

D E
JURISCONSULTO,
S I V E

De ratione discendi, interpre-
tandique Juris Civilis

LIBRI II.

A U C T O R E
FRANCISCO RAPOLLA.

DE
JURISCONSULTO,
SIVE

De ratione discendi, interpre-
tandique Juris Civilis

LIBRI II.

AUCTORE

FRANCISCO RAPOLLA,

In Academia Neapolitana
Antecessore.

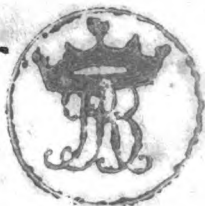
Ad Eminentissimum Dominum

MICHAELEM
FRIDERICUM

DE ALTHANN,

S. R. E. Cardinalem, Regni Nea-
politani Proregem &c.

Di Gennaro Gnanelli

NEAPOLI MDCCXXVI.

Excudebat Felix Musca.

Superiorum permissu.

Digitized by Google

EMINENTISSIME DOMINE

*Non aude-rem
EMINEN-
TIÆ TUÆ
immortale
nomen tenui
huic ingenii
mei monumento inscribe-
re, nisi idem ad Justitiā
pertineret : Sunt equidem
egregiæ animi tui virtu-
tes quamplurimæ, quæ tibi
sum,*

*summam claritudinem pa-
rant , sed præcipuum in-
ter eas Justitia locum sibi
vendicat ; Siquidem , cum
nobis regendis sis consti-
tutus , summa ope niti stu-
des , ut suum cuique tri-
buatur ; in ipsa enim ex-
plicanda eo modo versaris ,
ut per summam pruden-
tiam inspicias diligenter
quid causis , quid tempori ,
quid personis conveniat ,
ita ut summa æquitas tua
eluceat , ex qua oritur mi-
ra civium concordia . Un-
de hæc præsertim Civitas ,
tam varie distincta perso-
narum ordinibus , per sa-
pientiam tuam ita coale-*
scit

scit, ut magna quædam familia constituta prudenter a diligentibus Patrefamilias videatur. A Potentioribus oppressos humanitate tua sublevas, in dignitatibus constitutos officiis, bonoribusque prosequeris, verum ita, ut fortunæ nimium licere non permittas; malos denique pœnarum metu coerces, bonos præmiorum exhortatione impellis. His accedit vitæ innocentia, atque puritas; quibus fit, ut quisque pro virili parte te justum ubique prædicet, & quisque tuo exemplo ductus ita sit institutus, ut apud nos jus, bonum-

que non legibus magis ,
quam natura valere vi-
deatur . Nihil olim Roma-
nos rerum dominos ad sum-
mum gloriæ fastigium ma-
gis evexit , quam quod
Provincias suo imperio ad-
jectas , per Magistratus, sa-
pientia , atque æquitate
egregios, administrandas cu-
rabant : Quibus igitur lau-
dibus **AUGUSTISSIMUM**
IMPERATOREM
nostrum efferemus ? quibus
studiis prosequemur ? qua
benevolentia complectemur ?
cum te sapientissimum ,
atque iustissimum virum
huic Regno præposuerit ,
quo nihil in ejus mentem
di-

divinius , nihil nobis uti-
lius cadere potuit . His
quidem artibus Romana
Respublica crevit , audacia
in bello , ubi pax evenerat,
æquitate ; quod optimi Im-
peratores sequuti sunt ;
quorum vestigiis immorta-
lis noster PRINCEPS insi-
stens , cum præcipuis belli
artibus Imperium mire
ampliasset , legibus deinde,
& Justitia pacem excoluit.
Sed cum leges omnino es-
sent inertes , nisi hominis
ministerio verterentur ad
usum , ideo totus fuit in
eo , ut per optimos Admini-
stratores Provinciis , & Re-
gnis consuleretur ; quod re-
fif-

*Etissime adsequutus est, cum
regimen hujus Regni de-
mandatum est EMINEN-
TIÆ TUÆ. Quapropter
non minori laude tu di-
gnus videris, quam optimi
belloꝝ Duces, per quos
& defensum, & amplia-
tum est Imperium; bellum
bi quidem sectati sunt, ut
pax eveniret, per te Justi-
tia retinetur, sine qua
pax omnino exoptanda non
esset. Et quod magis ad-
mirationem nobis præstat,
non externæ tantum, &
civilis Justitiæ Admini-
strum te cernimus, sed
etiam veræ illius, & æter-
næ; cujus solidam, & ex-
pres-*

pressam effigiem SERVATOR noster nobis reliquit; siquidem ad regendam Christianam Ecclesiam in eminentiorem locum es vocatus : quamobrem in te uno mirum in modum conjuncta hæc duo cernuntur, Sacerdotium, & Imperium. Non abs re igitur huic operi nomen tuum inscribitur , cum sis verus Jurisconsultus , verus Justitiæ Sacerdos, Aequitatisque Arbitrator , a quo hæc meæ de Jurisprudencia cogitationibus auctoritas impertitur, tanquam a Justissimo, & Sapientissimo viro : quibus nominibus adeo assurgis,

ut

ut generis nobilitatem, aliasque naturæ dotes, utpote alienas, fortis, magnanimusque contemnds; quippe illa tantum bonos, hæc vero & ignavos aliquando comitantur. Spero igitur fore, ut benignus excipias hoc, tenue quidem, sed proprium tuarum virtutum munus. Interea hoc unum DEUM OPTIMUM MAXIMUM precor, ut nobis, & universæ Ecclesiæ diu te incolumem servet.

E. V.

Addictiss. & Obsequentiss. Servus
Franciscus Rapolla

R. D. Johannes Chiajese Judex causarum Civilium, & Criminalium Curiae Archiepiscopalis, revideat, & referat. Neap. 23. Martii 1726.

ANTONIUS CAN. CASTELLI VIC. GEN.

D.P.M. Giptius Can. Dep.

EMINENTISSIME DOMINE

Librum de Jurisconsulto, sive de ratione discendi, interpretandique juris civilis, Authore Jurisconsultissimo Francisco Rapolla, Universitatis Neapolitanae Professore ordinario, & collega ornatissimo, mandatis Em. Vestrae & perlegi, & rimatus sum: nec quicquam, quod divina humanaque jura, mores, auctoritatemque Ecclesiae offendat, uspiam in eo inveni. Quin totum succo verae jurisprudentiae, gravique elegantiae refertum aequae atque authorem suum (etsi vicesimum quintum annum vix attingit) suspexi: qui scopum sibi proposuit, viam rationemque comparandi juris scientiam, certamque leges interpretandi amissim studiose juris compendio tradere. Idque re ipsa exegit, mediumque hunc scopum suum attigit, Jurisconsultique munus, qua
parte

parte in jure interpretando est positum, adeo illustravit, ut minimo negotio reliquas ejusdem muneris partes, alteram in reddendis responsis, alteram in adhibendis cautionibus sitas, facile quisque per se nancisci, & ex dignitate prestare valeat. Verum, quia non fuit Auctori propositum, sibi canere, & musis, sed maxime cupido legum juventuti consumere, huic ejus voto indulgere, est omnium studiosorum votis satisfacere. Idcirco illius librum tanquam forcan- di ingenii conceptum, nec tam mole, quam fructu magnum, dignum censeo, quod in publicum prodeat, omnibusque sit ad manus. Sic enim multiplici sortu proeli in lucem editus, multis prodesse poterit; modo huic meo judicio momentum addat Em. Vestre Auctoritas, cui illud submitto. Datum Neapoli sex. Idus Maji 1726.

Hamill. & Addictissimus servus
Joannes Chiajesius

*Attenta supradicta relatione, Impri-
 mator. Neap. 14. Maji 1726.*

ANTONIUS CAN. CASTELAI VIC. GEN.

D.P.M. Giptius Can. Dep.
EMI-

EMINENTISSIMO SIGNORE

F Elice Mosca supplicando espone a V. Em. come desidera dare alle stampe un libro intitolato *De Jurisconsulto* del Signor Francesco Rapolla Lettore ne' Reggi Studii ; per tanto supplica V. Em. degnarsi ordinare a chi meglio li sembrerà la revisione del medesimo , e l'averà a gratia ut Deus.

*Mag. V. J. D Jo: Baptista de Vico videat,
& in scriptis referat.*

MAZZACCARA REG. ABVAEZ REG.

PISACANE REG. VENTURA REG.

*Provisam per S. Em. Neap. 11. Apr.
1716.*

Casarus.

EMI-

EMINENTISSIME PRINCEPS

A Bs Te, Princeps Eminentissime ius-
sus *Francisci Rapollae Juriscon-*
sultum legi : cujus Jurisconsultissimus
Auctor *Rationem discendi juris* pro cu-
pidae legum juventutis utilitate, quam
accomodatissimam exponit : & ex legi-
bus delectis , ceu sui argumenti sedibus,
non iusti genera , sed ipsa *interpretandi*
principia , summa styli elegantia , & mi-
ra legum solertia luculentissime tradit.
Quod ad regni amplitudinem pertinere
censeo , ex hac Regia Academia tales li-
bros in publicam lucem edi, qui sanio-
rem Jurisprudentiam non heic desertam lan-
guescere huic aetati protestentur . Dabam
Neapoli Nonis Majs Anno *MDCCXXVI.*

Tui , Eminentissime Princeps

Devotissimus Client

Joh. Baptista Vicus.

*Visa relatione imprimatur , verum in
publicatione servetur Regia Pragmati-*
ca.

MAZZACCARA REG. ALVAREZ REG.

VENTURA REG.

Provisum per S. Em. Neap. 3. Maji
1726.

Casarus.

DE

1

DE
JURISCONSULTO,
SIVE

De ratione discendi, interpre-
tandique Juris Civilis

LIB. I.

Us Civile Romano-
rum ob summam,
quæ in eo est, Justi-
tiæ, Æquitatisque
præstantiam omnes
ferme populi, quibus
bene constituta Res-
publica curæ fuit, in
suas civitates induxerunt, eique sese obli-
garunt. Postquam enim e tenebris, in
quibus diu latuerat, in lucem prodit,
cæpit paulatim ab iis, qui & ingenio, &
doctrina erant præstantiores interpretari,
& in scholis publice doceri, quo facilius
percipi, addiscique posset. Verum enim
vero juris Romani illustrandi tanta dein-
de

A

2 DE JURISCONSULTO
de fuit industria, ut nescias, utrum plus
utilitatis, an incommodi, & cupidæ Ro-
manarum Legum juventuti, & reliquis
civibus per ejusmodi Magistros allatum
sit. Quotus enim quisque est, qui igno-
ret, ex quo primum Romani juris corpus
noviter inventum explicari cœptum est,
Scriptorum molem eo usque crevisse, ut
jus civile statim & magnitudine, & diffi-
cultate laboraverit sua: Doctorum enim
juris ingenia mirum in modum Diale-
cticæ studio delectabantur, ut ferebat illo-
rum temporum consuetudo; quapropter
argumentis, & disputationibus adeo sese
dediderunt, ut non tantum legum inter-
pretationes, sed, ut Jacobus Cujacius (²)
loquitur, liberos, ingentes, immanes, in-
sanos commentarios sibi quæsierint. Quæ
juris interpretandi ratio usque adeo male
processit, ut deinde qui operam huic fa-
cultati darent, toti essent in Doctorum
commentariis evolvendis, & ut pluri-
mum ipsarum legum fontibus omnino
posthabitis. Paulatim deinde ex quæstio-
nibus, quæ in foro agitantur, novus fo-
rensiū Scriptorum ordo in lucem pro-
di-

(²) *in epist. præfixa Paratit. Digest.*

dire visus est, quorum studium in eo fuit, ut per singulas factorum species, per singulas quaestiones jus civile nobis traderent, seu verius (ut ait (^b) Cicero) non tam justitiæ, æquitatisque, quàm litigandi vias aperirent, iis enim homines non ad jus civile, sed ad versutias, & calliditates erudiuntur. Quæ pravitas quid effecerit, aut quid malorum attulerit, res ipsa declarat; siquidem hujuscemodi forensium rerum scriptores suis lucubrationibus jus nostrum cognitu difficilimum reddiderunt, innumeros enim exararunt libros, in quibus nihil aliud legere possis, quam & proprias male excogitatas opiniones, & alienas male relatas, quibus ut plurimum perverso quodam contradicendi studio sese objicere conati sunt. Quæ juris tractandi consuetudo, cum magis, magisque invaluisset, ad hæc tempora perventum est, in quibus nec remedia hujus rei, nec vitia pati possumus; hi enim juris Doctores, utpote qui necessariæ cujusdam utilitatis in foro esse existimantur, ubique leguntur, ediscuntur, & inhærescunt penitus in mentibus, imo qui iis non utitur jus

(^b) *lib. i. de legib.*

4 DE JURISCONSULTO
ris expertus, & ignarus vulgo creditur. At
e diverso ex eorum libris frustra jus cer-
tum quis percipere conatur, ut noscere
possit, quanam ratione suum cuique tri-
buendum sit; nulla est enim opinio, nulla
sententia, quæ apud illos suos non habeat
assertores; quare mirum non est, si tem-
poribus hisce nostris de omni ferme con-
troversia unumquemque videmus in
contrarias partes disputare, sicque inter-
pretando (ut Livii (c) verbis utar) sibi
quisque leges conatur aptas facere.

Sed hæc jam veteres sunt sæpissime a
quamplurimis jactatæ querelæ, quas re-
petere supervacuum est: iis, ut facerent
satis posteriori ætate doctissimi viri, no-
vam explicandi Romani juris rationem
adgressi sunt, qua nervos prorsum omnes
contenderunt, ut a barbarie Doctorum,
& a perversa interpretandi consuetudine
jus civile vindicarent; siquidem Roma-
narum rerum peritia puros (ut ipsi di-
cunt) legum fontes sequenti, solidam ju-
ris, æquitatisque scientiam tradiderunt,
qua ex præscripto Romanarum legum
sine alterius injuria suum cuique tribua-
tur. Verum quibusdam omnino persuasum

(c) Decad. I. lib. 3.

sum est, novos istos juris Interpretes nihil aliud commodi, & utilitatis attulisse, quam ut in scholis studiosa juvenus res quidem speciosas, nec procul ab ostentatione politas edisceret, quæ in foro, & in causis agendis aut parum, aut nihil profuturæ sint: *Quid quæso aliud*, ut ex Viglio refert Albericus Gentilis ^(d), *isti eximie in literis eruditi adferunt, quo nos in jure civili instruant? consule de urbana, vel rustica servitute, de testamenti jure, de familia erciscunda, vel de qua obligationis perplexa specie, quid illi tandem ad interrogata respondebant? referent fortasse quid sit stillicidium, aut unde dicatur, vel quid erciscundi vocabulum apud veteres significat &c.* Quod & experientiam demonstrasse quidam autumant; idem enim Gentilis refert, Jacobum Cujacium, qui politiorum Interpretum Princeps vulgò & habetur, & nominatur, cum in forum venisset, essetque de levissima quæstione interrogatus, obmutuisse; *opera enim testantur sua*, (ipse inquit) *& luculentissimum perhibent testimonium de studiis suis in*

(d) In Dialogis de legum Interpret.

6 DE JURISCONSULTO

hoc genere : quid plura ? sunt etiam in hac opinione non pauci , novos istos juris Doctores , qui magnam speciem doctrinæ , sapientiæque civilis præferunt , nihil aliud præstitisse , quam ut eadem , quæ ab antiquis interpretibus acceperunt elegantia quadam sermonis adhibita proponerent ; eorum vero studium omne in eo fuisse , ut Romanos mores , Romanæque Reipublicæ formam diligenti cura inquirerent ; cumque id egerunt alieno officio functos esse , non suo ; quod ejusmodi esse debuisset , ut incidentes civium controversiæ diligenti Romanarum legum interpretatione componerentur.

Quæ cum ita sint , mirum fortasse videri non debet , si cum singulis ætatibus tot homines juri civili dent operam , perpauci tamen existant , quos merito hujus scientiæ peritos dicere possis : quippe in tanta scriptorum copia , qui ut plurimum diverso ordine , diversa methodo tradendi juris usi sunt , non facile quisque quem sequatur , vel quo Doctore ad hanc scientiam consequendam utatur , dignoscit ; quo fit , ut cum sine delectu cujuscumque generis de jure civili legantur libri , etsi multi ætatem omnem in hoc studio con-

contriverunt, eorum tamen doctrina in eo tantum est, ut scriptorum opiniones memoriæ mandatas referre valeant, sicque nunquam ad certam sapientiæ civilis cognitionem perveniunt; namque in controversiis juris continuo opus habent Doctorum libros consulere, eorumque semper uti sententia, nunquam sua: quapropter vulgo hæc invaluit opinio, juris facultatem cognitu esse perdifficilem, nec ipsam hominis ætatem ad eam nanciscendam sufficere; siquidem cum semper nova controversiarum genera oriantur, necesse est, ut vel peritissimus quisque quamplurima ignoret, quæ omnino ex scriptorum libris repetenda sint; & multis persuasum est, juris studium a cæterarum scientiarum genere segregandum esse, & in quodam memoriæ, atque exercitationis artificio ponendum, utpote cujus nulla sit certa ars, nulla scientia.

Ego vero, ex quo primum ad juris studium me contuli, statim sentii non tam ex rebus ipsis jus civile difficile esse, quam ex minus recta ejus consequendi ratione; nam ut plurimum ii, qui in juris studio versantur nullum certum sibi finem proponunt, cujus adsequendi gratia suos impendant labores: qui enim

8 DE JURISCONSULTO

nullo priùs certo fine constituto, nulla methodo proposita ad jus civile animum appellit, necesse est omnino, ut dubius, atque incertus vagetur, & ita aut nunquam, aut serius ad id perveniet, ad quod recta via ductus sine magno labore, & sine ulla diffidentia maturius pervenire posset. Scio equidem quosdam doctos viros hanc provinciam suscepisse, ut de recta juris civilis discendi, docendique ratione literis quædam consignarent, nihilominus, præterquamquod, ut inquit Antonius Contius (e) *Si quis eos omnes evolverit, atque invicem contulerit, discordiam reperturus est implacabilem;* tamen eorum industria non eousque processit, ut omni ex parte Jurisconsultum informarent; nam cum hujus facultas (ut pluribus mox dicemus) duabus his in partibus consistat, & ut jus civile recte noscat, & ut illud recte interpretetur, scripserunt quidem illi de ratione discendi juris, rationem autem ejus interpretandi omiserunt: e diverso extiterunt & alii ex antiquis præsertim Interpretibus, qui rationem interpretandi tantum

juris

(e) *lett. subsec. lib. I. cap. XI.*

juris proponere conati sunt, ejus tamen discendi rationem ne attigerunt quidem: an autem utrique provinciam suam recte exornaverint, patebit ex iis, quæ infra dicentur.

Hæc omnia diu, multumque mecum ipse animo volvens, statui duos libros conscribere, quibus Jurisconsulti munus quale esse debeat cupidæ legum juventuti præmonstrarem, & simul quænam esset ratio, quænam via, quibus ad constitutum finem consequendum perveniat. Et quamvis certo scio nostrum hoc opus à vellicatione tutum non fore, non enim deerunt quamplurimi, qui me navasse operam dicant iis rebus, quæ toties doctissimorum hominum disputationibus sunt illustratæ; nihilominus cum eo fuerim animo, ut in studio juris adoloscens pro virili parte juvarem, æquorum æstimatores haud gravate ferent, in tanta scriptorum turba, & me extitisse, qui in unum ea componere studuerim, quæ si recte noscantur ad Scientiam boni, & æqui, nisi mea me fallit opinio, studiosos juris perducent.

Jam primum omnium videndum est quid nomine Jurisconsulti intelligi debeat, & quinam sit finis ejus artis, quam
ille

10 DE JURISCONSULTO

ille profitetur, nam ubi finis est constitutus facile via, & ratio invenitur, quibus ad eum perveniri possit. Scio quosdam officium perfecti Jurisconsulti in eo ponere, ut non tantum jura hujus, vel illius civitatis teneat, verum & ea omnia, quæ ad facultatem viri sapientis pertinent, eosque Jurisconsultos nominare, qui Sapientes Græcis dicebantur: nam apud illos (ut utar verbis Ciceronis, qui de hac facultate in 1. lib. de legib. sermonem habet) non quærebatur quemadmodum caveatur in jure, aut quid de quaque consultatione respondeatur, sed tota causa universi juris, ac legum complectebatur, quapropter ab illis tradebantur præcepta totius artis politicæ, qua recte possent jura populis dari, civitatesque regi. Verum etsi res ista sit magna, & sapientibus viris digna, tamen politicæ philosophiæ generales tantum notiones ab id genus Jurisconsultis traduntur, & docentur, non autem speciales, quibus recte populorum negotia, & controversiæ sine cujusquam injuria componi, & dijudicari possint; quod & in epistola ad filium suum præposita tractatibus ad Africanum animadvertit Cujacius. At Roma-

mani juris authores præceptis , institutisque philosophiæ imbuti, ea, quæ generaliter a sapientibus viris traduntur ad usum ipsum , atque utilitatem populorum revocarunt , per varias nempe legum sanctiones cavendo , ne alteri fiat injuria , & per responsa , interpretationesque dijudicando varias causarum , factorumque species effecerunt , ut suum cuique tribueretur . Quapropter recte, meo judicio , Jurisconsultus ille dici potest , qui probe noverit ea , quæ Romani juris authores nobis tradiderunt ; siquidem ex eorum scientiæ cognitione facile poterit civium componere controversias, sapientiamque civilem in singulis factorum articulis adhibere , prout temporum , & locorum circumstantiæ , & civium utilitas exposulare videbitur . Et quidem sicuti Oratoris , & Poetæ facultatem multo magis adsequetur is, qui diù , multumque versatur in libris Demosthenis , & Ciceronis , vel Homeri , & Virgilii legendis , quam in præceptis, quæ vulgò de eorum arte sunt composita, ita Jurisconsulti munus rectius a Romani juris libris percipi , addiscique potest, quàm ab iis , qui de facultate civilis sapientiæ tractant . Quid dicemus de au-
tho-

thoritate, quæ vel maximè hac in re consideranda est? nam, ut ait Gratianus (^f), *in negotiis diffiniendis non solàm est necessaria Scientia , sed etiam potestas*: quare cum jure Romanorum omnes ferme gentes utantur tanquam suo, non potest quisquam suis civibus consulere, nisi noverit quam ratione jus propositum nobis sit ab ejus authoribus, quamvis philosophiæ scientia sit imbutus; & ideo non male quidam jus Romanorum definiunt rationem imperantem, & armatam sapientiam, & sententias Philosophorum in publica jussa converfas.

Ex his facile est refellere eorum opinioniones, qui ad justum, injustique scientiam non opus esse dicunt ullis scriptis legibus, nec ulla propria earum artis cognitione; cum, ut inquit Cicero (^g), *quibus ratio natura data est iisdem etiam recta ratio data est, ergo & lex, quæ est recta ratio in jubendo, & vetando: & si lex jus quoque, at omnibus ratio, jus igitur datum est omnibus*: liquidem ea, quæ in jure traduntur, trifariam con-

(^f) *in decreto dist. 20.*

(^g) *lib. 1. de legib.*

considerari possunt ; nam quædam , ita certa sunt omnibus , & indubitata , imo vera , utpote veris principiis , rationibusque nixa , ut nihil quidquam adversus ea adduci possit , sunt enim ab ipsa natura ; & de his loquutus est Cicero ; non solum enim justî , injustique semina quædam à natura habemus , sed virtutum omnium , quæ si adolescere liceret , ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret , ut idem Cicero (^h) alibi eleganter ait . Secundi generis eorum , quæ jure constituuntur , sunt ea , quæ omnino inexplicabilia sunt , nec de iis quidquam a privatis personis ita recte dicitur , ut non dici possit contrarium , & ideo omnino legislatoris autoritate opus est ; idque potissimum accidit cum de eadem facti specie duæ , pluresve rationes ita reddi possunt , ut difficile sit judicare , quænam potius recipienda sit , & hac in re autoritas consideratur , quod genus superiori contrarium est ; unde quidam e diverso opinantur jus omne non natura , sed legibus , & autoritate niti , quod etiam falsum est . Tertium vero genus medium est inter hæc duo , nam ea comple-

(^h) *Tuscul. disput. lib. 3.*

14 DE JURISCONSULTO
plectitur, quæ nec omnino indubitata,
nec omnino inexplicabilia sunt, sed
quorum rationes longius quidem à vul-
gari sensu positæ sunt, verum quaren-
do, atque investigando expediri possunt
per scientiam æqui, & boni, atque ad
publicam utilitatem proponi: & in hoc
potissimum munus Jurisconsulti versa-
tur, quod ex libris Romani juris recte
percipitur; hac enim scientia adeo præ-
stantes Romani fuerunt, ut nulla um-
quam extiterit Respublica, quæ tam
optimis abundaverit præceptis, institu-
tisque civilibus; & merito Cicero juris
Romani præstantiam in hæc verba extol-
lit (1): *Percipietis etiam illam ex co-
gnitione juris lætitiā, & voluptatem,
quod quantum præstiterint nostri majores
prudētia cæteris gentibus, tum fa-
cile intelligetis, si cum illorum Lycurgo,
& Dracone, & Solone nostras leges con-
ferre volueritis; incredibile est enim,
quam sit omne jus civile præter hoc no-
strum inconditum, & pene ridiculum.*
Et tamen nondum extiterant Juriscon-
sultorum doctissimi Papinianus, Scævola,
Africanus, aliique, qui plurimum,
& or-

(1) *Lib. I. de Orat.*

& ornarunt, & illustrarunt Romanam Jurisprudentiam. Mihi verò vel ob id maximè jus Romanorum sequendum, perdiscendumque videtur, quod illius præcepta magna ex parte cōveniant cum iis, quæ per Verbum Dei nobis tradita, & demandata sunt: quare Christianorum Respublica Romanas leges (etsi correctione quâdam adhibita ex Pontificio jure) amplexa est, iisque utitur; ut scilicet nos Christiani, qui solidam, & expressam Justitiæ, æquitatisque effigiem habemus, qualem nobis Servator noster Christus proposuit (quam merito inter Romanos non esse querebatur Cicero) his veluti umbris, & imaginibus veræ illius Justitiæ utamur ad actiones, & negotia nostra peragenda, ne alteri fiat injuria; hac enim externa utimur politia ad civilem societatem tuendam, donec donatos veluti quodam postliminii jure idem Servator noster in suam patriam nos recipiat. Sed utinam (proh nefas!) nos Christiani his umbris, & imaginibus recte uteremur, nam plerumque posthabita ingenua Gentilium simplicitate, qua illi suas leges composuerunt, astutam potius nostram sectamur malitiam, & calliditatem.

Sed

Sed ut eo revocetur, unde huc declinavit oratio; si quis universam, ac propriam Jurisconsulti vim definire, complectique velit, is erit mea sententia Jurisconsultus, qui legum Romanarum, & consuetudinis ejus, qua in civitate utitur, & ad agendum, & ad cavendum, & ad respondendum sit peritus. Quamobrem finis Jurisconsulti, quem hac nostra disputatione instituere conamur, hic est, ut ex præscripto legum rectè valeat civium controversias, & quæstiones componere: quod ut possit Jurisconsultus præstare, primum necesse est, ut scriptarum legum sit peritus, earumque perfectam nactus sit cognitionem, tum deinde, ut juris interpretandi solertiam adsequatur, quo adhibita boni, & æqui regula factorum species dijudicare possit, & huic rei videtur mihi Ulpianus (¹) respexisse cum ita Jurisprudentiam definit. *Est Divinarum, atque humanarum rerum notitia, justæ, atque injustæ scientia*; nam primo debet qui Jurisprudentiam profitetur noscere leges, quæ, ut ait

(¹) l. 1. q. de Justit. & Jur.

ait Imperator Justinianus (*m*) *divinas, & humanas res bene disponunt*, & deinde per scientiam iusti, atque iniusti leges interpretari, si quando jus petentibus reddere velit. Et quidem cum jus, ut inquit Neratius (*n*), finitum esse & possit, & debeat, species autem factorum, & controversiarum, quæ inter cives oriri solent, sint propemodum infinitæ, officium Jurisconsulti in eo versari debet, ut non tantum expressa legum verba teneat, quibus nominatim de quibusdam articulis cautum est, sed multo magis, ut loquitur Celsus (*o*), earum vim, & potestatem; ut scilicet non id solum, quod verbis legum exprimitur, noscat; sed earundem authorum mentem, & voluntatem, qua expressa legum verba ita interpretetur, ut omnes ferme casus, qui quandoque inciderint, ad eas referre, & ex earum ratione, & tacita voluntate dijudicare noverit; non enim possunt ita leges scribi, Juliano authore (*p*), ut omnes casus, qui quandoque inciderint, comprehendantur; &

B

ideo

(*m*) *l. 1. C. de vet. jur. enuch.*

(*n*) *l. 2. de jur. & fact. ign.*

(*o*) *l. 16. de legib.*

(*p*) *l. 9. de legib.*

ideo necesse est omnino, ut sint in civitate prudentes viri, qui ita earum sint periti, ut interpretatione huic incommodo occurrant, & jus civile ita explicent, ut si non legum verbis, at earum saltem sententia omnes casus comprehendantur: & in hoc potissimum versatur juris scientia, quæ sapientia civilis ab Ulpiano (9) dicitur. Facultatem igitur Jurisconsulti duabus partibus comprehendimus, prima versatur in cognitione juris, altera in interpretatione; quod etiam Cicero *lib. 2. de offic.* his verbis expressit: *Summo semper in honore fuit cognitio juris, atque interpretatio.* Non ergo vulgarem Pragmaticum, aut Leguleium quendam nostra hac disputatione informare conamur, qui tantum leges artificio quodam memoriæ proferat, sed perfectum Jurisconsultum, eum scilicet, qui ex norma æqui, & boni jus petentibus reddat, & civitates regere possit, & aliquando, si e re fuerit publica, noscat agere Legislatorem. Hoc autem primo libro id a me præstabitur, ut quænam mihi videatur ratio juris civilis discendi, breviter proponam, in

(9) *l. 1. §. est quidem de var. & extr. cogn.*

in altero enim libro dicitur de ratione interpretandi. Illud tamen præmonitos velim eos, qui hæc nostra legent, ut nullius authoritati sint addicti, sed ea tantum hac in re optima judicent, quæ ratio ipsa exposulat: siquidem mihi vel contra receptas persuasiones rationem sequenti libera erit sententia; unde mirum fortasse videri non debet, si aliquando a viris doctis proposita ratio juris discendi non probetur mihi; non enim quæ a me dicentur ad ostentationem propriæ industriæ sunt composita, sed tantum, ut ea inveniantur via, qua adolescentes ad Romani juris cognitionem recte, & facillime pervenire possint, ne fortassis vulgaribus vestigiis inhærentes oleum, (ut dici solet) & operam perdere videantur.

Notum fere omnibus est, Imperatorem Justinianum simul cum ea, qua utimur librorum juris compositione, viris prudentibus demandasse, ut librum componerent, quo cupida Romanarum legum juvenus ad Jurisprudentiam commodè institui, & sine multo labore manu-
duci posset: idque eo consilio ab Imperatore factum est, ut prima juris lineamenta hoc libro quodammodo designarentur,

B 2

& ut

& ut prima elementa proponerentur totius legitimæ scientiæ, quod his verbis declarat ipse Imperator: (1) *Sed cum perspeximus, quod ad portandam tantæ Sapientiæ molem non sint idonei homines rudes, etiam aliam mediocrem eruditionem præparandam esse censuimus, ut sub ea colorati, & quasi principiis omnium imbuti possint ad penetralia eorum intrare, & formam legum pulcherrimam non conniventibus oculis aspicere. Et ideo Triboniano viro excelso, qui ad totius operis gubernationem electus est, necnon Theophilo, & Dorotheo viris illustribus, & facundissimis Anteoessoribus accessitis, mandavimus quatenus libris, quos veteres composuerunt, qui prima legum argumenta continebant, & Institutiones vocabantur, undique separatim collectis, & quidquid ex his utile, & aptissimum, & undique elimatum, & rebus, quæ præsentî ævo in usu vertuntur consentaneum inveniatur, hoc & capere studeant, & quatuor libris imponere, & totius eruditionis prima fundamenta, atque elementa ponere, quibus juvenes*
suf-

(1) l. 2. C. de vet. jur. enucl.

*suffulti possint graviora, & perfectiora
scita legum sustentare. Et quidem recte;
nam ut præclare ait Aristoteles lib. 1. eth.
οὐκ ἔστιν ἀπορρηγασαὶ τὸν ὄντιον ἀναγκάσει.*
*Prius lineamenta prima ducenda sunt,
& opus informandum, post veris colori-
bus utendum erit. Hæc est enim recta
omnium fere studiorum institutio, ut
primo generalibus quidem, & simplici-
bus præceptis, & notionibus adolescen-
tum ingenia imbuantur, quo deinde fa-
cilis singula quæque exacte dignosci
possint: Nam via quidem, ait Quintilia-
nus (¹) incipientibus opus est, & ea
plana, & cum ad ingrediendum, tum ad
demonstrandum expedita; & experientia
nos docet, adolescentes ut plurimum dif-
ficultate institutionis numerosa, atque
perplexæ deterri solere; nam quo tem-
pore præcipue alenda sunt ingenia, at-
que indulgentia quoddam patrienda, a-
superiorum tractatu rerum atteruntur.
Quod cum de cujusvis artis studio recte
dicatur, tum multo magis de jure nostro,
in quo nisi ab initio simplici via adoles-
centes instituuntur multitudine, & va-
rietate rerum onerati nunquam ad eam,*
B 3 *quam*

(¹) *Instit. Orat. lib. 8. in princ.*

quam adsequi cupiunt cognitionem pervenire poterunt. Recte igitur Justinianus, ut tantum decebat Imperatorem de jure Romano benemeritum, hunc libellum componendum curavit, aptum quidem ad instituendos adolescentes; etsi a doctis viris animadversum sit suis quoque vitiis eum laborare, qua de re videndus est Struvius in hist. Juris Justiniani. Et utinam verum esset omnino quod de hoc libro his verbis proponit in præfatione suarum Institutionum Joannes Harprectus: *Ac sane in universum in Institutionibus hunc elegantissimum ordinem servat Imperator, ut primo summas rerum, & communia juris genera proponat, deinde eadem in suas species magis communes, ac pervulgatas distribuatur; postremo has species, seu partes cum definitionibus, atque divisionibus declaret; tum certis regulis in quoddam quasi corpus concludat, & coagmentet*. Siquidem, præterquamquod in his quatuor libris Institutionum aliquando omittuntur ea, quæ necessaria sunt, & exactius quam res expostulat, proponatur jus antiquatum, vel antiquandum; minus recta etiam methodus habetur non solum generalis titulorum, sed & specialis par-

ra-

ragrophorum; qui non semel perverso ordine disponuntur. His tamen nævis, & si qui sunt alii in pulcherrimo cæteroquin libello prudentes Magistri occurrerent. Illud vero ferendum non est, quod Interpretibus placuit longissimis commentariis has Institutiones onerare potius, quam exponere; siquidem horum opus, & juris studioso incommodum adfert, & Imperatoris sese opponit voluntati, qui prima tantum elementa juris scientiæ proponere voluit, non ea quæ difficillimæ sunt cognitionis; quapropter hujusmodi scriptores non minus inutiles sunt, quam inepti; is enim authore Cicerone lib.2.de Oratore ineptus dicitur, quasi non aptus, qui *aut tempus quid postulet non videt, aut rationem non habet eorum, quibuscum loquitur; aut quocumque in loco, quoscumque inter homines de rebus, aut difficillimis, aut non necessariis argutissime disputat.* Merito igitur ineptus dicendus est quicumque in primis hisce elementis Romanorum legum proponendis argutissime de difficillimis juris articulis disputat non minus, ac si quis cum pueri literas colligere, & pronunciare discunt etymologiæ, & syntaxeos regulas inculcare velit. Et mi-

24 DE JURISCONSULTO
rum fortasse videri posset, cur ea Ro-
mani juris pars, quæ interpretem minus
desideret, tot habuerit; nam, ut omit-
tamus veteres Angelum Aretinum, Jo-
annem Fabrum, qui insanos certe scri-
pserunt commentarios, superiori ætate
ferme quisquis sentiebat se aliquid posse
in juris facultate, animum adjiciebat ad
institutiones exponendas; unde innumeri
extiterunt earum interpretes: cujus rei
causam diu, multumque quærenti mihi
hæc sese obtulit, quod hujusmodi juris
Doctores, cum vellet quisque suis inno-
tescere, interpretationem adgressi sint
ejus juris partis, quæ magis in manibus
studiosorum versaretur; quapropter eo-
rum consilium non fuit, ut opem ferrent
cupidæ legum juventuti, sed ut pro-
priam scientiam ostentarent: quotus enim
quisque eorum est, qui difficillimas, &
subtilissimas aliquin quæstiones juris in
Institutionibus explicandis non tractet,
vix ei proponendas, qui per quinquen-
nium in jure civili sit versatus? Frustra
igitur hic liber ea mente ab Imperatore
compositus, nobisque traditus est, ut le-
vi, ac simplici via adolescentes institue-
rentur, si eum tanta rerum multitudine,
ac varietate difficillimum, & tot quæstio-
ni-

nibus involutum hujusmodi scriptores reddere conati sunt. At longe alia mens fuit Jurisconsultissimis viris, qui nullo commentario has Institutiones onerari opus esse, sed tantum quibusdam annotationibus exponi existimarunt, sicque faciliorem reddi; ita enim Cujacius præsertim sentit, cujus hæc sunt verba (¹). *Ex libris juris civilis libello Institutionum neque comptior, neque facilior ullus est, quive interpretem desideret minus; ut plane illorum videatur esse otium ignobile, qui eum libellum longissimis onerant commentariis, quod positum est in una cognitione in infinita dispertientes, quo scil. plura scire videantur, ut illis quidem videtur, nostro iudicio ostentatione vana, quo ceteris nihil scire videantur.* Verum irascor Arnoldo Vinnio, viro cæteroquin haud spernendæ eruditionis, & in jure civili satis versato, qui cum ea cura, & studio ad hujus libri commentarios scribendos accessisset, tanquam si nemo antea id præstisset, dubitans, ne suum opus parum viris doctis probaretur, ut qui eam juris partem longioribus, abstrusisque comment-

(¹) *lib. xi. obser. cap. 38.*

mentariis conaretur exponere, in qua nullo pene opus erat interprete; hanc sanam Cujacii sententiam carpit, fallacemque interdum esse, ait, etiam præstantissimorum hominum auctoritatem, existimat enim, Cujacium ex sua potius facultate, quam ex vero rem æstimavisse, nam (ut ipse (^u) inquit) *si ex veritate rem æstimare volumus, nulla potest esse juris Justinianici pars, quæ interpretem magis desideret, quam ea, in qua omnia prope nuda tradita sunt, & delibata dumtaxat, non exposita*. Nos autem si ex vero rem æstimare velimus non Cujacii, sed ipsius Vinnii dicemus fallacem esse auctoritatem, qui eam juris partem, quæ hac ratione a Justiniano composita fuit, ut levi, ac simplici via prima veluti Jurisprudentiæ elementa adolescentibus traderentur, eo modo interpretari conatus est; ut omnes ferme subtilissimas argutiolas, & omnes quæstiones, quas ab optimis transcripsit Juris Interpretibus, inter prima puerorum elementa admiscere, & non sine multo pulvere agitare non dubitaverit: debuerat potius ipse, qui ex veritate se rem æsti-

(^u) *in præfat. Institutionum.*

æstimare autumat Imperatoris parere voluntati, qui rectissima ratione omnia in eo libello delibata dumtaxat, non plenissime exposita nobis tradenda curavit, ut scilicet generales tantum inibi notiones juris civilis haberent adolescentes; nam si e re Triboniano, aliisque consultissimis viris visum esset plenissime omnia ibi tradere, non adeo eos juris civilis expertes, ignarosque judicare debemus, ut longe melius id præstitissent, quam Arnoldi Vinnii commentarius.

Sed ne in re aperta verbis utamur minus necessariis: quanquam eorum laborem, qui accurate ad hunc librum commentarios scripserunt, non solum non contemno, sed etiam vehementer admiror, ut Balduini præsertim, Hotomani, Vultei, Gyphanii, Broei, Borcholti, aliorumque; *quis est enim*, inquit Cicero, *tam invidus, qui alienæ modum statuatur industriæ?* tamen ita sentio, adolescentes, dum jus civile ingrediuntur, eis legendis se non tradere debere, ut vulgo fieri videmus, sed ut ea, quæ in hoc Institutionum libello habentur, a Magistris exponantur simplici via, & sine multarum rerum apparatu, prout a Justiniano nobis tradita sunt; nam præter

ter simplicissimam quandam, ut recte sentit Duarenus (x), & brevissimam obscuriorum vocum, & proprietatum hujus artis explanationem nihil ab eis adolescentes accipiant; idque in modum brevis cujusdam paraphrasis, prout commodius Magistris videbitur, quod factum est a Theophilo græco Jurisconsulto, cujus libro existimat vir doctissimus Antonius Augustinus (y) nullum extare ad institutiones intelligendas aptiorem. Notat tamen Struvius (z) hanc Theophili paraphrasim suis quoque erroribus adpersam esse, nam & aliquando Romani juris, Romanique moris ignoratione labitur author, & non semel contra Justiniani mentem paraphrasim concipit; unde mirum non est, si Cujacius hoc profert judicium de Theophilo (a) *Et hunc errorem etiam Theophilus sequitur, quem ego authorem existimo post Accursium scripsisse, ut ei non sit causa, cur plus, quam ipsi*

(x) in epistola de ratione discendi, docendique juris.

(y) lib. 3. emendat. cap. 8.

(z) princip. histor. juris græci.

(a) in §. 2. Instit. de actionibus.

ipsi Accurfio credamus, quem plerumque ita solet imitari, ut multis in locis verbum e verbo exprimat; at sibi parum constans Cujacius sic alibi ait: (b) Quod ibi Theophilus noster explicat peritissime ex intima Jurisprudencia; fuit hic auctor, ut & vetustissimus, ita & juris peritissimus, ita ut ab iis, quæ scribit, non sit temere recedendum: quod inter variationes Cujacii poni potest, neque ideo culpandum, ut de alia quadam Cujacii variatione ait Jacobus Gothofredus (c); siquidem in libris Cujacii non semel legimus discrepantes inter se sententias, quas in unum composuit clari nominis Jurisconsultus Edmuadus Merillius. Hoc igitur judicium meum est, rectam methodum esse, si Institutiones per paraphrasim studiosis tradantur. Nec etiam improbatur mihi mos vulgò in Academiis receptus, ut quibusdam veluti scholiis ad has Institutiones adolescentes erudiantur, modo justæ expositionis modus non excedatur, nec ipsa Justiniani verba negligantur, quæ placebit mihi valde, si
ado-

(b) *lib. x. Digest. Juliani in l. 19, §. 1. de rebus creditis.*

(c) *in l. 3. de reg. jur.*

30 DE JURISCONSULTO
adolescentes tanquam carmen necessarium memoriae mandent, ut de duodecim tabulis tradit Cicero Romae pueros facere solere. Illud etiam Doctoribus negligendum non est, ut Institutiones scribantur oratione, quoad fieri potest, elegantissima, nam & juris nostri authores ita eleganter scripserunt, ut nescias utrum res oratione, an verba sententiae illustrentur, & juvenes elegantioribus litteris expoliti, ducti jucunditate orationis, lenocinioque verborum jus civile non sine animi oblectatione adsequantur: quae ratione se Lucretius dicit praecepta naturalis philosophiae carmine esse complexum; utitur enim hac similitudine (d).

Sed veluti pueris absinthia tetra mē-
dentes

Cum dare conantur, prius oras pocula
circum

Contingunt mellis dulci, flavoque
liquore,

Ut puerorum aetas improvida ludifice-
tur

Labrorum tenuis, interea perpotet ama-
rum

Ab-

(2) lib. I.

Absinthii laticem, deceptaque non capiatur,

Sed potius tali facto recreata vale scat:

Sic ego nunc &c.

Sed ne quis putet me nolle juris candidatos ea addiscere, quæ a viris doctis ad hanc juris partem illustrandam literis demandata sunt, animadvertendum est, hanc meam sententiam esse non oportere a primordio rerum varietate adolescentes onerari; nam & ea ipsa, quæ ab Interpretibus intempestive tractantur, & alia quamplurima addiscenda quidem sunt, verum recto ordine, & via, ut mox dicemus, ne juris studiosi in magna rerum perplexitate, & confusione versentur, sicque fiant studiorum desertores. Facefsant enim hinc qui eo animo juris Institutionibus student, ut inde omnem juris scientiam quam citissime arripiant; eaque scholarum ferme consuetudo est, ut vulgaribus commentariolis adolescentes instituuntur, in quibus quamplurimas quæstiones, & captiunculas sine delectu, & consilio absutas, & misere pertractatas videre est: quapropter multi sunt qui cum nihil aliud sapiant, quam incondita, & male digesta Magistrorum scita, falsam juris scientiæ persuasionem induunt;

duunt; sicque totum jus civile in parvum quendam, & angustum locum concludunt: major est enim civilis hæc sapientia, quam ut ullis Doctorum hujusmodi scriptis comprehendere possit. Et sane quis æquo animo feret, in nostra hac civitate, doctis viris alioquin referta, cuique datum esse, ut cum qualemquam studiorum suorum fiduciam habeat, publice se tradat ad jus docendum non sine magno studiosæ juventutis detrimento? a nonnullis enim, ut libere quod sentio dicam, ea docentur, quæ potius dediscenda sunt, quam discenda, si quis velit serio juris adsequi cognitionem; at certum est, naturâ nos tenacissimos esse eorum, quæ rudibus annis percepimus, ut sapor, quo nova imbuas, durat, nec lanarum colores, quibus simplex ille candor mutatus est, elui possunt; dicendum igitur est, id genus Magistros non auxilio esse adolescentibus; sed impedimento, quominus recta via jus civile addiscant. Sed quoniam opinio quorundam est, non statim optimis præceptoribus tradendos esse adolescentes, sed apud minores aliquandiu detinendos, tanquam instituendis artibus magis sit apta mediocritas Præceptoris, cum ad intel-

ctum,

Etum, atque imitationem facilior, tum ad suscipiendas elementorum molestias minus superba; ideo velim eos Quintilianum audiant hac de re differentem his verbis (e), quæ quin huc transcriberem temperare ipse mihi nequivi, usque adeo & verbis, & re ipsa oblectatus sum: *Qua in re non arbitror diu mihi laborandum, ut ostendam quanto sit melius optimis imbui, quanta in eluendis, quæ semel insederint vitiis, difficultas consequatur, cum geminatum onus succedentes premat. Et quidem dedocendi gravius, ac prius, quam docendi. Propter quod Timotheum clarum in arte tiliarum ferunt duplices ab his, quos alius instituisset solitum exigere mercedes, quàm si rudes traderentur. Error tamen est in re duplex; unus quod interim sufficere illis minores existimant, & bono sane stomacho contenti sunt; quæ quanquam & ipsa reprehensione digna securitas, tamen esset utcumque tolerabilis, si ejusmodi Præceptores minus docerent, non pejus. Alter error, ille etiam frequentior, quod eos, qui ampliorem (juris scientiæ) facultatem sint consequuti, non putant, ad*
C mi-

minora descendere ; idque interim fieri, quia fastidiant praeſtare hanc inferioribus curam, interim quia omnino non poſſunt. Ego porro eum, qui noliſt in numero praeſipientium non habeo, poſſe autem, ſi velit, optimum quemque contendo : primum quod eum, qui (Jurisprudencia) cæteris praeſtet, illa quoque, per quæ ad (Jurisprudenciam) pervenitur diligentiffime percepiffe credibile eſt, deinde quia plurimum in praeſipiendo valet ratio, quæ doctiſſimo cuique planiſſima eſt ; poſtremo quia nemo ſic in majoribus eminet, ut eum minora deficiant &c.

Quoniam vero jus civile, quo utimur, a Romanis olim rerum dominis profeſſum eſt, ideo futuro Jurisconſulto omnino eſt neceſſarium, ut Romanæ Reipublicæ hiftoriam noſcat, & quænam fuerit ratio legum ferendarum, & quibus modis exculſa ſit Jurisprudencia præcipue ſub Imperatoribus uſque ad Juſtiniani tempora : ſiquidem harum rerum cognitio, non tantum ad antiquitatis noſtitiæ, ſed multo magis ad Juſtiniani juris illuſtrationem pertinet ; ſatis enim, ſuperque a doctis viſis animadverſum eſt, ex harum rerum ignoratione quamplurimos juris Doctores, præcipue eos, qui

qui ex Bartoli schola profecti sunt, in magnos, eosque non ferendos errores incidisse, &, quod pejus est, ex eorum erroribus multas opiniones, & complures controversias in juris facultatem invasas esse, quæ mirum in modum Jurisprudentiam turbarunt. Sed distul-
tumque anceps consilii sui, quosnam li-
bros juris studio proponerem, ex quibus Romanam nancisceretur eruditionem; quis enim nescit, innumeros esse ejus scriptores? quapropter hac in re delectus habendus est. Et mihi quidem videtur optime hanc provinciam exornasse Burcardus Struvius, & non invitus concederem, hunc authorem cæterorum industriam longe superasse; siquidem historiam juris scripsit non, ut quidam, vel XII tabularum, vel legum, vel Senatus consultorum, sed universam ejus notitiam complexus est sub libera Republica, sub Cæsaribus; proponit deinde historiam juris Justiniani, Græci, Longobardici, Justiniani restaurati; juris quoque Canonici, Feudalis, Criminalis, Publici: recte etiam idem author proponit & Romanorum Magistratum tum sub libera Republica, tum sub Imperatoribus, & Romani fori historiam; qua-

36 DE JURISCONSULTO
 rum rerum nihil utilius, & necessarium
 magis juris studioso est. Et quamvis
 Struvius historiam prosequatur juris
 quoque Germanici, id quidem fecit, ut
 utilitatem afferret hominibus regionis
 suæ; quisque tamen municipalis histo-
 riam juris noscat ex iis, qui de ea re scri-
 pserunt. Vincentius Gravina optime
 etiam hanc provinciam exornavit, & cœ-
 teris omnibus tum rerum, tum orationis
 elegantia præferendus est, ita ut ejus opus
de origine juris magnam afferat adole-
 scentibus utilitatem; etsi Struvius rerum
 ubertate eum superet. Hoc tamen mo-
 nitos velim juris studiosos, ne usque adeo
 his rebus sese tradant, ut earum jucun-
 ditate pelliecti a juris cognitione abhor-
 reant, & τὸ ἀδύνατον, ut est in proverbio,
 ἔργον fiat; ut quibusdam evenisse cre-
 dendum est, qui juris scientiam profi-
 tentes, nihil aliud præstiterunt, quam
 Romanæ eruditionis notitiam, ita ut
 docti quidem viri dicendi sint, sed
 non juris, ut de Francisco Conna-
 no (injuria quidem) dicebat Cujas-
 cius. Et memini Dominicum Aulij-
 sium, nostræ quondam decus Acade-
 miæ, dicere solere, veteres quidem Inter-
 pretes ex Romanæ eruditionis ignora-

cio-

tione jus civile non recte affectos esse; at contra ex novis quamplurimos ob illius nimium studium juris neglexisse cognitionem. Auctor etiam sum adolescentibus, ut ab optimis Præceptoribus recitationes solemnes, quæ in Academicis proponuntur, accipiant; id enim a simplicissimis Institutionum notionibus paulatim adcommodat animum iis rebus, quæ difficilioris sunt præceptionis; ne fortassis imparati accedant ad ea, quæ mox proponentur, quæque perfectum constituunt Jurisconsultum.

Postea vero quam juris studiosus Jurisprudentiam quodammodo delibaverit ea ratione, quæ hætenus a nobis est proposita, ita ut se in jure civili non omnino rudem esse sentiat, ad perfectam ejus cognitionem nanciscendam tempestivum erit, ut deveniat. Sed in primis magis errare mihi vulgo videntur ii, qui cum a primordio certam discendi juris rationem non teneant ullam, temere, & sine consilio vagantur; nihil enim quidquam magis juris studio obesse videtur mihi, quam in eo sic versari, ut crebris interpellationibus modo huic, modo illi juris parti detur opera, posthabito continuato discendi ordine, ac methodo;

animus enim studiosi tanquam in incertis sedibus hoc modo aberrat, ignarus quid sequi debeat potissimum, confusione rerum distractus; nam, ut præclare scribit ad Lucilium Seneca (^f), *qui quo destinavit pervenire vult, unam sequatur viam, non per multas vagetur, non ire istud, sed errare est*. Quod omnino necesse est, ut eveniat, si jus velimus addiscere ex eorum scriptis, qui cum nullam præferant juris artem ad docendum adcommodatam, ad ejusdem perfectam, universalemque cognitionem nunquam, aut raro nos deducunt. Et certe quæ fieri potest, quæso, ut juris cognitionem adsequantur ii, qui cum multorum librorum copiam sibi paraverint, modo hujus, modo illius quaestiones, disputationes, observationes, emendationes percurrunt? sunt quidem quamplurimi de his rebus libri, quos omnes enumerare, nedum legere infinitum esset. Accedit & illud incommodum, quod cum juris studiosus nondum discernere possit, quodnam sit jus receptum, vel controversum apud Interpre-

(^f) *epist. 45.*

prætor, vel olim apud ipsos Jurisconsultos, nullo modo adsequetur hujusmodi authorum sententias, opiniones, observationes; hi enim scriptores non instituere ignaros volunt, sed suam potius operam, & industriam juris scientiæ peritis cupiunt innotescere: & ideo semper in magna rerum confusione, & ignorantia versabitur. Sed de ratione discendi juris scio a multis multa dicta esse; quidam enim ad ipsos juris libros legendos, Doctorumque commentarios, ut Cujacii, Alciati nos revocant, quidam ad singulorum titulorum argumenta primo perquirenda, & deinde ad singulas species singulorum capitum, ut sentit Duarenus in epistola de ratione discendi juris; quidam vero nos invitant ad celebriores leges librorum juris diligendas, interpretationumque explanationes, ut nostra ætate monuit Vincentius Gravina, vir famè doctus; sed hac in parte videtur mihi non bona fide agere; siquidem hic author dum cupidæ legum juventuri juris discendi rationem præscribere tentat, ei præponit Vinnios, Wesembecios, Perellos, a quibus nulla nobis via traditur ad jus discendum accomodata, nulla ars, nulla scientia. Verum, ut quæ meæ hæc

40 DE JURISCONSULTO
de re sit sententia, exponam, quando re-
rum series id expostulat, paulo altius res
repetenda est.

Nihil quidquam utilius Reipublicæ
esse potest, quam ut certa quadam juris
universi, finitque compositione inter se
cives utantur: maxima vero hac in re fuit
Romanorum diligentia, nam simul at-
que initio a Græcis leges acceperunt,
Decemviri eas composuerunt, & certo
ordine descripserunt, unde XII tabula-
rum leges ortum habuerunt, quas Li-
vius (8) dicit fuisse veluti quoddam ab-
solutum corpus Romani juris; & cum
deinde ex disputatione fori, atque inter-
pretatione Prudentum aliud juris genus
apud ipsos ortum habuisset, nempe jus,
quod proprio nomine civile dicebatur,
a sapientibus viris etiam collectum, va-
riisque libris fuit dispositum: Nam, ut
• tradit Pomponius, sive quisquis sit au-
• thor *cap. II. de orig. jur.*, hoc jus civile
postquam primum P. Mutio Pontifice
Maximo decem libris, M. Bruto septem,
M. Manilio tribus sparsim fuisset colle-
ctum, Q. Mutius Scævola, qui apud Ci-
ce-

(8) *decad. I. lib. 2.*

ceronem Jurisperitorum eloquentissimus, eloquentium jurisperitissimus dicitur, in unum corpus, & generatim in libros decemocto redegit. Eandem adhibuerunt curam in componēdis legum actionibus: unde Jus Civile Flavianum, atque Ælianum exitit. Sed hujusmodi Compositorum labor non eo usque processit, ut in quandam artem jus civile redigeretur, ita ut discentibus facilis via, & methodus aperiretur: quapropter queritur apud Ciceronem Crassus ^(h) ea tempestate nullos fuisse, qui jus artificiose congestum generatim componerent, proptereaque difficilem visam esse juris scientiam, cujus ars nulla esset. Sed nihil utilius hac in re posterioribus temporibus Romani præstiterunt, nam etsi ipsemet Cicero aliqua de jure componere cœperat, ut Quintilianus ait ⁽ⁱ⁾, tamen non illud fuit ejus consilium, ut universum jus Romanorum in ordinem disponderet, sed potius, ut viam, & rationem præmonstraret, qua methodus in jure tradendo adhiberi posset; id enim, credo, effecit vir sapiens in libro, qui erat inscriptus

de

(h) *in lib. de Orat.*

(i) *lib. xii. cap. 3.*

42 DE JURISCONSULTO
de jure civili in artem redigendo, de quo
apud Gellium (^l) mentio fit . Pompejus
quidem varias leges in certos libros rede-
git, ut & Ifidorus, & Dio Cassius refert,
sed non ideo artem juris perfecit . Julius
Cæsar cupiebat jus civile ad certum or-
dinem redigere, atque ex immensa, dif-
fusaque legum copia optima quæque, &
necessaria in paucos conferre libros, *sed*
talia agentem, atque meditantem mors
prævenit, ut loquitur in ejus vita Sueton-
ius (^m) . At sub Adriano Imperatore,
quamvis Salvius Julianus Edictum Per-
petuum concinnavit, quod esset veluti
certum quoddam corpus juris, (idque &
multo ante Ofilius J.C. præstiterat autho-
re Pomponio,) tamen non minus in com-
positione Edicti ars juris desideraba-
tur; siquidem Julianus in eo tantum
operam suam posuit, ut sub certis titu-
lis Prætorum Edicta coagmentaret, nec
de juris arte, de qua apud Giceronem
Crassus, quidquam cogitavit . Verum
cum postea Jurisconsulti certatim com-
mentarios ad Edictum Perpetuum Julia-
ni, necnon quæstionum, responsorum li-
bros

(^l) *lib. i. cap. 22.*

(^m) *cap. 44.*

broſ ſcripſiſſent , in maxima rerum confuſione juſ civile cœpit eſſe ; Juris enim Conſulti nō ſemel oppoſita ſentiebant, & præcipue qui in diverſas ſectas abierunt, Proculianorum nempe, & Sabinianorum: quapropter Theodoſius Imperator cum ſuis temporibus in immenſum juſ civile excreviſſet , Principum conſtitutiones in unum collegit , & quorundam Juriconſultorum ſua conſtitutione (ⁿ) ſcripta confirmavit , eiſque vim legis dedit ; idque nihil aliud fuit , quam juſ confuſum magis , atque magis permiscere , & ideo Prudentum libri ob multiplicem , variamque rerum cognitionem non legébantur; donec Imperator Juſtinianus magnos animos in pectore verſans opus pene deſperatum aggreſſus ſit , is enim ſta-
tuit juſ antea confuſum , varium , ac in tot partes diſcerptum in certum ordinem redigere , quo facilius juris ſcientia percipi , & conſequi poſſet . Verum etſi juſ a Juſtiniano nobis propoſitum , certis que libris deſcriptum ſequi debeamus , utpote ex Imperatoris authoritate proſectum, tamen adhuc nobis videndum reſtat, num
is

(ⁿ) in Cod. Theod. tit. de reſponſis Prudentum .

is rerum ordo, quem Justinianus sequutus est in libris juris componendis rectus sit, & ad jus civile addiscendum accommodatus, & num in iis sit ars juris, quam quærimus: affirmat quidem Justinianus, se optimam methodum in libris juris proponere, qua facillime Jurisprudencia adsequi possit; sed vereor, ne hac in re decceptus sit Imperator; quapropter quoniam sit rerum ordo, & methodus in libris nostris diligenter a nobis perspicendum est.

Edictum Perpetuum, de quo supra dictum est, fuit veluti archetypum librorum juris, quibus utimur, ex eo enim titulorum ordinem accipi voluit Justinianus (°); etsi doctissimorum virorum sententia sit, & præcipue Duareni, non semper in compositione Pandectarum Edicti ordinem servari; id enim & ab Hermogeniano J. C. factum est, qui libros juris epitomarum scribens imitatus ordinem Edicti, *in cap. 11. de statu hominum* dicit, se ordinem quidem Edicti sequi, sed & proximos, atque conjunctos titulos applicare: idque & a Compositoribus factum esse credendum est, qui aliquan-

(°) *in constit. de concept. Digest.*

quando ab Edicti ordine deflectentes, & alios titulos apponunt. Sed five per omnia, five minus Edictum sequuti sunt Compositores, videntur non usque adeo ordinis fuisse solliciti, ut perfectam juris artem, & ordinem ad discendum accommodatum nobis traderent. Sane dupliciter in hac compositione ab iis peccatum est, ut Donellus eleganter demonstrat (P) tum in generali titulorum dispositione, tum in speciali singulorum capitulum. Et quidem omne jus, quo utimur (inquit (Q) Cajus) vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones; recta igitur rerum dispositio hæc erat, ut primo loco ageretur de jure personarum, & quibus modis jus earum imminueretur, servitute nempe, & patria potestate, & nonnihil etiam tutelis, ut in Institutionibus recte factum est, tum deinde de rebus, & actionibus: sed hæc inibi magna confusione permisceri videas, nam priusquam cognoscatur jus cujusque tum in persona, tum in rebus externis, statim delibatis dumtaxat quibusdam de persona-

(P) *lib. I. coment. cap. I.*

(Q) *l. I. D. de statu hom.*

narum statu, & rerum divisione; de ordine judiciorum tractatio instituitur, quibus jus cujusque ope Magistratus consequi possit; sicque de ratione rerum judicio obtinendarum ante tractatur, quam quænam sint res ipsæ notum sit, unde judicium instituere possimus, quo jus nostrum in rebus persequamur: hæc enim ni probe distinguantur mirum quantum confusionis allatura sunt adolescentibus, ut mittamus de singulis titulis hic dicere, quàm male suis locis collocati sint, quod exactissime ostendit Donellus. Quare perridicula sane videtur mihi Accursianorum Interpretum accurata inquisitio de titulorum, ut ipsi dicunt, continuatione; nam vel ex hoc intelligi potest quam sit eorum juris interpretandi genus hebes, atque impositum, sæpe enim dum hæc tractant res longe positas a vero, atque inconcinnas nobis obtrudunt.

Sed perversus titulorum ordo nos non admodum movere deberet, si minus singulorum capitum dispositio recta esset: atqui si diligenter rem examinare velimus, nihil aliud reperiemus, in Pandectis præsertim, quam inconditam quandam sententiarum collocationem ex libris vet-

te-

serum Prudentum, ita ut sapissime divisiones, & definitiones postremo loco positas; ultima prælata primis, media utrisque videamus; & aliquando cum in primo capite tituli divisio, vel alicujus speciei tractatio proponitur, mox abrumptur ea disputatio ab alio capite sequenti, in quo non semel aliena dicuntur, ita ut non male de Triboniano cum Horatio dici potest:

*Humano capiti cervicem jungit
equinam,*

Et non injuriâ Hotomanus ait Tribonianum Pandectarum libros *nat' arrigens* Digesta inscripisse, quasi Indigesta: nec mirum id videri debet, nam præterquamquod Justinianus operi huic adhibuit viros tanto negotio parum sufficientes, ut Struvio aliisque videtur, animadversione illud quoque dignum est, quod si Decemviri in x tabulis componendis annum unum consumpserunt, necnon alterum in aliis duabus adjiciendis, quænam, quæso, nostrorum Compositorum fuerit industria, qui, ut fatetur Justinianus, tribus annis Codicem, Pandectas, atque Institutiones ediderunt? Certe non desunt qui affirmant, eorum laborem, & studium in eo tantum fuisse, ut simul

48 DE JURISCONSULTO
 simul atque Jurisconsultorum liber,
 aliquis, vel tractatus sese offerebat, ex
 eo protinus periodos, & sententias ex-
 cerperent, & in medium conjicerent, &
 sub certis titulis collocarent: verum
 cum partes librorum juris a pluribus
 consuerentur, factum est quandoque, ut
 quod unus assueret, alter non animad-
 verteret; & hinc præter perversam dispo-
 sitionem sæpissime in his libris plures
 sententiæ, plures species, etsi diversorum
 authorum repetitæ non sine nausea oc-
 currunt; ut nihil de iis dicamus, quæ
 contraria inter se sunt, quasque vulgo
 antinomias dicimus.

Scio hæc aliter videri summo Juris-
 consulto Jacobo Cujacio, cujus autori-
 tas in jure civili non minimum nos mo-
 vere debet, qui de compositione, & me-
 thodo Pandectarum sic ait: (¹) *Cohæ-
 rent omnia in Pandectis arte mirabili,
 nec tam ingenio Triboniani, quam Julia-
 ni, Hermogeniani, & veterum Pruden-
 tum, quorum ille vestigia sequutus est;
 & qui aliam desiderant, vel commini-
 scuntur artem, næ quam sunt ineptissi-*

(¹) in *Paratitlis D.tis. Mandati.*

mī, & imperitissimi, nam neque quid sit ars sciunt, neque artem Digestorum, aut principia certa juris ulla perciperunt unquam, suaves tamen ad videndi materiam. Verum hac in re Cujacio non omnino est credendum, siquidem hæc ab illo ea de causa scripta sunt, ut Hotomanum, Duarenum, Dopellum, aliosque Jurisconsultos carperet, quibuscum similitudines agebat: hi enim non uno in loco queruntur nullam methodum in libris nostris reperiri, Compositoresque ordinis omnino imperitos fuisse. At ipsemet Cujacius ex vero rem æstimans sæpissime testatur ordinem, & dispositionem in libris juris desiderari, ut in *tit. Cod. de rebus creditis* ait: *Videtur Justinianus ordinis titulorum parum fuisse sollicitus;* & alibi in *Paratit. Digest. de interrogationibus in jure faciendis*, conqueritur in eo libro titulos non ~~esse~~ certa lege colligatos; & in notis posterioribus *Institut. titulo de gradibus cognationum* sic ait: *Meo quidem judicio (hæc) lex fugitiva est, idest non suo titulo posita, & aliæ complures incuriæ Tribonianī manifestæ indices;* idem sentit *lib. 3. obser. cap. 37.* Et apertius librorum juris imperfectam compositionem, atque errores

res his verbis adversus Johannem Robertum testatur (s): *Huic adjungis etiam æque trivialem, & compitalitium errorem, nihil esse contrarium in corpore Justinianeï juris, Justinianum hoc testari, aut Justiniani vice quæstorem ejus, quod perinde verum est, atque id, quod testatur idem, nihil in eo opere esse simile. Cōmendavit opus, quod quale esset, apparebat, quæ res nos obligabat fidē; nec poterat etiam intra trienniū, aut quatriennium, quo id perfecit, tale præstare quale se præstare jactat. Johannes, eris semper in jure novus, nisi hunc capiti tuo errorem excuseris, & huic te ætati præbueris, quæ Dei beneficio detexit, similia esse multa in illo corpore juris, pugnantia inter se multa, mutila, & imperfecta multa, confusas sæpe a pluribus authoribus leges, & vestigia sectarum innumera, menda complura creata, vel ex notis, literisve singulariis, quibus libri veterum referti erant; vel ex Triboniani incuria potius, quam imperitia, vel ex glossæmatis veterum, & recentium Interpretum, vel ipsius*

(s) in notat. Antonii Mercatoris lib. 1. cap. 17.

*sius Triboniani consulta opera, cui licuit
 auctorum verba mutare, aut alienis ea
 intermiscere suo arbitrata &c.* Quapro-
 pter si hæc omnia Cujacii testimonia de
 compositione juris nostri invicem contu-
 leris, facile Cujacium dixeris hac in re
 sibi non constare: quod de tanto viro in-
 vitus affirmarem, sed potius dicerem,
 nihil magis nobis suspectum esse debere,
 quam Cujacii judicium de iis rebus, quæ
 magno consensu apud ejus æquales, æ-
 mulosque Jurisconsultos recepta erant;
 ipse enim, etsi aliquando lacessitus, eo-
 rum opiniones non sine conviciis impu-
 gnat, contrariumque illorum placitis
 defendere summa ope nititur: imo non
 veretur aliquando eos graviter reprehen-
 dere Doctores, quos illi summo in pretio
 habebant; audet enim Æmiliuni Ferret-
 tum clari nominis Jurisconsultum hisce
 verbis reprehendere (¹): *Et longe lapsus
 est a vero is homo, in contemnendis, &
 reprehendendis Doctoribus ponit fastus
 multum, in tradenda veritate studii ni-
 hil, & ob eam rem ejus scripta plane sunt
 juris studiosis inutilia.* Ut nihil dicam

D 2

quæ

(¹) lib. 23. quæst. Pap. in l. 44. §. 3. de
 usucap.

52 DE JURISCONSULTO
quæ scribit de Budæo, Alciato, Conna-
no, Corasio, Hotomano, aliisque. At e
contrario gestit magnis laudibus extolle-
re ignobiles sane juris professores, ut Ar-
noldum Ferrerium, Emarum Raconnet-
tum: ut scilicet quo magis infimos ex-
tolleret, eo magis suos æmulos, eorum-
que Magistros deprimeret: qua eâdem ra-
tione summo in honore Græci Interpre-
tes apud Cujacium habentur, eorumque
auctoritate passim utitur. Et mirum for-
tasse videri poterit, cur Cujacius, qui
aliorum sententias perpendit exactissime,
Græcorum Interpretum placitis statim
acquiescat, & in eorum sententias pedi-
bus (ut ita dicam) libenter ire soleat; un-
de non uno in loco, etsi suppresso nomi-
ne a Donello reprehenditur, qui e diver-
so fatetur nihil sibi magis suspectum es-
se, quam Græcorum auctoritatem, eos-
que juris imperitissimos existimat, & de
Hermenopulo præsertim sic ait (^u): *Sed
opponitur nobis auctoritas Harmenopu-
li; gravis scilicet author Harmenopulus,
& dignus, cujus audiendi causa vadi-
monium deferatur; credo quia Græcus
est,*

(^u) *in tit. Digest. de præscr. verbis
cap. 22.*

est, & aliena lingua, non latina utitur. At vide quam a plerisque, qui istum nobis obtrudunt dissentiam. Ego si quid verum habere credam, continuo mihi suspectum fiat, si idem ab Harmenopulo positum videam. de quo homine non necesse habeo dicere quod sentio, & quod homines eruditi, cum parcissime loqui volunt, de eo dicere solent, hominem peregrinum fuisse, & in jure Romano non satis exercitatum, saepe etiam rudem videri. Tantum dicam, quod hujus loci proprium est, vel hunc unum locum, & interpretationem Harmenopuli de actione praescriptis verbis abunde sufficere, ut probetur isti homini non tam peritiam juris Romani, quam judicium, & linguae Romanae etiam mediocrem cognitionem defuisse. Cui sententiae Donelli suffragantur haec eruditissimi viri Jacobi Gothofredi verba (x), qui rectum profert judicium sine ullo partium studio de Graecis Interpretibus. Illud studiosos juris monere operae pretium puto, baud vilem equidem Gracorum Interpretum au-

D 3

tho-

(x) apud Stravium in histor. Jur. Graci.

thoritatem esse, & inter alia quidem ad
 stabiliendam sæpe veram legis lectionem,
 atque in componendis inter se juris te-
 xtibus, sui que sæculi Jurisprudentia in-
 dicanda: non tantum tamen haberi oport-
 ere, ut in explorando genuino legum
 Romanarum, qui controversus esse po-
 test, sensu, horum sententiæ protinus, seu
 abstrahitur, & à veterasce adhærescendum
 putemus. Nam ut Jurisprudentiæ Roma-
 næ dignitas omnis ipsorum ævo jam cõci-
 derat, certe nõ illi hodie esse possunt quos
 hac parte arbitros unos tuto adeas, quos-
 que pro fundo, seu fundamēto in hujusmo-
 di dubiis quæstionibus habeas; quando &
 Imperii Romani veteris illius neque vola-
 jam, neque vestigium ferme eo tempore
 amplius extabat, verborumque ad jus
 pertinentium significationem exploratam
 ipsi non semper habuere, imo vim sermo-
 nis latini ne assequerentur quidem sæpe,
 absque quo tamen nemo unquam genui-
 num legum sensum assequi se posse sperat.

Sed ut e diverticulo in viam redeamus,
 ex iis, quæ hætenus dicta sunt, perspicuū
 est in libris juris ordinem, ac methodū de-
 siderari: at non eo consilio hæc a me dicū-
 tur, ut Justinianum, aut Tribonianum,
 aliosve Compositores reprehendam; Si-
 qui-

quidē in legibus, ut recte inquit Verulamius, *non tam stylus, & descriptio, quam authoritas spectanda est, alias videri possit hujusmodi opus scholasticum potius quiddam, & methodus, quam corpus legum imperantium*: hoc enim tantum dico, multum laboris, & incommodi, & confusionis futurum adolescentibus, si jus Romanorum eodem, ac in ejus libris extat, ordine, addiscere velint; nam præterquamquod res inibi minus recte collocatæ sunt, aliquando in unius capituli explicatione opus est, ut & alia multa ex aliis partibus nota sint, aliter in magna rerum confusione semper versabuntur; quod utique a juris authoribus præstari nullo modo potuit; satis est enim, si jura ab ipsis nobis data sint, utpote quibus ex publica authoritate id datum fuit: & elegantissime ad rem ait Donellus (Y) *A Principibus est authoritas juris, a peritis, & intelligentibus via, & recta ratio docendi*. Quapropter hac in re id a nobis modo quæritur, ut studiosi adolescentes ab iis Doctoribus juris cognitionem adsequi studeant, a quibus jus Romanorum ita interpretatum, explicatum.

56 DE JURISCONSULTO
tumque sit, ut simul artificiose conge-
stum, & in sua genera sit distributum, ex
quibus singulæ species recte intelligen-
tur, sicque non tam juris peritiam, quam
artem, & ad discendum accommodatam
præferant.

At cum tot, tantique Scriptores juris
extiterint, videamus quæso, quinam fue-
rint ii, quibus juris ad artem revocandi
cura fuit. Et primo eos, qui Paratitla,
vel ipso Justiniano connivente ad jus ci-
vile scripserunt, perspicuum est nihil
quidquam de juris arte cogitasse; nam, si
verum est, quod a quibusdam traditur,
(^z) Paratitla nihil aliud sunt, quam re-
pletiones titulorum, idest indices legum,
quæ ex cæteris titulis ad titulum, de quo
tractatur, subtiliter revocari possunt;
qua in re mira fuit Azonis, & Accursii
præsertim industria; hi enim in legibus
explicandis magnam operam posuerunt,
ut quod ad intelligentiam alicujus tituli,
alicujus legis faceret, ex aliis partibus il-
luc transferrent: & quamvis fuerit res
ista magni laboris, & alicujus etiam uti-
lita-

(^z) *vid. Struvium in hist. Juris Justi-
niani §. 4.*

litatis, quisque tamen facile sentit, hanc rationem juris tractandi magis, magisque jus confusum permiscere, tantum abest, ut in ea juris artem requiras; quapropter non est magnopere laborandum, ut probemus, in Paratitlis nullam artem juris, nullam methodum ad discendum accommodatam reperiri: & quamvis Johannes Brant, Cujacius, Wesembecius alio consilio Paratitla scripserunt, nempe ut summam totius tituli breviter comprehenderent, nihilominus eorum industriae non facile juris studiosus acquiescit, cum adhuc ei multa cognoscenda sunt, ex quibus singulorum capitum explicatio petatur; ut nihil dicam de ordine, ac methodo, in qua non minus quam ipsi Compositores peccarunt.

Quid dicemus de eo juris tredendi genere, quod placuit iis, qui ex Bartoli schola profecti sunt? Et quidem hi reliquis Paratitlis, sive annotationibus, hanc rationem juris interpretandi amplexi sunt, ut primo explicarent textum, & quidem breviter, & praeterea glossam longe copiosius (invaluerat enim apud eos haec praedjudicata opinio, ut eadem glossae, ac legibus tribueretur auctoritas) unde nata est apud illos duplex inter-

pre-

58 DE JURISCONSULTO
 pretatio, una, ut ipsi dicunt, textualis,
 altera cum apparatu (^a). Verum quæ
 nam sit utilitas, quæ ex hujusmodi
 Doctorum scriptis percipi possit, & num
 eorum interpretandi genus novorum In-
 terpretum industria præstantius sit, an
 secus, dicemus opportunius libro poste-
 riore: nunc quod attinet ad rationem ju-
 ris docendi Marci Antonii Mureti (^b),
 qui merito Jurisconsultorum eloquentis-
 simus dici potest, de iis judicium huc
 transcribam, nec fortassis a veritate alie-
 num: *Extat præclara sententia apud*
Xenophontem in Oeconomico, nihil es-
se aut pulchrius, aut ad usum commo-
dus, quam ordinem: nihil contra, aut
adspectu fædius, ac deformius, aut
quod plura omnibus rebus incommoda
adferat, quam confusionem, ac pertarba-
tionem. At nostri illi cum dialecticis, aut
non didicissent, aut ita didicissent,
ut non didicisse præstaret, quibus quaso
modis omnia miscuerant? qualem nobis
cujusque generis præceptorum ferragi-
nem

(^a) vid. Gyphanium in præfat. sui Codicis.

(^b) in orat. de Doctoris officio.

*nam deliquerunt ? Ut si quis rusticum
 herdeum , triticum , viciam , legumina
 in unum acervum conferat , non illius
 acervum horum commentariis existimem
 perturbatiorem fore . Mibi quidem cum
 in eos inspicio , sæpissime Ovidiana illa
 de Chao in mentem veniunt*

*Quaque erat & tellus , illic , & pontus
 & aer*

*Non aliter enim apud hos , ubi v. g.
 de auctoritate Magistratum agitur , di-
 cetur etiam aliquid de testamentis ;
 ubi de emptione , & venditione diseri-
 tur , aliquid de panis , aut de auctori-
 tate tutorum inseritur : nihil est denique ,
 quod certam sedem , ac domicilium ha-
 beat ; nihil quod non alienissimo æque fa-
 cile , ac suo loco pertractatum reperiatur .
 Inde illa crebra ex uno in alium locum
 rejectiones , cum te quid hic agendum , ac
 tractandum erat , id jubent ex alio pete-
 re , in quo tale quidquam agi , nunquam ,
 nisi admonitus , divinare potuisses . Pro-
 fus , ut si quis paterfamilias vestem non
 in vestiario , sed in arca panaria conderet ,
 panem ex pateo hauriret , pisces in nemo-
 re , lepores in piscina inclusos haberet . At-
 que hoc sunt etiã qui eos de industria fe-
 cisse dicant , ut artem juris obscuriorem ,
 ac*

ad difficiliorem cognitu redderent, & ad ceteros labores illum quoque adderent, quo excarnificarent discipulorum ingenia pervolutandi sæpe illas ingentes librorum moles, & omnia alieno loco potius quærendi, quam suo. Haftenus Muretus. Accedit & illud incommodum, quod ejusmodi juris Doctores cum per minutissimas factorum quæstiones jus nostrum explicare conati sint (quod nihil aliud est, quam omnem civilem scientiã ad memoriæ exercitationem revocare) evenit, ut adolescentes post multas vigilias, & labores cum certa juris principia non teneant ulla, vix, ac ne vix quidem aliquid in jure civili se profecisse sentiant: quapropter merito eorum institutum improbat Duarenus (°), qui in veterum interpretum commentariis omnem ætatem terunt, ut inde singulorum negotiorum cognitionem hauriant; ei profecto non abfimiles (inquit vir consultissimus) cujus meminit Lucianus, qui in maris littore sedens, conabatur singulas undas pernumerare, donec undas undis trudentibus obrueretur, animoque angeretur, quod eas numero completi non posset.

No-

(°) in epist. de ratione discendi juris.

Novi vero, sique politiores Interpretes non omnes unam, eandemque in iure tradendo viam ingressi sunt: nam (ut mittamus eos, qui flores potius, quam fructus attulerunt ad Jurisprudentiam illustrandam, ut Budæum, Brissonium, Petrum Fabrum, aliosque complures) ex iis quidam speciales tractatus scripserunt, quidam difficiliora capita librorum juris explicarunt, quidam denique veteres sequuti singulorum capitum explicationem tradiderunt. Sed si verum amamus, dicendum est, hos omnes aut parum, aut nihil de juris arte cogitasse, qua facilius adolescentes ad Jurisprudentiam manuducerent; quapropter aut frustra, aut non sine multo labore ab id genus Doctoribus juris cognitionem accipiet cupida legum juvenus. Proprium vero, & peculiare Balduini, & Cujacii juris tradendi genus, ut ejusdem Imperatoris constitutiones, aut ejusdem Jurisconsulti per varios titulos dispersita fragmenta, nempe Africani quæstiones, Scævola, Papiniani, Modestini responsa, simul, eodemque ordine explicarent, etsi ad ipsorum Juris authorum eruendas sententias non minimæ utilitatis est, ut sequenti libro dicetur pluribus, tamen
juris

juris cognitionem obscuriorem reddit: si-
quidem sæpiissime accidit, ut ejusdem Ju-
risconsulti ex eodem libro plura extent
capita, quorum alia de testamentis, alia
de judiciis, alia de rebus creditis agunt;
quod nihil aliud est, quam jus confusum
magis, magisque permiscere.

Quidam vero ex hujusmodi novis In-
terpretibus methodo, ac via ad jus tra-
dendum usi sunt, ut Connanus, Hoppe-
rus, Duarenus, Donellus, alique. Sed
priusquam inspiciamus, quisnam sedulo
huic rei operam dederit, necessarium est,
ut dicamus, an jus civile, quo utimur,
ad methodum redigi possit, & in quo po-
tissimum hæc methodus consistat. Non
desunt qui existimant, inanem operam
ab iis sumi, qui jus nostrum conentur ad
certum ordinem redigere, cum ea, qui-
bus componitur, incerta sint, & longe in-
ter se dissita, quæque aut nunquam, aut
raro ex uno, eodemque principio proce-
dant, unde de iis certa non sit cognitio:
& qui huic rei incumbit, dignum videri
hac reprehensione apud Terent. in Eun.

*... Incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam si des operam, ut cum ratione
insanias.*

Et

Et ne huic sententiæ authoritas desit, hoc ipsum sentire videntur duo doctissimi Jurisconsulti Hotomanus, & Grotius; ille in libro, cui titulus *Antitribonianus*, stultos appellat eos, qui jus Tribonianicum in artem redigere student; hic vero in egregio opere *de jure belli, ac pacis* sic ait: *Artis formam (Jurisprudentiæ) imponere multi antebac destinarunt: perfecit nemo: neque vero fieri potest, nisi quod non satis cautum est hætenus, ea quæ ex constituto veniunt, a naturalibus recte separentur; nam naturalia, cum semper eadem sint, facile possunt in artem colligi: illa autem, quæ ex constituto veniunt, cum & mutantur sæpe, & alibi alia sint, extra artem posita sunt, ut aliæ rerum singularium perceptiones.*

Fateor, hæc aliquatenus vera esse, sed non ideo ad aliquam artem jus civile redigi nequit: nam etsi ea, quæ sunt ex jure Romano, aliquando mutationem acceperunt, tamen in præsentī certa sunt, prout extant in libris nostris; & certa non minus, ac facilis de iis perceptio esse potest, si ad aliquam artem revocentur. Et quod ait doctissimus Grotius, ea quæ veniunt ex constituto, cum sæpe mutantur, nec ubique eadem sunt, extra ar-

tem

tem posita esse, facilius aptaverim ad Principum placita, quam ad prudentum Responfa, quæ utpote per sapientissimos viros e fontibus juris naturalis eruta, facile ad artem redigi possunt, cum ut plurimum ex iisdem principiis proficiantur. Et quamvis demus aliquo modo incerta esse ea, atque inter se diffinita, quæ habentur in Corpore Romani juris, tamen in hoc versabitur opera ejus, qui jus ad artem redigere velit, ut quoad possit, ad certa principia illud revocetur: & ne pluribus morer, videtur mihi ars juris hoc modo tradi commodissime, ut prius, constituto totius juris fine legitimo, universalis quædam imago ejusdem quodammodo adumbretur, tum deinde in summas partes dividatur, & ad summa genera revocetur, ex quibus postmodum singulæ species, prout in libris juris leguntur, recte interpretentur, atque explicentur ordine suo, simulque tradantur, quæ ex iis sunt consequentia. Et ne quis putet tota hæc juris methodus a me confingi, utamur testimonio Jurisconsultorum eloquentissimi M. Ciceronis, qui *lib. II. de Orat.* sub persona Crassii hæc habet: *Sit ergo in jure civili finis hic, legitimæ, atque usitatæ in rebus,*
cau-

enaffque civium æqualitatis conservatio. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatemque revocanda; Genus autem id est, quod sui similes communione quadam, specie autem differētes, duas, aut plures complectatur partes. Partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur, omniaque, quæ sunt vel generum, vel partium nomina definitionibus, quam vim habeant est exprimendum. Si enim aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito, aut alius quispiam, aut me impedito occupaverit, aut mortuo effecerit, ut primum jus civile in genera digerat, quæ perpauca sunt, deinde eorum generum, quasi quædam membra dispertiat, tum propriam cujusque vim definitione declaret, perfectam artem juris habebitis magis magnam, atque uberem, quam difficilem, & obscuram. His elegantissimis verbis ostendit Cicero quænam recta tradendi juris sit ratio. Et certe hoc modo mirum quantum juris nostri facilis futura erit cognitio adolescentibus, quorum animus non tanquam in incertis sedibus vagetur in singulis speciebus cognoscendis, sed cum totius juris certa genera teneat, & species, quæ ex eis profi-

E

ci-

66 DE JURISCONSULTO
ciscuntur, recte intelliget, explicabitque.
Et quidem ita sentio, etsi jus nostrum in
tot capita, & leges, ut vulgo dicimus,
dispertitum sit, tamen si ea ad sua gene-
ra revocentur, reperiemus eadem repeti-
ta sæpius, quæ ex uno principio, veluti
ex fonte, emanant: quæ in re mira adparet
Compositorum oscitantia; nam cum ea-
dem elata primum a pluribus Juriscon-
sultis, deinde paucis commutatis verbis
etiam ab iisdem, atque aliis scripta sint
sæpius, ipsi non uno in loco sine rerum
delectu eadem repetita nobis obtrudunt;
in quibus tamen explicandis mirum in
modum aliquando vulgares torqueri vi-
deas Interpretes, cum ad propria genera
ea non revocent. Hujus rei & ipsemet
Cicero exemplum nobis proponit de ju-
re Pontificio in *libris de legibus*. *Aper-*
tissima sunt (inquit) istis de rebus, &
responsa, & scripta multa, & ego in hoc
omni sermone nostro quod ad cumque le-
gis genus me disputatio nostra deduxerit,
tractabo, quoad potero, ejus ipsius gene-
ris jus civile nostrum, sed ita locus ut
ipse notus sit, ex quo ducatur quæque
res, & ars juris, ut non difficile sit quæ-
cumque nova causa, consultatiove inci-
derit ejus tenere jus, cum scias, a quo sit
ca-

capite repetendum. Sed Jurisconsulti, si-
ve erroris objiciendi causa, quo plura,
& difficiliora scire videantur, siue quod
similius veri est ignoratione docendi (nam
non solum scire aliquid artis est, sed qua-
dam ars etiam docendi) saepe quod positum
est in una cognitione id in infinita dis-
pertuntur. Et paulo post: De sacris au-
tem, qui locus patet latius, hæc sit una
sententia, ut conserventur, & deinceps
familiis prodantur, & ut in lege posui,
perpetua sint sacra. Hoc posito, hæc jura
Pontificum auctoritate consequuta sunt,
ut ne morte Patrisfamilias sacrorum me-
moriam occideret, iis essent ea adjuncta, ad
quos ejusdem morte pecunia veniat, hoc
uno posito, quod est ad cognitionem disci-
plinæ satis, innumerabilia nascuntur,
quibus implentur Jurisconsultorum libri;
quærentur enim qui adstringuntur sacris,
hæredum causa justissima est; nulla est
enim persona, quæ ad vicem ejus, qui e
vita migravit, propius accedat. Sequitur
deinde Cicero enumerare variarum spe-
cierum articulos, quibus ostendat om-
nia pendere ex uno illo, quod Ponti-
fices pecuniam sacris conjungi volunt. Et
hæc quidem cum Doctorum complures
vel ignorarent, vel non animadverterent,

68 DE JURISCONSULTO
 effectum est, ut ex eorum industria ma-
 jor juris cognitioni difficultas accesserit:
 nam, præterquamquod de methodo in
 jure tradendo nulla ratio ab eis habita sit,
 accedit & illud incommodum in illorum
 commentariis legendis, quod utpluri-
 mum jus certum, quod nempe expressum
 in libris juris extat, non distinguatur a
 jure controverso; omnia, enim ab ipsis,
 ponuntur non in modum tractatus, sed
 tanquam quæstiones; & sæpissime vide-
 mus e diverso quosdam magna libertate
 jus controversum pro certo nobis obtri-
 dere, & quædam ex libris juris citare ca-
 pita, quibus & alii ad contrarium pro-
 bandum utuntur; quod mirum quan-
 tum confusionis, & difficultatis jus di-
 scitentibus affert. Et hinc quæstionum so-
 ges in juris facultate ortum habuit. Et
 certe summa nobis diligentia adhiben-
 da est in quæstionibus juris movendis, ne
 quæstionem ibi ponamus ubi non est, &
 ne sine ulla necessitate quæstiones quæ-
 stionibus implicemus, quod prudentes
 nos monet Cujacius (d): *Oportet (inquit)*
sem-

(d) *In tit. Cod. quando non petent.
 partes petentibus accrescant.*

semper explorare quas proponimus quaestiones, & etiam, atque etiam videre quemadmodum simus eas exposaturi, ne de eadem his mutatis verbis inquiramus frustra; & elegantissime Aristoteles non minus esse difficile proponere quaestionem aliquam, quam expedire, & perstringere, aut respondere verum, & aequum. Hoc quoque vitio laborant quorundam scripta, ut exquisitis rationibus confirmare studeant ea, quæ natura ipsa omnibus patent, ita ut disputando evadant difficultia; hæc enim satis est admonere. Et nihil in speciem magis, atque magis jus nostrum perturbat, & perceptu pene impossibile reddit, quam in ejus interpretatione commentitias difficultates, & fuitiles, frivolasque quaestiones apponere, ut a quibusdam male feriatis ingeniis factum est, a quibus hæc juris disciplina mirum in modum est implicata. Quidam certe, ut omnia in controversiam vocent, vel minima occasione abrepta perspicuos authorum juris sensus ambiguos faciunt, & misere distorquent; qua in re primas certe Antonio Fabro (ingenioso quidem Jurisconsulto) deferre debemus, qui, ut libere dicam, jus nostrum aliquando turbat potius, quam explicat, præcipue in

libris, quos *de erroribus Pragmaticorum* inscripsit; ubi sæpissime vel in tranquillo tempestates, ciere solet; nam (Deus bone!) in unius vocolæ explicatione quantas lites, & quæstiones movet! At scite inquit Paulus noster (*) *Non oportere jus civile calumniari, neque verba capitari, sed qua mente quid diceretur animadvertere convenire*. Et quis unquam sanus merito eos non reprehendat, qui juris scientiam se tradere opinantur, cum in aliorum sententiis confutandis nervos prorsus omnes intendunt, ita ut ubique perverso quodam contradicendi studio teneantur? His de rebus prudens sane proponamus consilium doctissimi Verulamii (f): *Sequitur* (inquit) *aliud methodi discrimen, magni & illud quidem momenti, cum scilicet scientiæ traduntur aut per assertiones adjectis probationibus, aut per quæstiones una cum determinationibus*. Hanc autem posteriorem methodum si immoderatus quis persequatur, scientiarum profectui non minus illa officit, quam fortunis, & progress-

(*) l. penult. D. ad exhibendum.

(f) de aug. scient. lib. 6. c. 2.

gressibus exercitus cujuspiam impedi-
mento, & damno foret, si in minutis qui-
busque castellis, aut oppidis expugnan-
dis subinde hæreat: etenim si quis in acie
sit superior, & summæ belli sedulo incum-
bat, minora illa loca ultro se submittent.
Illud tamen inficias non ierim, urbem ali-
quam magnam, & munitam a tergo re-
linquere, haudquaquam semper tutum es-
se: eodem modo consutationibus in scien-
tiarum traditione temperandum, iisque
parce utendum; & ad hoc tantum, ut
maiores præoccupaciones animorum, &
præjudicia frangantur, minime autem,
ut leviores dubitationes excitentur, &
provocentur. Ejus igitur, qui suis scri-
ptis alios ad jus civile erudire velit, has
proprie esse partes existimo, ut ipse juris
sit peritissimus, & in libris nostris appri-
me versatus, ut artem juris ad discen-
dum adcommodatam conficere valeat;
nihil est enim, ut inquit Cicero (2), quod
ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui
illa tenet, quorum artem instituere vult,
habet illam scientiam, ut ex iis rebus,
quorum ars nondum sit, artem conficere
possit; & hoc modo recte intelligere, &

disponere quæ de jure tradita sunt ab ejus authoribus, eaque, utpote legibus expressa proponere, necnon etiam quæ ex iis sunt consequentia. Quo nomine Servius J. C. ab eodem Cicerone laudatur in libro de claris Oratoribus: Sic enim inquam, Brute existimo juris civilis magnum usum & apud Scævola-
 lam, & apud multos fuisse artem in hoc uno: quod nunquam effecisset ipsius juris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem universam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambiguum primum videre, deinde distinguere, postremo habere regulam, quæ vera, & falsa judicarentur, & quæ quibus propositis essent, quæque non essent consequentia &c. At ^(h)

Quis Deus hanc, Musa, quis nobis extudit artem?

Et primo quidem sese nobis offert Jo-

hannes Corasius, qui libellum scripsit de jure civili in artem redigendo: verum ab hujus libelli titulo dubio procul te deceptum senties, si ad eum legendum accesseris; siquidem Corasii labor in eo ver-

fa-

Corasius scripsit
 libellum de
 jure civili in
 artem redi-
 gendo. Sed si
 legens decipiens
 ex sententia
 Antonij a rano
 exoptato titulo libelli.

(h) Virg. lib. 4. Georg.

satur, ut quædam adnotet de jure naturali, necnon de ratione legum interpretandarum; quapropter frustra conabitur quis ex hoc libro jus Romanum addiscere. Franciscus vero Connanus, vir sane doctus, ad jus civile certo ordine disponendum videtur primus serio accessisse, libros enim commentariorum composuit sane elegantissimos: nihilo tamen minus, etsi ab eorum lectione non temere adolescenter revocaverim, tamen Connani opera non videtur omnibus numeris absoluta; nam in iis commentariis multa ad juris cognitionem desiderantur; necnon ea, quæ tradere conatus est haudquaquam plenissime est persecutus; ut nihil dicam de ordine rerum, in quo nescio quid aliud desideretur. Verum injuria quidem Cujacius ait judicium corrumpere, & tempus perdere qui illud in commentariis Connani ponit; nam potius sic sentio, maximum commodum futurum jus addiscere volentibus, si in libris Connani tempus ponant. Ampliorem sane operam amplexus est Joachimus Hopperus in libro, cui titulum fecit *Seduardus, sive de vera Jurisprudentia*, ubi miro quidem ingenio, & haudquaquam vulgari eruditione disputationem

Connanus p
qui de jure
do jus civile
certo ordine
ponendum ac
sit, auctori
detur non o
nibus numer
id adhibet
quævis judic
Cujacii nihil
nichil ad huc
qui rationem
corrumpere
tempus per
cum asseret
qui Connani
mentaria h
De Hopper
quid sentia
auctori legat
poglo.

74 DE JURISCONSULTO
nem instituit de ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ, sive de *juris*, ac *legum condendarum scientia*, & de earundem interpretatione; deinde de jure civili publico tractat, & postremo de jure civili privato. Sed hæc levi tantum brachio attingit, nec usquequaque ordinis apparet sollicitus fuisse in disponendis iis, quæ sunt ex jure Romano; siquidem videtur vir doctissimus magis in libris Platonis versatus, quam in libris Jurisconsultorum; & ideo summa quidem laude dignus erit qui Hopperi librum diligenter evolvat, ubi quænam esse debeant partes optimi Jurisconsulti, prospiciet: verum multa adhuc ei cognoscenda sunt earum rerum, quas habemus ex authoribus juris. Eadem mens juris disponendi fuit & quamplurimis Jurisconsultis tum veteribus, tum novis, ut Durando, qui *speculum juris* composuit, Matheacio *de via juris*, Petro Gregorio *syntagma juris universi*, Lorio-to, Pacio, aliisque, qui artem quidem juris, sed non perfectam ediderunt. Duo tamen doctissimi Jurisconsulti ex magno Interpretum numero seligendi mihi sunt Duarenus, & Donellus, a quibus non tam explicatum, interpretatumque est jus civile, quam artificiose congestum,
& ad

& ad artem redactum est. Verum etsi Duarenus ordinis ubique in jure tradendo se profiteatur studiosissimum, tamen vir doctus specialem tantum ordinem sequutus est, de generali vero totius compositionis methodo nihil nobis præstitit: ipse enim non uno in loco, & præcipue in libello de ratione discendi juris, fateatur ordinem tantum in singulis capitibus disponendis adhibendum esse in juris expositione, nec quidquam de titulorum ordine mutandum, & ideo in suis libris ab ordine Pandectarum non recessit, etsi singula capita cujusque tituli artificiose disposuit. Longe vero aliamens fuit ejus discipulo Hugoni Donello, qui cum in juris scientia Magistrum, cæterosque ætatis suæ Jurisconsultos (si Cujacium exceperis) longe superaverit, jus civile suis commentariis ita interpretari, & disponere conatus est, ut veram (ni fallor) juris artem nobis traderet: hic enim ad certa genera jus nostrum digessit, ut Crassus apud Ciceronem se facturum promisit, deinde eorum quasi quædam membra dispertiit, tum propriam cujusque vim explicavit definiendo, eoque ordine ad singulas species, quæ in libris juris extant exponendas

exactissime devenit; quapropter in Donelli commentariis nihil ad perfectam juris disciplinam deesse existimo. Et quidem ea, quæ de Servio Cicero dicebat, liceat mihi hic usurpare: juris quidem civilis scientiam, & cognitionem, & apud Cujacium, & apud multos fuisse, artem in uno Donello. Nec audiendi sunt qui de tanto Jurisconsulto aliter sentiunt; hoc enim sæpissime accidit, ut quidam de scriptoribus temere judicium ferant cum eorum scripta omnino non legerint; unde evenit, ut de uno eodemque authore oppositæ proferantur sententiæ. Et quidem Struvius dum loquitur de quibusdam Jurisconsultis, qui ad ordinem jus civile redigere studuerunt, & de Hugone Donello sic ait (¹): *in his tamen desiderari sæpe solet nervus, & acumen*. At e diverlo Vincentius Gravina de eodem hæc habet (¹): *Commentarios juris civilis reliquit uberrimos, & acutissimos, quibus Jurisprudentiam in commodiorem ordinem redigere studuit*. Ultri igitur fides præstanda est? desideratu-

(¹) cap. 5. §. 18.

(¹) *de orig. juris in vitâ Donelli.*

turne ætumen in Donello, an ejus commentarii sunt acutissimi? Mihi certe ita videtur, in libris Donelli veram Romani juris cognitionem, & perfectam ejusdem scientiam inesse, qualis omnino necessaria est in eo, qui recta via, atque optima methodo velit ignaros ad Jurisprudentiam perducere, nec quidquam in iis desiderari quod ad Jurisconsulti munus pertineat. Et quamvis vir Jurisconsultissimus morte præventus suum opus perficere non potuerit, tamen extitit ex ejus schola præclari nominis Jurisconsultus Scipio Gentilis, qui proftremos commentariorum libros supplevit ex aliis ejusdem Donelli scriptis, & non semel quædam de suo adjecit; unde mirum non est, si aliquando in iis libris Cujacii citetur testimonium, ex interpolatione nempe Gentilis; cum tantum abest, ut Donellus proprias sententias Cujacio ferat acceptas, ut ubique, etsi suppresso nomine, Cujacium impugnet. Verbosus quidem Donellus est, sed hoc vel ex rerum ubertate procedit, vel ex ipso ordine, qui sæpius eum cogit alias repetita proponere; quapropter Osvaldus Hilligerus instituit Donelli commentarios contrahere, sive, ut ipse loquitur, enucleare, & notis illu-

78 DE JURISCONSULTO
illustrare, quibus certe præclarissimus
author miram industriam ostendit in
pervolutandis cujuscumque generis Scri-
ptorum libris, & in seligendis iis, quæ
optima sunt, & ad juris faciunt cogni-
tionem: verum Hilligerus ob varietate-
tem rerum minus aptus videtur adole-
scentum ingeniis. Hilligerum imitatus
est Arnoldus Vinnius, qui etiam con-
trahere conatus est commentarios Do-
nelli in libro, cui dedit titulum: *Parti-
tiones juris*.

Priusquam hac abeamus, videndum
non abs re est quid sit regula juris; &
num per regulas recte possit jus tradi, &
commode addisci, ut quibusdam placet.
Omnes ii, qui methodo adhibita jus docere
voluerunt, præter generalem disposi-
tionem, in singulis partibus exponendis
ita versantur, ut singulas species expli-
cent, singula capita prout extant in li-
bris juris; & quo facilior sit cognitio, ex
iis certas definitiones, certas regulas con-
ficiunt, non quidem generales, sed quæ
ex speciebus propositis proficiantur;
hoc enim proprie est regulam juris com-
ponere, quæ officium suum habet in
juris parte, ex qua profecta est: idque
nos Plantius J. G. apud Paulum in l. i. de
reg.

reg. jur. docere voluit, cum ait: *Regula est, quæ rem, quæ est (jure recepta) breviter enarrat: Non enim regula jûs sumatur, sed ex jure, quod est, regula fiat.* Si enim velimus ex regula jus sumere, magno in errore versabimur, nam sæpissime eam falsam inveniemus, præterquam in iis partibus, unde desumpta est: quapropter Paulus explicans Plauti verba ait: *Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, & ut ait Sabinus quasi causæ conjectio est.* Causæ vero conjectio (explicat Gothofredus) veteribus Oratoribus dicebatur argumentum breve, seu brevis quoddam narratio; *δύμνην, ἀνέκδοκον*, qua Oratores, & litigantes cum ad Judicem ventum erat, antequam causa penitus ageretur, rem quasi per indicem Judici exponebant, & causam in breve cgebant, conferebant, imaginem denique juris exponebant, narrabantque.

Ex hac igitur definitione satis adparet, regulas apud nostros eas dici, quæ ex aliquo recepto jure constatæ sint, quapropter non temere iis in qualibet specie uti possumus; & id satis Paulus monet postremis illis verbis: *quæ simul cum in aliquo vitiosa est, perdit officium suum;* hoc enim sentit Consultus non posse recte

æte nos uti regula in alia juris parte, præ-
 terquam in ea, ex qua profecta est, si-
 quidem ubi vitiatur, hoc est ubi ali-
 cui speciei aptari non posse videatur, di-
 cendum est, eam officium suum amisisse,
 ad eamque speciem regulam non
 pertinere; unde mirum in modum errare
 videmus Interpretes in explicatione
 tituli Digestorum *de diversis regulis juris antiqui*, ibi enim cum quamplurimæ
 ejus generis regulæ a Compositoribus ap-
 positæ sint, quæ ex recepto jure a Pru-
 dentibus confectæ erant, ab eis ita sunt
 acceptæ, ut tanquam universalis quæ-
 dam præcepta explicarentur, & nimia di-
 ligentia quærent ubi locum non habe-
 rent, seu quærent earum exceptiones,
 & limitationes. Longe vero aliter doctis-
 simis viris visum est, & præsertim Jacobo
 Gothofredo, qui id nobis in explicatione
 ejus tituli præstiterunt, ut singulas regu-
 las suis speciebus aptarent, eoque modo
 recte intelligerentur; si enim ita eas acci-
 pere velimus, ut in singulis controversiis
 locum habeant, aliquando inveniemus,
 ut Paulus loquitur, *perdere officium suum*. Hoc exemplo rem magis, magis-
 que aperiamus: in *l. 133. de regulis juris*
 hæc regula proponitur: *Melior conditio*

nostra per servos fieri potest, deterior fieri non potest; si indistincte hac regula uti velimus, aliquando eam vitari necesse est, siquidem constat posse servos domini conditionem deteriore facere, si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam intulerint; his enim casibus actiones noxales proditæ sunt, quibus ex facto servi dominus condemnatur aut litis æstimationem ferre, aut ipsum hominem noxæ dedere. Non igitur ex hac regula jus nobis sumendum est, sed eam ad interrogationes in jure faciendas referre debemus, sic enim regula vera est, in iis quidem nullo modo per servos dominorum conditio deterior fieri potest.

Sed non eo sensu hæc a me dicuntur, ut non admiserim aliquando posse regulas juris, quæ ex aliqua specie confectæ sunt, & ad alias similes aptari, modo id caute fiat, quando scilicet juris ratio non adversatur: hujus rei exempla passim occurrunt in libris nostris, sæpe enim Prudentes utuntur regulis juris in iis speciebus, quas tractant: sit exempli loco quod habemus ex Labeone in *l. penult. Depositi*, ubi cum hæc species proponatur: *servus tuus pecuniam cum Titio in*

F

se-

82 DE JURISCONSULTO
 sequestro deposuit apud Mævium ea condi-
 tione , ut tibi redderetur , si tuam
 esse probasses , putat Consultus posse te
 incerti agere , idest ad exhibendum , &
 exhibitam (pecuniam) vindicare ; & uti-
 tur ad suā sententiā confirmandam *regula*
 juris supra a nobis ex Paulo proposita
 quia servus tuum jus deterius facere
 non potuit . Quapropter scite Cuias-
 cius nos docet in *questionibus Papi-
 niani* semper ad regulam juris plura
 exempla aptari posse , alioqui non esset
 regula . Et alibi in *tractatu secundo ad*
Africanum Doctorum catholica , idest
 universalia effata improbat , quæ male
 concipiuntur , nec pro regulis juris sunt
 habenda ; *regula enim juris non est* , ine-
 quit , *nisi quæ plerumque , idest frequen-*
tissime vera est , nulla est semper vera
 Eadem ratione Duarenus non probabat
 summas , quæ in legibus a Bartolo , aliis-
 que sunt confectæ , ut refert Ruffardus
 in editione suarum Pandectarum . Et ideo
 non temere conficere debemus regulas
 juris , nec temere receptis regulis uti ; quo
 sensu a Javoleno (*m*) dictum est *omnis de-*
fini-

(*m*) l. 202. de reg. jur.

finitio (idest regula, non enim sensit J.C. de logica definitione, ut ineptiunt vulgares Doctores) *in jure periculosa, parum est enim, ut non subverti possit.* Quamobrem regulas conficere, & explicare, & suis aptare speciebus ejus proprium est, qui in jure valde sit versatus; & prudenter hac de causa Papinianum laudat Cujacius (ⁿ) *quia nullus est J.C., inquit, qui tot regulas juris nobis conferat, quàm Papinianus, quod summæ illius sapientiæ fuit, est enim periti in promptu habere regulas, & definitiones rerum, & nominum.* Ex his facile est conjicere male adolescentibus consulere eos qui illis mandant, ut simul cum Institutionibus addiscant titulum de regulis juris, qui nunquam recte nisi a perito intelligitur; & miror sane huic sententiæ Gothofredum accedere. Quare sic ait Cujacius *in l. i. D. de leg: ut non plane a primordio sit statim studioso juris præpostere danda operareguli, quæ & desiderant eruditissimum interpretem.* Hæc omnia si vera sunt, dicendum est recte eos facere, qui *jus civile* eo modo tradunt, ut expli-

(ⁿ) *lib. 2. quæst. Pap. in l. 38. de post.*

34 DE JURISCONSULTO
catis singulis partibus juris, conficiant
ex iis certas definitiones, certas regulas,
quæ facilem reddunt juris cognitionē, &
per eas ad certas notiones jus per tot ca-
pita, & titulos dispersum revocatur. Hoc
quidem præstare conatus est Antonius
Faber in *Jurisprudentiæ Papinianæ
Scientiæ*, sed infelici successu, nam tem-
pus ei ad institutum opus perficiendum
defuit; & natura regularum, & defini-
tionum juris abusus est, siquidem ex de-
finitionibus jus sumpsit, non ex jure,
quod est receptum, regulas composuit.

Et hoc judicium nostrum est in jure
privato addiscendo: cognitio autem juris
publici recte, nisi fallor, ab Hoppero pe-
ti potest, qui hanc partem ordine suo
tractat; quamvis non desunt & alii,
qui de eodem scripserunt. Huc perti-
net elegantissimus Hugonis Grotii tra-
ctatus *de jure belli, ac pacis*. Post cogni-
tionem vero Romani juris addiscendum
est & jus municipale, cujus studium
facillimum erit, & brevi tempore
potest absolvi, ubi jus Romanorum re-
cte noscatur; ex hoc enim uberrimo
Justitiæ, Æquitatisque fonte illud e-
manavit. Verum nescio quo fato ac-
ciderit, ut cum tot extiterint scripto-

res,

L I B. I.

85

res, quibus placuit jus Regni nostri exponere, nemo inventus sit, qui ad aliquem ordinem illud redigere studuerit, unde facilis esset studiosis ejus cognitio, & præcipue quo nosci possit, quibus in partibus jus nostrum a jure Romano discrepet, & illud abroget; quod utique apud Germanos præstitisse multos apud Stravium legimus.

86 DE JURISCONSULTO
LIBER SECUNDUS.

Ulemadmodum Romanarum legum cognitio acquireretur, & quam essent illarum certa principia, & regulæ satis præmonstratum arbitror libro superiore. Sequitur, ut propositæ divisionis partem alteram persequar, quæ pertinet ad rationem juris interpretandi; de qua dicere aggrediar, si pauca prius de instituto, ac judicio meo dixerò. Quanquam enim hæc, quæ a me literis demandantur complures studiosos ad rectam juris viam capeffendam excitaverint, tamen interdum vereor, ne quibusdam nostrum hoc opus inani cura susceptum videatur, mirenturque tantum me laboris ponere in re aut omnino, aut magna ex parte inutili; siquidem etsi ad perfectam juris Romani cognitionem instituamus adolescentes, tamen in foro, & in causis agendis rudes adhuc eos esse necesse est, nisi vulgaribus vestigiis inhærentes forensium rerum scriptores diligenti cura evolvant; nam primum certum est, idque & experientia nos

nos docet ex variis causarum, factorum-
que circumstantis jus varie dicendum ef-
se, quod cum non possit peti ex Romanis
legibus, utpote quæ de singulis quibus-
que controversiis scribi non potuerint,
omnino illorum libri adeundi sint, in
quibus ut plurimum ex factorum spe-
cies, quæ passim occurrunt, vel iis simi-
les, aut ex fori disputatione, aut ex per-
petua Doctorum interpretatione ad cer-
tum jus redactæ inveniuntur: deinde,
quod & magis nos movere debet, certum
etiam est, Romanæ Reipublicæ constitu-
tionem, atque formam diversam olim
fuisse ab ea, qua posteriori ætate civita-
tes nostræ compositiæ sunt; unde cum
novis exoritentibus negotiis nova jura
ortum habuerint, etiam nova quadam
methodo & ipsæ Romanæ leges, & no-
vum jus ad fori usum est aptatum, cujus
cognitio nisi a forensibus scriptoribus
aliunde nequicquam quæsisseris. Qua-
propter rectius ille videtur juris studio-
sis consulere, qui eos qualiquali Romani
juris cognitione instructos statim ad res
forenses perducit, in quibus agendis
earundem solertiam nanciscantur. His
ferme vocibus oppressi sumus non modo
opinionem vulgi, verum etiam hominum

88 DE JURISCONSULTO
leviter eruditorum, quibus ne forte frustra progrediamur longius, hic satisfaciendum puto.

Infinitas propemodum esse species factorum, & varie jus dicendum ex variis circumstantiis, nec legum verba huic incommodo satis occurrere certissimum est: sed quo tandem pacto huic malo forenses scriptores remedium quaesiverunt? scripserunt scilicet illi de multis, variisque speciebus, & articulis, qui vel in foro, vel in disputationibus incidebant; at quaero, si de omnibus scripserunt, nullae quaestiones amplius in foro agitentur, cum satis expressae in eorum libris inveniantur: sed statim occurritur mihi, nam omnes quaestiones, omnes species, omnia facta scriptis comprehendi omnino impossibile est, cum haec variantur ex qualibet vel minima circumstantia: vana igitur, atque inutilis istorum fuit industria, cum adhuc eodem res laboret incommodo, siquidem adhuc possunt species occurrere, quae juris hominem consultum desiderent ad eas interpretandas secundum regulas juris. Dicet fortasse quispiam, hi scriptores id minus praestiterunt, ut suis libris celebriores completerentur quaestiones, quaeque facilius pos-

possent accidere , unde eorum lectio non minus utilis est, quam necessaria . Et hoc quidem non invitum concesserim , sed non ideo efficitur jus Romanum diligenti cura addiscendum non esse , nam ad hoc, ut recte illorū sententiæ dijudicentur, hujus cognitio necessaria est , cum ex Romani juris regulis sint excogitatae; quandoquidem certum est non tantum scriptorum authoritati nos tribuere debere , ut sine legibus eis credamus ; & utinam id genus scriptores semper vera dicerent : memorare possem quoties illi falsas opiniones ex ignorance Romani juris tutati sint , nī ea res longius nos ab incæpto traheret . Deinde illud nobis animadvertendum est , cum difficillimum sit similes omnino species reperiri , ita ut quod de una dictum sit, id ipsum recte dicatur de altera, necesse est omnino, ut jus optime noscatur , ne ad receptas in foro sententias species longe inter se distitas aptemus, quod nō potest caveri, nisi ab eo, qui summam juris Romani peritiā nactus sit.

Restat ut iis respondeamus , qui jus Romanum magna ex parte apud nostros exolevisse opponunt , & novum jus receptum esse , & novam methodum forensē in causis agendis . Et quidem dicere
hic

hic possem leges novas pauciores esse, quam vulgo creditur, cum sæpissime accidat, ut ex ignoratione antiqui juris iis de rebus novæ leges ferantur, quæ ipso antiquo jure erant comprehensæ; hoc Macrobius animadvertit, sic enim loquitur de lege Licinia (°) *Lex vero hæc paucis mutatis in plerisque cum Fannia congruit, in ea enim ferenda quæ sita novæ legis auctoritas exolescente metu legis antiquioris; ita hercules ut de ipsis duodecim tabulis factum est, quarum ubi contemni antiquitas cæpit eadem illa, quæ illis legibus cavebantur in alia latorum nomina transferant. Quod quidem si legum authores animadvertissent jus Regni nostri & brevius, & certius esset. Sed etsi demus jus Romanum multis in partibus antiquatum esse, non ideo minus diligenti cura est perdiscendum, cum ex eo tanquam Justitiæ, Æquitatisque fonte jus novum lucem accipiat, unde recte possit interpretari ex legumlatorum sententia, siquidem ex Romanis legibus non ipsarum tantum peritia comparatur, sed multo magis ars juris, seu*

ci-

civilis sapientia , quæ ubique & quibuscumque in legibus opus est , ut cognoscatur . Quod attinet ad novam methodum forensem , qua hac tempestate utimur in causis agendis , non omnino verum est eam aliter observari , quam Romanis legibus est præscriptum , nam ferme omnia , quæ ad forensem usum accommodata sunt ex jure Romanorum originem habent , et si adeo suam simplicitatem amiserunt , ut potius novæ strophæ forenses videantur , quam cautiones , & formæ a Romano jure propositæ ad judicia recte peragenda ; & hinc fit ut hæc eadem facillima tuis videantur , qui optime in jure sunt versati , & contra difficillima , & pene dixerim Delphico cuidam Oraculo proxima vulgaribus pragmaticis , & leguleis : cujus rei locupletes testes sunt doctissimi Civitatis nostræ , & Magistratus , & causarum Patroni , qui cum Romanis legibus imbuti sese foro tradidissent , verum nacti sunt novi juris cognitionem , & rerum ipsarum forensium peritiam . Sic igitur sentio , hoc judicium meum est , huc respicit nostri operis institutum , debere adolescentes summa operam , ut veterem Romani juris nanciscantur cognitionem , & solartiam legum inter-

92 DE JURISCONSULTO
interpretandarum, quod a nobis hoc altero libro præstabitur; ita enim fiet, ut facillima evadent, quæ fori propria sunt, unde sentient se aptissimos ad causas agendas. At qui literis, & legibus vel leviter aspersi statim obruuntur ambitione, & foro, inutilia hæc omnia reputabunt, inutilemque dicent operam, atque industriam nostram; cuius rei his verbis rationem reddit Franciscus Duarenus (P): *Sunt enim plerique, qui eo tantum animo in forum se conferunt, ut quæstum faciant quo jure, quaque injuria, & ut litibus inter homines serendis dent operam: quo scelere nullum est in Republica gravius, aut animadversione dignius. Hi altercationes Doctorum, & Interpretum juris, opinionumque varietatem illam, quæ in vulgaribus commentariis legitur ad eam rem sibi non parum conducere existimant, quod quamcumque causam tueri velint æquam, iniquam, justam, injustam nunquam defuturo sit eis Doctoris alicujus authoritas, aut cavillationes ab iis excogitatæ, qui omnia vo-*
ca-

(P) *in oratione recitata, in cooptatione Nicolai Baguerii.*

*cave in controversiam solent; vix enim
ulla est tam iniqua, absurdaque opinio,
si omnia omnium scripta excutias, quæ
non defensorem aliquem, assertoremque
habeat. Qui tam prava mente, ingenio-
que præditi sunt, mirum profecto non est,
si institutum nostrum tanquam foro non
accomodatum, idest a forensibus impostu-
ris alienum, ipsis non placeat, cum modis
omnibus enitamur, ut Justitiæ, & Æqui-
tatis artem, ac viam magis, quam liti-
gandi, cavillandique doceamus. Sed
jam ad instituta pergamus.*

Interpretandi ratio, in qua potissi-
mum Jurisconsulti versatur facultas, aut
consistit in interpretatione verborum le-
gis, aut in interpretatione sententiæ,
quod & Cicero animadvertit in libris *de
Oratore*: quapropter operæ pretium me
facturum existimo, si de ipsis Romana-
rum legum verbis quædam primo pro-
ponam, quæ omnino juris studioso per-
specta esse debent; non enim minus puto
necessarium certas regulas constituere,
quibus verba legum intelligantur, quam
quibus intelligatur sententia; nam quo-
modo hæsitantes in ipsis legum verbis ea-
rum mentem adsequi possumus? Et qui-
dem non semel accidit, ut ex verborum
mi-

nus recta acceptione legum sententia ignoretur, quod maxime apparet in libris juris nostri, in quibus aliquando videmus peritissimum quemque labi, nedum eos qui summis tantum labiis latinam linguam degustarunt, ut fuerunt olim veteres Interpretes, quique ex Bartoli schola sunt profecti, homines ceteroquin solertissimi in legum sententiis eruendis. Hoc ipsum sentit de legum verbis vir doctissimus Antonius Augustinus sic enim ait (1) *Namque ita existimabam non posse quemquam aliorum disputationes definire, aut de jure interrogatum respondere, aut discipulos docere suos, aut defendere clientes, quæ jurisconsulti munia esse putantur, si de legum ipsarum verbis dubitaret.*

Principio monendi sumus, libros juris, quibus utimur et si consilio, atque autoritate Justiniani Imperatoris compositi, nobisque traditi sint, tamen non per omnia ea mente legendos esse, ut Justinianus illorum author habeatur: siquidem, ut incipiamus a libris Pandectarum, in iis veterum Jurisconsultorum sententia,

(1) in præfat. emend. Pandect.

tiæ, & opiniones referuntur certo ordine per Tribonianum, aliosque socios jussu Justiniani dispositæ. In quibus etiam referuntur tum leges antiquæ, tum Senatusconsulta, tum jus Prætorium, quæ ante Justinianum erant partæ Romani juris. Nec metuemus id contra Imperatoris voluntatem a nobis dici, qui jure omne vetus suum fecit, utpote cui suam impertiit auctoritatem, quandoquidem non ea fuit Justiniani sententia, ut veterum Prudentum scripta sibi vindicaret, sed ut illorum dispersæ sententiæ ad unum, eandemque locum facientes colligerentur, & tanquam ab Imperiali auctoritate profectæ vim legis haberent, ita ut si qua alia responsa extra suam compositionem extarent, vel similia, vel contraria, irrita omnino essent: quod adeo verum est, ut ipsemet fateatur tantam a se antiquitati habitam reverentiam (1), ut nomina Prudentum taciturnitati nullo modo tradere sit passus, sed ut cujusque nomen singulis capitibus inscriberetur. Quapropter nescio quid in mentem venerit Stephano Forcatulo his ineptissimis

(1) in l. 2. C. de vet. jur. enucl.

96 DE JURISCONSULTO
mis verbis Justinianum reprehendere (s)
*Os impudens hominis, peream si est di-
gnus pascere porcos Papiniani, & tamen
non est veritus suarii filius divinas sen-
tentias sibi vendicare.*

In legendis igitur Pandectarum libris
valde conducit, si animadvertamus qua-
nam ratione caput, quod interpretaturi
erimus ab ipsis authoribus sit conscri-
ptum; siquidem varie a Jurisconsultis jus
civile tractatur, aut enim libero Scripto-
rum officio funguntur, ut apparet in li-
bris Quæstionum, Opinionum, Sententia-
rum, Regularum, aut ad aliorum inter-
rogationem respondent, ut in libris Re-
sponso- rum, & Epistolarum, aut Leges
Senatusve Consulta, Principum Consti-
tutiones, Prætorum, Proconsulum, Ædi-
lium Edicta interpretantur; hujus gene-
ris sunt ea capita, quæ ad Edictum, ad
Leges, ad Senatusconsulta, ad Orationem
Divi Marci, Divi Severi &c inscripta le-
gimus. Et quamvis hæc omnia generali
nomine Responsa Prudentum solemus
appellare, tamen dubitandum non est
quin inter se distinguantur: minime enim
af-

(s) apud Hilliger. lib. 8. cap. 20.
lit. D.

assentior iis , qui existimant jus respondendi, & jus interpretandi pro synonymis accipienda esse ; nam cum de jure respondebant Prudentes id eis ex publica auctoritate concedebatur, ita ut non liceret Judici ab eorum respōsis recedere; at cum jus interpretabantur , privata auctoritate id faciebant , ita ut eorum sententiæ utpote a sapientibus viris profectæ , summam auctoritatem in Judiciis obtinerent ; vim tamen legis non haberent: quorsum enlm spectat Theodosii , & Valent. Impp. constitutio (^t) , qua confirmantur quorundam Jurisconsultorum scripta universa ; nisi ut cognoscamus ea ad vim legis Imperiali auctoritate opus habuisse ? Publice quidem jus interpretabantur Prudentes , sed id sæpe faciebant, ut ignaros ad jus civile erudirent , unde dicebantur Antecessores , & Sophistæ , si verum est quod tradit Rævardus *in libro de auctoritate Prudentum*.

Sed hæc non eo pertinent , ut cognoscamus quænam capita in Pandectis vim legis habeant, quænam secus, cum omnia

G

Ju-

(^t) *in Cod. Theod. tit. de responsis Prudentum.*

Justinianus sua cōfirmaverit autoritate; verum ut recte accipiamus eorū singula verba, quibus Jurisconsulti utuntur; nam quoties caput acceptum est ex libris Responsorum, in eo legimus verba illa: *Paulus respondit*, *Scævola respondit*, *Modestinus respondit*, vel tantum *respondit*, vel *respondi*; hic enim erat mos Jurisconsultorum, ut prius proponerent verba, quibus consulebantur, & deinde quo responsioni autoritas accederet proprium nomen apponebant; & hujus rei exempla passim occurrunt in his libris, in quibus nisi attente distinguantur verba interrogationis a verbis Jurisconsultorum facile in errores incidimus, quibus libri veterum Interpretum abundant: sit exempli loco l. 57. *D. ad Trebellianum*, ubi ex libro octavo Responsorum Papiniani cujusdam voluntas refertur, ut *quidquid ad hæredes ex hæreditate sua perveniret, post mortem eorum restitueretur patriæ suæ Colonia, seu Civitati Beneventanorum*; consultus Papinianus respondit non esse fructus restituendos, quos hæredes medio tempore perceperunt: ex hoc capite quidam ineptissime non distinguentes verba interrogationis a verbis Papiniani existimarunt

Pa-

Papinianum esse Beneventanum. In his
 responsis illud quoque monendi sumus
 solere Jurisconsultos de jure tantum re-
 spondere, non autem de facto, ut elegan-
 ter Duarenus animadvertit (^u), ne se-
 se involverent factorum questionibus,
 quæ magis propriæ sunt Judicis, quam
 ejus, qui de jure consulitur: huc perti-
 nent peculiariora verba Scævola, quibus
 utitur in suis responsis, *respondi secun-*
dum ea, quæ proponerentur &c.

Quando Jurisconsulti Magistratum
 Edicta interpretantur, videndum dili-
 genter quænam Edicti pars exponitur, &
 num prius Edicti verba proponantur, &
 postea interpretationis; quod idem dicen-
 dum de Senatusconsultis, & Principum
 Orationibus; hinc legimus sæpe in eorum
 fragmentis aliquid factum esse Oratione
 Imperatoris, vel Senatusconsulto, siqui-
 dem, ut Cujacius ait (^x), *fieri Sena-*
tusconsulto, fieri Oratione perinde dici
potest; nam moris erat, ut Romanus
 Princeps vel per se, vel per Quæstorem

G 2

Ora-

(^u) in l. 122. de v. oblig.

(^x) lib. 1. quæst. Pap. in l. 1. de offic.
 ejus.

Orationem recitaret in Senatu, ad cujus sententiam Senatusconsultum fieri volebat: huc pertinent verba illa, quæ passim occurrunt: *Oratione D. Pii, D. Severi, D. Marci*; quæ verba ab indoctissimo quodam ætatis suæ pragmatico sic accepta esse refert Mænagius in *amœnitatibus juris*, ut significarent *preces Sancti Marci*: o jocosum caput! cujus farinæ homines utinam apud nos nulli essent.

Sæpissime Jurisconsulti ad aliorum scripta suas interpretationes, seu notas apponunt; idque significant illa verba, quæ sæpissime capitibus Pandectarum legimus præposita: *Paulus ad Sabinum, ad Plautium, Julianus ad Ursejum Ferocem, Pomponius ad Quintum Mutium, ad Sabinum &c.* In his capitibus legendis summam diligentiam adhibere debemus, ut unius Jurisconsulti verba a verbis alterius distinguantur; nam quandoque utriusque nomen extat, ut in *l. 49. D. ad leg. Falcid.*, ubi prius leguntur verba *Plautii*, deinde *Cassi*, & postremo *Pauli ex libro quarto ad Plautium*; & tunc facile explicare possis singulorum verba: verum, idque sæpius, continuata oratione utriusque authoris verba apponuntur, quæ nisi a perito difficile secernuntur,

un-

unde non semel minus recte interpreta-
 tiones originem habent, ut videre est in
l. 1. D. de reg. jur., ubi cum nulla adhibi-
 ta distinctione referantur verba Flautii,
 & Pauli, non sine confusione ab interpre-
 tibus ea exposita est, a quorum erroribus
 longe est vir doctissimus Jacobus Go-
 thofredus, quia probe utriusque authoris
 verba distinguit. Quapropter ubi incidi-
 mus in ea capita, quæ præfatas habent
 inscriptiones, ut plurimum existimare de-
 bemus ea incipere a propositione Sabini
 aliqua, vel alterius Jurisconsulti, ad quem
 notæ scribuntur, quod & Cujacius ani-
 madvertit (y). Hæ Jurisconsultorum
 notæ non solum expositiones, & inter-
 pretationes aliorum authorum conti-
 nent, sed multoties reprehensiones illo-
 rum, atque emendationes, ut fuerunt no-
 tæ Ulpiani, & Pauli ad corpus Papiniani
 factæ, quas infirmari, & nullum robur
 habere præcipiunt Impp. Theodosius, &
 Valent. (z), tanti apud eos consul-

G 3

tissi-

(y) *lib. 17. quæst. Pap. in l. 2. D. quib.
 mod. usufr. amittatur.*

(z) *in Cod. Theod. tit. de responsis
 Prud.*

102 DE JURISCONSULTO
tissimi viri fuit autoritas ; Sed Justinianus eorum constitutionem abrogavit , & notas Ulpiani , & Pauli firmas esse voluit. Illi vero Jurisconsultorum libri , qui ex aliis scripti sunt , ut *Jabolenus ex Cassio* , *Salvius Julianus ex Minicio Natali* nullas continent reprehensiones , sed ea mente scripti sunt , ut aliorum sententias supplerent , illustrarent , seu iis aliquid de suo adjicerent : quorum exemplo fateatur Edmundus Merillius se libros ex Cujacio scripsisse ; sed non bona fide agit Merillius , siquidem non ut suppleret , illustraret , vel aliquid de suo adjiceret variantes Cujacii sententias ipse concinnavit , sed ut hominis opiniosissimi (quo verbo utitur Merillius) autoritas imminueretur.

Illud etiam monendi sumus , non uno modo solere Jurisconsultos suam sententiam proponere , eorum enim responsio , sive locutio , Theophilo auctore (^a) dividi potest in sententiam , & opinionem ; sententiam dicimus cum perfecte , & indubie

(^a) § 8. *Instit. de jur. nat. gent. , & civ.*

hic loquuntur, veluti *hoc facere licet, hoc facere non licet*; opinionem vero, cum suspense, hæsitanter, & dubitandi modo loquuntur, ut, *videtur mihi, magis est, probabilius est, verius est, facilius est, forsitan &c.*, quibus loquendi generibus more Academicorum, inquit Cujacius, suam sententiam sæpe expringunt, & placet versus ille Accursii

Sub dubio sæpe respondent forte periti.

Et hac in re ejusmodi regulam sequi debemus: Illud ut jus certum a nobis habendum est, quod aliquo modo probare videntur Prudentes; exemplis rem explicabimus: in l. 1. D. de pign. & hypoth. differentiam Papiniantis proponit inter hypothecam generalem, & specialem; nam in generali & præsentia, & futura bona recte obligare possumus, at in speciali possumus rem præsentem obligare, futuram vero cum nobis aliquo modo debeatur, secus nequaquam: fingamus igitur speciali hypothecæ alienum fundum, creditore non ignorante, subjectum esse, & postea ejus fundi dominium quaesitum debitori, an dabitur creditori utilis actio ad rem pignori obligatam repetendam quaeritur apud Papinianum, & ait diffi-

cilius creditori hanc actionem dari, sed faciliorem esse ei possidenti retentionem. Quibus ex verbis hoc pro jure certo habendum est, creditori non possidenti rem, quæ post obligationem in dominium debitoris pervenit ad eam habendam actionem nullam dari, sed si possideat retentionem eum habere per exceptionem doli mali. Huic similis est locutio Ulpiani in *l. 1. D. de inoff. testam.* ubi cum ageret de personis, quibus licet de inofficioso disputare, ait: *Cognati proximi, qui sunt ultra fratrem, melius facerent, si se sumptibus inanibus non vexarent*; his verbis significatur cognatis querelam non competere. Idem Jurisconsultus in *l. 1. §. ult. D. quando appell.*, cum ageret de absente, cui provocandi jus datur etiam post tempus jure præfinitum ait; id verum esse modo per procuratorem non sit defensio; *nam si ille (procurator) non provocavit, difficile est, ut hic (absens) audiatur*: ex quibus postremis verbis vulgares quidam Interpretes in hanc sententiam iverunt, Ulpianum existimare cum difficultate absentem admittendum esse, admittendum tamen; sed Ulpiani mens fuit, ut nullo modo admitteretur absens ad provocationem, cum eam neglexerit Procu-

rator, ut recte sentiunt docti viri ^(b)).

His proximæ sunt illæ veterum loquendi formulæ, *verecor ne, videndum est, videamus*, de quibus etiam in suis disputationibus agit Duarenus; iis enim Jurisconsulti, etsi dubitanter sententiam suam proponunt, eaque ut jure certo uti debemus: petamus exemplum ex difficillimo Pauli responso in *l. 2. D. de prætor. stipulat.*, ubi nos docet Consultus, prætorias stipulationes, quæ rei continent restitutionem, ut est stipulatio de operis novi nuntiatione, individuas esse, adeoque in personas hæredum nunquam pro parte committi; eas vero, quæ incertam continent quantitatem, ut stipulatio judicatum solvi, in personas hæredum scindi: sed quærit an si unus ex hæredibus promissoris totam rem possideat, in solidum teneatur, & ex sententia Juliani ait, in solidum condemnandum; sequitur deinde Paulus: *in quantum autem ipse* (hæres promissoris) *ea stipulatione, vel fidejussores* (sponderunt) *an omnino teneantur, dubitari potest*, & his verbis respondet: *videndum est*.

(b) *vid. Gonzalez in notis ad cap. 15. de sent. & re jud.*

est, ne non committatur (stipulatio); quibus verbis, ut recte inquit Cujacius (^c); modeste, ut juris authores solent, plane confirmat, uno ex heredibus promissoris judicatum solvi damnato judicio in rem, quod totam rem possideret, esse quidem adversus eum actionem judicati, sed nullo modo adversus eum ex hac causa, vel fidejussores, qui judicatum solvi spondebant, stipulationem judicatum solvi committi: hoc est teneri eum, qui rem possidet ad restitutionem totius rei, quia tenetur tanquam possessor, non tanquam hæres; sed ad præstationem ejus, quod interest, non teneri, nisi pro parte hæreditaria; unde stipulatio judicatum solvi non committitur in solidum in personam ipsius, sed tantum pro parte. Hoc exemplo satis adparet eo genere loquendi certam nobis sententiam veteres tradere, quod diligenter animadvertendum est, ne in errores incidamus, quibus aliquando Accursiani involvuntur, qui hoc genere loquendi opinantur Jurisconsultos quæstiones proponere, sed ad eas non respondere; quapropter Accursius explicans su-

(^c) in lib. 73. *Pauli ad edictum*, §. 25. observ. 29.

peniora Pauli verba sic cum capiti *si* solidum tenentur fideiussores, ut & reus principalis, haredus, autem pro parte, ligat Paulus surda aure transibat: quæstionem non soluit.

Aliquando juris authores propriam sententiam proponunt, & quædam obijciunt dubitantis modo, quæ etsi non diluant, tamen confirmant, non rejiciunt propositam sententiam; quo pertinent illa verba, *quævis dici possit, nisi quis dicat &c.*, de quibus hanc regulam tradit Domellus ^(d): Scia hæc verba, *nisi quis dicat, nisi quis dubitet interdum habere correctionem præcedentiam, sed hoc tunc fieri observabimus, cum is, qui scribit, & his verbis utitur, nominatim adscribit, se hanc correctionem præpare, ut in l. ubi pure 59. D. de leg. 2. At ubi nihil tale scriptum est, animadverti veteres his verbis uti solitos, cum sententiam alienam recitant, quam tamen vel improbant, vel etiam contemnendam præsent, ad quam ideo non respondent pluribus, quia non existimant magna refutatione indigere. Petamus exemplum ex l. 16.*

D. de

(d) in lib. de præscript. verb. cap. 12.

D. de præscr. verb. ubi cum docuisset Ulpianus ex contractu innominato facio, ut des, nasci civilem actionem, nempe præscriptis verbis, ut decem pacti sumus, si servum fugitivum indicavero, & indicavi, mox hæc habet: *nisi quis & in hac specie de dolo actionem competere dicat, ubi dolus aliquis arguatur.* Quæ verba perperam a quibusdam Doctoribus accepta sunt, quasi dixisset Ulpianus præter actionem præscriptis verbis in specie proposita etiam de dolo actionem competere; quod certe contrarium est Prætoris edicto proposito ab ipsomet *Ulp. in l. 1. D. de dolo malo*, ubi cavetur, ut actio de dolo ex justa causa detur, cum alia actio non extat, sic enim verba Prætoris sunt: *quæ dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit, & justa causa esse videbitur, judiciū dabo.* Cum igitur in *d. l. solent* dixisset Ulpianus actionem præscriptis verbis competere, videtur postremis verbis objectionem proponere, quam tacite repudiat. Sed hæc velim, ut non accipiantur tanquam regulæ indubitatae, nam potest aliquando evenire, ut juris authores superioribus loquendi formulis utantur ad sententiam suam proponendam, ut in *cit. l. 2. de prætor. stipulat.* hæc

ver;

verba *quævis dici possit* a Cujacio accepta sunt, quasi Paulus iis voluisset sententiam suam confirmare: quapropter his in rebus iudicium, & diligentia adhibenda est, sine quibus frustra regulas, & monita conficere tentabimus.

Solent etiam sæpissime juris authores aliorum referre sententias, quas nec probant, nec aperte improbant: qua in re hoc monito utemur, ut siquidem sententia, quæ refertur, non pugnet cum receptis juris regulis, vel non extet contrarium in aliis locis, ea uti debeamus tanquam certo jure, ut in *l. 5. D. ad l. Aquil.* talis proponitur species: Sutor puero discenti ingenuo filiofamilias parum bene facienti quod demonstratum erat forma calcei cervicem ita percussit, ut oculus puero perfunderetur; & refert Ulpianus, Julianum dubitare, an sutor teneatur ex locato tanquam qui puerum docendum conduxerit, nec exponit utrum recte, an secus Julianus senserit, & an competat actio ex locato; quod nos affirmare debemus, cum nullibi extet contrarium in libris juris, imo aperte sententia Juliani proponitur, & confirmatur ab eodem Ulpiano in *l. 14. D. locati*. At si aliqua inveniatursupposita sententia, quæ expresse pu-

pugnet cum aliis locis, tunc eam abjicere debemus; neque hujus rei defunt exempla: in *l. 5. D. de rei vind.* ab Ulpiano Vari, & Nervæ refertur sententia existimantium utilem vindicationem dandam esse Domino ad arborem suam repetendam, quæ in alienum agrum translata coaluit. & radices immisit; sed alibi idem Ulpianus in *l. hoc amplius §. 2. D. de dam. infecto* sic ait: *Nec arbor potest vindicari a te, quæ translata in agrum meum cum terra mea coaluit.* Quid dicemus in hoc sententiarum discrimine? Nempe priorem Nervæ, & Vari sententiam referri tantum ab Ulpiano, nec probari; sed nos posteriore, utpote quæ Ulpiano placuit, uti debere, ut Donellus existimat ^(c). Id ipsum agnoscit Cujacius ^(f) in *l. 1. D. de remissionibus*, ubi refertur tantum non probatur Juliani sententia, qui putabat fructuario dari vindicationem servitutum, nam obtinuit aliorum sententia existimantium fructuario non dari vindicationem servitutum, & merito; nam fructuarius fundi vindicationem non habet,

(c) *lib. 4. com. cap. 34.*

(f) *lib. 1. observ. cap. 16.*

bet, absurdum autem est cui non das fundi vindicationem, ei juris fundo debiti vindicationem dare. Quandoque evenit, ut binas simul Jurisconsulti sententias proponunt, nec satis apparet utri magis accedant, unde iuste dubitare possis utram sequi debeas, ut in *l. 8. D. comprediorum* sic ait Paulus: *in tradendis unis ædibus ab eo, qui binas habet species servitutis exprimenda est, ne si generaliter servire dictum erit aut nihil valeat, quia incertum est, quæ servitus excepta sit, aut omnis servitus imponi debeat.* Quid erit ergo? in proposita specie nulla servitus imposita erit, an omnis? Et Cujacius in interpretatione verborum Pauli his verbis rem docet: *Hæ duæ sententiæ referuntur a Jurisconsulto quæ verior sit non dicitur, sed quoties Jurisconsultus duas proponit sententias eā semper probat quam posteriore loco ponit.* Quapropter ex verbis Pauli infertur omnem servitutem impositam videri, sicut etiam si quis generaliter exceperit servitutem, nec dixerit quam exciperet, verius est cujuscumque generis servitutem volet, exceptam videri.

Hoc etiam monitos velim juris studiosos, ut nunquam ex uno tantum capite

te jus certum sumant, sed ut & antecedentia, & sequentia legant; nam sæpissime Compositores verbis unius Jurisconsulti, ex alio autore aliud caput interserunt, quod nisi proxima legantur perpetram fortasse accipientur: plurimum in *Digestis*, inquit Cujacius (8), positum est in legum ipsa dispositione, & ordine, & uestitur quodammodo una ex aliis, præcedentia, & sequentia legenda, ut aliquid deprehendatur quod ad legem faciat, cui damus operam; & qui volunt legere legem aliquam, debent prius spectare quid sit in præcedenti, quid in sequenti, ita verum percipient legum sensum sæpissime. Videmus multoties quod proponitur in uno capite in sequenti immutari, & pro jure certo proponi, ut in *l. socium 61. §. 1. D. pro Socio* dicitur, socium non posse consequi actione pro socio impensam, quam in curando se fecit si vulneratus est, cum resisteret communibus servis venalibus ad fugam erumpentibus; sed hæc sententia mox in capite sequenti corrigitur, ubi refertur Julianum existimare.

(8) *lib. 2. quæst. Papin. in l. 38. de Pactis.*

stimare posse impensam consequi, quæ sententia obtinuit. Simile exemplum habemus in *l.6.D. de rer. divis.*, ubi refertur Martiani sententia existimantis cenotaphium, seu monumentum purum, locum esse religiosum; at in capite sequenti ait Ulpianus: *Sed Divi Fratres contra rescripserunt*; ut prætermittamus innumera exempla, ex quibus cognosci posset, quædam capita juris nostri omnino non posse intelligi, nisi cum aliis conjungantur. Animadvertendum quoque est, non semel in Pandectarum libris contrarias inter se Jurisconsultorum sententias extare, quas frustra in concordiam adducere quidam conati sunt; idque de diversis authoribus mirum non est, si dicatur, cum diversis rationibus potuerint uti ad æquum, bonumque explicandum; tantum Compositorum incutiam aliquando accusare possis, qui non sine oscitantia has contrarias sententias apposuerunt; quin etiam non semel unius, ejusdemque Jurisconsulti extant variatæ opiniones, ut Papiniani, qui sententiam, quam tuetur *lib.10. quest. in lib.27.* mutat, & retractat, ut videre est in *l.6., & 7.D. de servis exportandis*, quod Cujacius animadvertit, qui ingenue fa-

114 DE JURISCONSULTO
tetur multa in libris juris contraria legi.
In diversis, & discordantibus sententiis
eam sequi debemus, quam vel authori-
tas, vel certa interpretatio comprobavit.

Priusquam hinc abeamus, illud viden-
dum est breviter, de quo tot, tantæque
apud politiores Interpretes querelæ, num
Tribonianus in Pandectis veterum Sen-
tentias aliquando immutaverit, interpo-
laverit. Et quidem Duarenus ^(h) anno-
tat Compositores, etsi nomina Juriscon-
sultorū singulis capitibus præposuerint,
tamen multa eorum scriptis adjecisse, at-
que detraxisse, ut hodie quæ fuerit vete-
rum sententia ex his libris certo cogno-
scere non possimus. Mihi vero videtur,
Tribonianum aliquando jus vetus im-
mutasse, sed eo modo, ut Justiniani pa-
reret voluntati, qui in *l. 2. C. de vet. jur.*
enucl. potestatem fecit Compositoribus,
ut jus desuetudine abrogatum, si quod
extaret, omnino tollerent, & quod esset
superfluum, atque simile, & contrarium
amputarent, sicque omne id, quod Pan-
dectis includeretur, ad sui temporis ratio-
nem accomodarent: quod ipsum Juliano
per-

(h) *de inscript. Pandect.*

permissum fuisse in compositione Edicti Perpetui Balduinus ⁽ⁱ⁾ & Struvius notant ⁽¹⁾. Quapropter mirum non est si quandoque jus temporibus Jurisconsultorum nondum receptum in eorum fragmentis legamus, uti passim a doctis viris est animadversum; ut in *l. 1. D. de legat. lib. 1.* hæc verba, quæ leguntur sub nomine Ulpiani, *per omnia exæquata sunt legata fideicommissis*, videntur Triboniani esse, cum legatorum, & fideicommissorum exæquatio introducta sit constitutione Justiniani *l. 2. C. com. de legat.*; & ideo si fides Duareno adhibenda est, in quibusdam exemplaribus illius capituli nulla est inscriptio, in quibusdam *Ulpianus*, in quibusdam *Imperator*. Sed in eo a Compositoribus peccatum est, quod nonnunquam veterum sententias, & jus illorum tempestate receptum uno in loco mutant, & non mutant in alio, & ea potissimum causa est, cur aliquando in his libris contraria, & opposita legamus, ut monemur a Cujacio ^(m). Sed vereor ne sæpe Compositores utilia refeca-

⁽ⁱ⁾ in notis ad Pandect.

⁽¹⁾ in hist. sub Cæsar. §. 7.

^(m) lib. 5. obser. cap. 38.

verint, apposuerint inutilia, unde ambiguoſos ſenſus, difficillimas ſententias effecerunt: quod ipſum in collectione Decretalium factum eſſe queruntur eruditi; quapropter doctiſſimi juris Pontificii Interpretes Franciſcus Florens, & Bernardus Vanſpen nos monent, ut in legendis Decretalium libris antiquas collectiones adhibeamus; in quibus integra extant Decretalium verba; quod in jure civili ſperare non licet. Verum non tanta Triboniano, & Socijs poteſtas facta eſt, ut pro arbitrio quidlibet quoquo modo immutarent, adjicerent, diminuerent, ut ubi affirmatio erat, ſibi negatio reponeretur, ut recte ſentit Rævardus in libello, cui titulum fecit *Tribonianus*. Quanta igitur eſt noſtrorum Interpretum inſciſtiane, an temeritas, qui paſſim Tribonianum accuſantes, omnia in Pandectis pro arbitrio figunt, atque reſigunt, dum ſe putant genuinas Jurisconſultorum ſententias tradituros: ipſemet Cuius emendatorum juris Civilis haud paucis inquit ⁽ⁿ⁾, *aliis authoribus licet quod non licet noſtris, nam in jure ſi quid vel tantillum mutes deterius facies.*

(ⁿ) in l. 8. & ſeq. de excuſat.

Hac arte omnibus certe Antonius Faber præstat, qui unus plusquam omnes ingenio suo indulget; laudandi quidem ii sunt, qui ubi ratio expostulat, locum aliquem restituunt, sed vituperandi qui sine necessitate ea verba emendant, quæ sine emendatione rectum sensum efficiunt, quo nomine Cujacius non semel a Donello reprehenditur.

Ad multas difficultates tollendas proderit valde, si in legendis Jurisconsultorum fragmentis, inscriptiones inspiciamus, easque jungamus cum aliis ejusdem authoris ex eodem libro; quod tanti fuit apud doctos viros, ut Jacobus Labittus, & Antonius Augustinus eum adgressi sint laborem, ut libros omnes Jurisconsultorum, ex quibus fragmenta in Pandectis relata excerpta sunt in unum velut corpus, sed per indicem tantum compegerint: quo (utor verbis Gothofredi) ceu maximo juris arcano relata in unum quasi locum omnia capita ejusdem inscriptionis, authoris, & libri, singulorum librorum cognitionem, conjecturam, & argumentum lectoribus exhiberent; tum etiam in iis cujusque capitis quasi quædam antecedentia, & consequentia, & sic causæ quodammodo legum ipsarum

118 DE JURISCONSULTO
 rum cernuntur. Qua eadem ratione, opi-
 nor, vir doctus Franciscus Balduinus or-
 dine authorum juris sententias explicare
 conatus est, ut ipse fatetur in libello *de*
nova juris civilis demonstratione; eum-
 que postea imitatus est Cujacius, qui con-
 tinenter explicat Africani, Pauli, Papi-
 niani, aliorumque libros. Et probatur
 mihi valde institutum Jacobi Ruffardi,
 qui in editione Pandectarum Florenti-
 norum præter cætera id præstitit, ut in
 singulis Prudentum capitibus, & alia
 ejusdem inscriptionis indicaverit; sui-
 que consilii rationem reddit his verbis: *Om-*
nis pene difficultas, & obscuritas juris
civilis ex eo nata est, quod nullus Juris-
consultorum liber integer nobis superfit,
nulla pene unius oratio perpetua, sed
fragmenta tantum hinc, & inde, & ex
hujus, atque illius authoris libro non sa-
tis apte plerumque coagmentata. Itaque
vehementer adjuvantur nostra studia ab
inscriptionibus, quarum ope locos eo-
rundem Jurisconsultorum a compositoria-
bus dissipatos, & longissime a se disjun-
ctos rursus conjungere licet. Hæc quidem
 adeo vera sunt, ut aliquando utile sit
 etiam ex diversis locis, seu diversis libris
 Jurisconsultorum acceptas sententias si-
 mul

mul conferre , quo una ab altera lucem accipiat ; nam cum totum hoc juris civilis corpus, ut eleganter Duarenus scribit, (°) . quasi magna quædam lex habenda sit , cujus plurima sint capita , sed confusse , & absque ordine ullo in unum locum coacervata, quæ dispositionem , ordinem, ac methodum desiderent , nec satis aliter commode explicari possint , consequens est , ut non possit una pars sine altera, quæ ad rem faciat, intelligi, *nam incivile est*, inquit Celsus (P) *nisi tota lege perspecta una tantum particula ejus proposita judicare, vel respondere.*

Sed quoniam Pandectarum exemplaria non semel diversa sunt inter se , quænam potius sequenda sint , quæserit fortasse quispiam . Et quidem etsi doctis viris videtur omnes Pandectarum editiones , sive Noricam authore Haloandro, sive vulgatâ, ad quam veterum glossæ sunt appositæ e Florentino Codice emanasse, sed ex imperitia librariorum in describendo lectionum varietatem originem habuisse ; tamen hac de re ita sentio , cum agitur de controversiis in foro

H 4

agi-

(°) *in l. 17. D. soluto matr.*

(P) *l. 23. de legib.*

120 DE JURISCONSULTO
 agitandis non esse recedendum ab ea le-
 ctione, quæ vulgo recepta est, ita ut se-
 cundum eam interpretatio procedat, etsi
 fortassis subtilis disputatio in contrarium
 nos traheret: huc aptari possent verba
 Pauli in *l. 22. de legib. Minime sunt mu-
 tanda quæ interpretationem certam sem-
 per habuerunt*; nisi vulgaris lectio mani-
 festæ æquitati pugnet, tunc enim tan-
 quam mendosam rejiciendam esse non
 invitus affirmaverim. In disputationi-
 bus vero Academicis etsi exemplar Flo-
 rentini Codicis summæ sit authoritatis,
 tamen illa potius lectio probatur mihi,
 quæ magis ratione nititur; ea scilicet,
 quam & notæ juris regulæ, & anteceden-
 tia, & sequentia verba expostulant.

Sequitur, ut de Justiniano Codice quæ-
 dam dicamus, in quo continentur Impe-
 ratorum Sanctiones, quas specialiter Con-
 stitutiones dicimus; nam aliquando etiam
 Jurisconsultorū opiniones Constitutiones
 dici legimus (9). Dicuntur etiam Pla-
 cita Principum, nempe Placita juris. Et
 nos monet Cujacius (5), plerumque in
 Pandectis cum legimus aliquid placuisse
 de

(9) *Id. l. 91. de verb. oblig.*

(5) *lib. 2. quæst. Pap. in l. 1. de usuris.*

de Principum constitutionibus esse intelligendum, *verbo placuit* (inquit vir doctus) *plerumque scribebantur constitutiones Principum*. In hujus Codicis confectioe potestas Compositoribus facta est, ut si qua vel obsoleta essent in priorum Principum constitutionibus, vel similia, non minus ac in libris Pandectarum immutarent, & corrigerent; & non minus in hisce constitutionibus, quam in libris Jurisconsultorum id effecerunt, ut unam, eandemque constitutionem in plures quandoque partes dispertirent, pluribusque locis accommodarent, ut notant Hotomanus, & Cujacius in *suis observationibus*; unde mirum non est, si multoties docti viri querantur ex oscitantia Triboniani minus recte interpolatas esse constitutiones, & minus recte in varias partes divisas, ita ut ex divisione difficultatem acceperint, de quo notandum est Gothofredus in *prolegom. Codicis Theodosiani*: Nec minus ex eo apparet ejusdem incuria, quod cum hic Codex bis sit compositus, in novissimo, quo utimur, quædam constitutiones omissæ sint, quæ cum extarent in priore, in Institutionibus citantur, & in hoc Codice non extant.

Illud

Illud Jusconsultum non ignotum
 necesse est, Principum constitutiones, quibus hic Codex componitur, triplicis generis esse; Rescriptum, sive Epistolam, Decretum, & Edictum (^s). Rescriptum dicitur, cum Princeps ad relationem Magistratus alicujus, ut Theophilus applicat, vel aditus per libellum a privato personis jus pronunciat; cujus rei exempla in Pandectis occurrant, ut in *l. 33. D. de re jud.* sic ait Callistratus: *D. Hadrianus aditus per libellum a Julio Tarentino &c. in hæc verba rescripsit.* Eodem pertinet quod sæpius legimus: ex epistola *D. Severi*, *D. Antonini*, *D. Hadriani*. Hunc morem rescribendi & Romani Pontifices sequuti sunt, unde Decretalium Epistolarum libri ortum habuerunt, qui juris Canonici partem constituunt. Hujuscemodi Imperatorum Rescripta (recte monet (^t) Duarenus) olim non usquequaque vim legis habebant; cum enim in singulas causas, singulaque negotia, & personas impetrarentur.

cap.

(^s) *l. 1. D. de const. Princip. & Theoph. in §. 6. de jur. nat. gent. civil.*

(^t) *in tit. de condit. indeb. cap. 6.*

tur, non erant constitutiones generales, adducebantur tamen, & proferebantur sicut hodie adduci solent res judicatæ in supremis Curiis, quæ etsi propter Judicium auctoritatem magni præjudicii sint, non tamen vim legum habent; & refert Capitolinus, Imperatorem Macrinum statuisse, omnia Rescripta veterum Principum tollere, ut jure non rescriptis ageretur, & ne ad alias causas facta præferrentur, quæ ad gratiam composita viderentur. Sed per constitutionem Justiniani, quæ extat in titulo *de novo Codice faciendo* secus se res habet; nam voluit Imperator, ut omnes Principum constitutiones, quæ in Codice referuntur, tanquam generales leges observentur. Verum non ideo minus in his Rescriptis diligenter factorum species considerandæ sunt, ad quas sunt accommodata, ne aliquando generales regulas ex speciali facti circumstantia conficiamus contra Imperatorum voluntatem; & in hoc, non semel Accursiani falluntur. Ut res, magis, magisque in aperto sit, demus exemplum: in *l. si fundum. C. de rei vind.* rescribunt Imperatores, eum possessorem, qui fundum obnuntiante domino ab alio comparavit, vel alio modo mal-

malæ fide cōtraxit, tam fundum restituere debere quam fructus, quos eum malæ fide percepisse fuerit probatum. Ex hujusmodi rescripto hanc assertionem Accursius, eumque sequuti veteres Interpretes conficiunt, malæ fidei possessorem, si possessionis titulū habeat, perceptos tantum fructus restituere debere, non autem eos, qui honeste percipi potuerunt; & quamvis contrarium in aliis juris locis scriptum sit, nempe possessorem malæ fidei omnes fructus restituere cogendum sive perceptos, sive ejus culpa non perceptos, tamen quia Imperatores de solis perceptis rescripserunt, distinctionē commenti sunt inter possessorem cum titulo, & possessorem sine titulo. Verum eorum interpretatio omnino est rejicienda; siquidem non ex eo, quod Imperatores de solis perceptis fructibus responderunt, de non perceptis contrarium voluisse est dicendum; nam facti species ita apud eos erat propo-
sita ut a malæ fidei possessore percepti tantum fructus peterentur, non autem qui percipi potuerunt, quia nulli erant, nam fortassis malæ fidei possessor omnes fructus perceperat, nec ullos imperceptos reliquerat, quapropter de his Imperatores non responderunt, quia ad controver-
siam

fiam non pertinebant. Ex his facile est conjicere, summa diligentia Codicis re-scripta esse legenda, quorum difficultas ex eo quoque potissimum provenit, ut animadvertit Duarenus ^(u), quod ut plurimum libelli oblatis descriptio, quo hypothesis continebatur, desideratur, & sola Imperatorum leguntur verba. Et ideo parum in jure nostro versati videntur, qui putant difficiliorem esse Pandectarum, quam Codicis interpretationem; nam secus sese rem habere his verbis a Cujacio docemur ^(x): *Juris, quam constitutionum facilior cognitio, & tractatio est, illo continentur Leges, Edicta, Senatusconsulta certa, Jurisprudentum Interpretationes, atque Responsa inter se congruentia, aut repugnantia, si qua sunt, ita disposita, ut quæ prævaleant non sit obscurum: constitutionum vero quasi incertum jus, est varium, atque multiplex, & perdifficile igitur, & si perdifficile pene captu impossibile. Et paulo post: denique ita censeo Codicis majus esse opus, majusque negotium; frustra enim Codici de-*

(^u) lib. 2. disput. cap. 5.

(^x) in epist. Cod. parat. præfixa.

126 DE JURISCONSULTO
*detur opera, nisi & Digestum, & alia ple-
raque adminicula suppetant, cum tamen
Digesta Codicis adminiculo nequaquam
indigeant. Sunt & in Codice Decreta
Principum, quæ sunt sententiæ ab iis pro-
mulgatæ causa cognita, nempe adhibito
Jurisconsultorum consilio, inter duas par-
tes, de quibus etiam in Pandectis extant
exempla, ut in l. 3. de his, quæ in test. de-
lentur. Sunt, & Edicta Principum quan-
do nempe Princeps sponte ad publicam
utilitatem quid edicit, sancit, & gene-
raliter definit. Extant quoque in Codice
epitoma Novellarum Justiniani, de qui-
bus infra quædam adnotabimus.*

Non abs re videtur breviter hic de ea
quæstione inquirere, an Codicis leges de-
rogent Pandectarum juri. Et quidem
Accursius, cæterique ejus scholæ Inter-
pretes videntur parum sibi hac in re con-
stare; nam aliquando magnopere tor-
quentur in conciliandis Pandectarum le-
gibus cum legibus Codicis, & aliquando
expresse docent illas ab his emandari.
Tractatur hæc quæstio cum ab aliis do-
ctis viris, tum acutissime ab Huberto
Gyphanio, qui indistincte docet Codi-
cem Pandectis non derogare, sed quibus-
dam contrarium videtur. Ego vero hac
de

de re ita sentio : cum tota hæc Justiniani juris compositio sit veluti una magna Lex in plura capita dispersita , videtur esse contra mentem Imperatoris , si velimus dicere hujus compositionis partem unam alteri derogare , cum turpe sit in una, eademque lege discrepantes partes inveniri . Nec illud refert , quod Justinianus Codex , quo nunc utimur , post Pandectas sit editus , siquidem nec Codex , qui prioris prælectionis erat , a Pandectis emendebatur . Verum cum in posteriore Codice hæc fuit Justiniani voluntas , ut quædam constitutiones apponerentur, quæ abrogarēt, & emandarent jus antiquum , ut fuerunt quinquaginta decisiones , & quædam aliæ constitutiones, dicendum est per Codicem aliquando Pandectis derogari , sed id fieri potius ex accidenti , ut ita dicam , quam ex propria Codicis compositione , nempe quia in hoc Codice quasdam leges Imperator apposuit hac potissimum ratione , ut derogarent juri veteri . Quapropter ubi repariamus leges Codicis contrarias legibus Pandectarum, dicemus has ab illis emanari , ut non semel non monet Duarenus, & Donellus . Et non est audiendus hac in re Gyphanius , qui eo tantum casu

Con-

Constitutiones Pandectis derogare existimat, cum id ipsis constitutionibus expressum; siquidem non est necesse, ut recte sentit Cujacius, ut in posteriore constitutione apponatur expressa superioris derogatio; nec iterum audiendus est Alciatus, qui jus vetus relatum in Digestis tantum per quinquaginta decisiones emandari putat (y). De Institutionibus hoc idem videtur doctis viris, nempe eas derogare juri Pandectarum, si quando contrariæ inveniantur. De Novellis Justiniani constitutionibus opus non est, ut multa dicamus; siquidem constat eas ad derogandum juri antiquo fuisse editas; aliquando renovant potius jus antiquum, & interdum sibi invicem derogant, & alia aliam tollit (z). Et quamvis græco sermone (non omnes tamen) sint compositæ, tamen in foro utimur versione latina, quæ authenticæ nomen sortita est, ea ratione, ut putat Alciatus, quia authoritatem habeat, rejecta Juliani interpretatione in epitomen redacta.

(y) *vid. Cujac. in princ. paratit. C. de*

(z) *vid. Struvium in hist. jur. Just.*

Index titulorum non idem apud omnes est, alium enim in vulgaribus exemplaribus habemus, alium nobis exhibet Cujacius; ex quo fit, ut diversimode allegentur tituli. Ex his Novellis ut plurimum excerptæ sunt Authenticæ, quas in Codicæ legimus opera Irnerii, ut vulgo creditur; iis tamen non usquequaque credendum est, nam aliquando minus recte ex Novellarum mente sunt conceptæ, unde ad fontem recurrendum est, cum difficultas incidit.

His quidem libris constat jus, quo utimur. Quid vero dicemus de eo jure, quod extra hoc corpus vagatur, ut sunt Constitutiones Theodosiani, Gregoriani, & Hermogeniani Codicis (quas adeo immutatas censet Duarenus, ut potius Alarici Gothorum Regis, quam Imperatorum dicendæ sint Constitutiones) libri Sententiarum Pauli, Institutionum Caji, Regularum Ulpiani, Responsorum Papiani recentioris Jurisconsulti, Collatio legum Mosaicarum cum Romanis a Pithæo edita? Et quidem etsi hæc omnia antiqui, jureis fragmenta vim legis non habeant, tamen mirum quantum Jurisconsulto profunt tum ad antiquitatis notitiam, tum ad rectam cognitionem juris.

130 DE JURISCONSULTO
 Justininiani : Ildorus in *can. fuerunt*
dist. VII. ait ut si legum antiquarum nul-
lus sit usus , notitia tamen necessaria vi-
detur ; quapropter nã quam sunt inepti
 qui has reliquias spernunt, abjiciuntque
 quibus optimus quisque tantum tribuit
 quantum cuicumque venerandæ anti-
 quitatis monumento, multis rebus ne-
 cessario. Et audiamus quæso Cujacium
 hac de re loquentem in *lib. 9. qu. Pap. in*
l. XI. de legat. 1. Interpretes multum disti-
miles ab Aristone , quem Plinius scribit
sic jura publica tamquam privata , sic
antiqua tamquam nova , sic rara tam-
quam acida tractasse ; nec erit unquam
fidus interpretis juris , nisi qui & anti-
quum , novum , & medium jus bene co-
gnoverit . Ergo imitemur Aristonem , &
nullius juris cognitionem negligamus .
In quo Doctores nostri versari errore ma-
lunt , quam veritatem cognoscere (1) ;
 Quin etiam possunt a nobis in argumen-
 tum trahi ad quæstiones, atque articu-
 los juris enodandos ; nec metuemus au-
 thoritatem Bartoli, qui censet tunc leges

(1) *vid. Duar. lib. 1. de jure accresc.*
cap. 20.

correctas in argumentum trahi posse, cum eadem in juris corpore adhuc extent, si enim omisæ sint, haudquaquam iis nos uti debere; nam quid interest utrum leges correctæ extent in corpore juris, an secus, & utrum expresse correctæ sint, an tacite tantum sublata, ut bene adversus Bartolum disputat Viglius Zuichemus Jurisconsultus tersus, & elegans (b).

Quæ hæcenus dicta sunt, eo pertinent, ut probe legum verba accipiantur, ne variis difficultatibus involvamur, & ut recte interpretatio procedat: siquidem, ut acute Grotius monet (c), rectæ interpretationis mensura est collectio, seu explanatio mentis ex signis maxime probabilibus; ea signa dunt sunt generum verba, & aliæ conjecturæ, ut ratio legis, ut æquitas, de quibus infra agemus. Et hinc apparet in quo differant novi Interpretes a veteribus, illi enim ad eruendas legum sententias in verborum explanatione toti sunt, hi vero ex aliis conjecturis mirum in modum ingenium exercuerunt

I 2

runt

(b) in §. I. *Instit. de testam. ordinand.*

(c) *lib. II. cap. 6. de jur. bel.*

132 DE JURISCONSULTO
 runt in applicanda legum sententia ad
 varias species: quapropter quanto illi in-
 dustria, & diligentia, tanto hi ingenio, &
 acumine præstant. Jurisconsulto igitur
 necesse est, ut omnino legum verba no-
 ta sint, seu ut statim ex verbis intel-
 ligat quid legibus sit expressum; idque
 non male Hopperus historicam legum
 interpretationem vocat. Sed quo magis,
 magisque verborum legum explanatio
 nota sit, quasdam regulas proponamus,
 quæ vulgo proferuntur, & necesse est, ut
 Jurisconsulto sint cognitæ.

Et primo, verba legum accipienda
 sunt magis secundum significationem re-
 ceptam in jure, quam ex communi usu;
 unde titulus extat in jure nostro *de ver-
 borum significatione*, & Aelius Gallus li-
 brum composuit *de verborum, quæ ad
 jus pertinent, significatione*, ut est in-
 scriptio l. 157. *ejusdem tit.*; nam juris au-
 thores ex propria arte verbis utuntur, de
 nihil dicamus de verborum structura, in
 qua non semel recedunt a vulgari usu
 latini sermonis, quæ de re Briffonius peru-
 tilem composuit libellum, & Carolus
 Dukerus librum edidit *de verbis non
 satis probatæ latinitatis, aut non ex re-
 cepta significatione, vel contra gramma-
 tico-*

dicorū regulas a Jurisconsultis usurpa-
tis. Idcirco est quod vulgo dicitur, verba
artia ex arte: Dialecticorum verba (in-
quit Cicero primo Academicorum) nulla
sunt publica, suis utuntur, & id qui-
dem commune omnium fere est artium.
 Hoc Modestinus nos docere voluit in l.
 103. de verb. sign. dum ait: *licet capitalia*
latine loquentibus omnis causa existima-
tionis videatur, tamen appellatio capita-
lis (in jure) mortis, vel amissionis civi-
tatis intelligenda est; Quapropter Ulpia-
nus in l. 1. D. an per al. caus. appel. expli-
cans rescriptum Divorum Fratrum, quo
cautum fuit, ut in causis pecuniariis pro
alio respondere liceret in judicio, in cau-
sis vero capitalibus nequaquam, recte in-
fert, pecuniariam causam, ex qua igno-
minia sequitur, posse per produratorem
peragi, quia est causa existimationis, quæ
secundum juris significationem non
comprehenditur verbo capitalis. Et hinc
cum legimus in jure bonorum possessio-
nem, intelligimus hereditatem, quæ ju-
re Prætorio defertur, non corporalem
bonorum apprehensionem, ut ex usu la-
tini sermonis verba sonant; Sic etiam
cum legimus emancipationem, si vidua
uocem spectemus (ait Cujacius) si pro-

prietatem nudam, significationemque simplicem, eo nomine significatur venditio imaginaria, quare Horatius ex verbi proprietate sic ait (d):

Eheu Romani (posteri negabitis)

Emancipatus fœminæ &c.

quo in loco explicando quidam torquentur, & meo iudicio perperam, nam Horatius improbat M. Antonii mollitiem, qui sese fœminæ, idest Cleopatrar emancipaverat, seu in mancipium, & dominium tradiderat; & ideo recte idem Cujacius monet parum interesse, utrum emancipationem dixeris, an mancipationem. In jure vero non proprietatem nominis, sed rei effectum, & exitum spectamus, nam aliquem emancipatum intelligimus liberatum patria potestate. Verbum *usurpare* apud Latinos est in frequenti usu habere, apud nostros usucapionem interrompere; ut videre est in *tit. de usuc. in Digestis*, & hujus generis sexcenta. Eodem referri potest significatio earum rerum, quæ jure civili aliquo modo determinata est, quibus semper intelligitur quod jure est receptum, e. g. cum legi-

(d) *Epod. 9.*

legimus infantem, ex usu juris intelligimus minorem septem annis, *l. 18. C. de jur. delib.*, & quamvis infans ex eo dicatur, quia fari, & loqui non potest, *l. 1. §. 1. D. de adm. tut.*, nihilominus etſi demus minorem septem annis, loqui poſſe aliquando, tamen infans erit; quapropter cum Ulpian. in *l. 1. D. de verb. oblig.* dicat ſtipulationem contrahi non poſſe niſi utroque loquente, & ideo neque mutum, neque ſurdum, neque infantem recte ſtipulari; infans intelligitur non natura, ſed jure, nam etſi minor ſeptem annis loquatur, tamen ſtipulatio non conſiſtit.

Obſervandum præterea eſt, voces legum accipiendas ex uſu eorum temporum, in quibus ſcribuntur, nam quedam voces diverſis temporibus diverſam ſignificationem accipiunt: ut vox *ſponſalia* in jure Romano ſemper ſignificant mentionem, & repræſentationem futurarum nuptiarum, ac in jure canonico accipiuntur interdum pro ipſo matrimonio, unde invaluit diſtinctio inter ſponſalia de præſenti, & de futuro: idem dicemus de voce *uſura*, quæ in jure Romano latiore, in jure canonico ſtrictiorem ſignificationem habet.

Huc etiam pertinet regula, quam pro-

136 DE JURISCONSULTO
 ponit Ulpianus in *l. 1. §. 1. D. quod quis
 jur. verba semper cum effectu accipienda
 esse*; quapropter cum lex quid exprimit
 non verbo tenus, sed effectus considera-
 tur: cum legimus in jure aliquid esse de-
 bitum, intelligimus vere debitum, non
 quod verbo tenus est debitum, sed effe-
 ctum non habet, ut est id, quod summo
 jure debetur, sed per exceptionem aufer-
 tur; veluti si promiserim quid stipulan-
 ti, & stipulator postea pactus sit se non
 petiturum, nihilominus teneor stipula-
 tione, sed habeo exceptionem pacti: fin-
 gamus igitur, me hujusmodi debitum
 constituisse soluturum, quæritur an præ-
 toria actio nascitur ex constituto? ait qui-
 dem Prætor, ut refert Ulpianus in *l. 1. de
 constit. pec.*, se actionem daturum adver-
 sus eum, qui pecuniam debitam consti-
 tuit, sed superior pecunia non est debita
 juribus, ut inquit Pomponius, idest non
 debetur revera, unde regula, *nihil inter-
 est ipso jure quis actionem non habeat, an
 per exceptionem infirmetur*, *l. 112. de reg.
 jur.*, quapropter ex superiore debito non
 nascitur actio ex constituto. Sic etiam in-
 telligimus quod dicitur, non nasci condi-
 tionem indebiti, cum debitum est solu-
 tum, nam de ejusmodi debito non accipi-
 tur

tur definitio. Ex eodem principio explicatur vulgo quod tradit Justinianus in §. *item* 18. *de rer. divis.*, nempe lapillos, & gemmas fieri inventoris, hoc est ejus, qui cum effectu invenit, seu occupavit. Et placet valde opinio Bartoli, quam & Con-
nanus probat (*), si statuatur pœna in eos, qui noctu cum armis fuerint inventi, non teneri statuto eum, qui visus eo tempore fuerit armatus, nisi deprehendatur.

At quid dicemus, si verba legum sint ambigua, vel obscura? Et quidem certum est aliud esse ambiguum, aliud obscurum, *l. 40. D. de pactis*: Ambiguitas, quæ & *ἀμφοτερόσημα* græcis dicitur, est (ut ex Accursio Cujacius notat), cum quod dictum, vel scriptum est duas, pluresve res significare videtur, vel cum ejus, quod dictum, vel scribitur, intellectus diducitur in duas partes; cum idem sermo, ut ait *l. 67. de reg. jur.*, duas sententias exprimit: Obscuritas aliud est, in obscuro queritur quid dictum, in ambiguo utrum dictum sit hoc, an illud *Quint. lib. 7. c. 10. De ambiguitatibus* singularem librum Julianus scripsit, qui eleganter &
Cu-

(*) *lib. 3. com. 3. in fin.*

Cujacio est expositus. Si de ambigua igitur voce legis loquamur, hæc prima, & præcipua regula nobis a veteribus tradita est: *In ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quæ vitio caret, l. 18. D. de legibus*: At quomodo deprehenderimus significationem, quæ vitio caret? Aptè ad hanc rem doctiss. Grotius ^(f) tres locos constituit, ex quibus conjecturæ voluntatis promuntur, cum sermo est ambiguus: *ex subjecta materia, ex effectis, ex conjunctis*. Interpretatio ex subjecta materia Jurisconsultorum peculiaris est, ex ea enim facile deprehendimus quid legis author intellexerit; eleganter ait Paulus in *l. 3. de reb. dub.*, *in ambiguo sermone non utrumque dicimus, sed id dumtaxat, quod volumus*: hoc subjecta materia facile indicabit, ut in hac specie: Quidam damni infecti repromiserat vicino; ex ejus ædificio tegulæ vento dejectæ ceciderant in vicini tegulas, easque fregerant; quæsitum est, an aliquid præstari oporteat? Lex quidem jubet, ut qui repromisit damni infecti, si damnum factum sit, teneatur illud præstare: Sed ambigitur, num omne damnum in condemna-

(f) *de jur. bell. cap. 16. lib. 2.*

demnationem veniat, an illud tantum, quod vitio ædificii, & infirmitate factum est; & hanc ambiguitatem Alphenus Varus in *l. 43. de damp. infect.* ex subjecta materia diluit, nam interpretatur illud tantum damnum, quod vitio ædificii factum est, non vento, aut aliqua vi extrinsecus admota, de quo & lex ipsa, & promissor sentiit. Eodem spectat Juliani regula in *l. 67. de reg. jur.* *Quoties idem sermo duas sententias exprimit, ea potissimum accipiat, quæ rei gerendæ aptior est.* Hinc etiam efficitur, ut idem verbum modo generaliter, modo specialiter intelligatur ex subjecta materia, seu ex instituto loquentis; ut vox *servitus* significat omnem servitutem tum personalem, tum prædii; sed non semel in jure cum absolute legimus servitutem, intelligimus servitutem prædii, non personæ, ut in *l. 4.*, & pene toto titulo *de servitutibus*; quapropter dum Ulp. in *l. 72. de verb. obligat.* ait generaliter servitutes divisionem non recipere, de prædialibus intelligit, nam constat usufructum recipere divisionem. Sæpe quoque effectus, & consequentia genuinam verborum sententiam ostendunt, quæ est secunda species ambigui interpretan-

tandi: ubi enim verba legum uno sensu accepta vel nullum, vel absurdum effectum post se trahunt, alio sensu accipienda sunt, quo scilicet vicio careant: Is ab antiquis Interpretibus, & ab Everardo in *topica juris* dicitur *locus ex absurdo*. Qua regula vulgare illud Doctorum temperandum est ex *l. 10. D. de Public. in rem act. ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus*; Nam quando lex accipitur sine ulla distinctione, & absurdum secum trahit effectum, proculdubio est distinguenda.

Magna etiam ambiguis legibus lux affertur, si cum antecedentibus, & consequentibus jungantur, facile enim apparebit quid senserit legislator; unde Celsus nos monet, *incivile esse, nisi tota lege perspecta, una aliqua particula ejus proposita judicare, vel respondere*. Quod non tantum de una, eademque lege accipiendum est, sed de tota hac, qua utimur, librorum juris compositione, quæ mutuo cohæret, & ambiguitas unius partis ex alia tollitur: quapropter non potest recte quis Jurisconsulti officio fungi, nisi prius totum jus veluti in uno conspectu habeat. Eodem sensu eleganter a Paulo dictum est in *l. 25. de legibus, non est*

*est novum, ut priores leges ad posteriores
trahantur: e.c. jus est, ut possint Paren-
tes liberis mentecaptis substituere, legiti-
ma portione eis relicta l. 9. C. de impub.
& al. substit.* Quæritur quomodo intel-
ligenda sunt illa verba *legitima portione
relicta*, ambiguum est, utrum legitima
relinquenda sit titulo institutionis, an
quovis modo, ut titulo legati, vel dona-
tionis: Et olim quidem poterat legitima
quovis titulo relinqui, *l. Papinianus §. si
quis mortis D. de inoff. testam.*; sed cum
postea ex Novella Justiniani lege titulo
institutionis relinquenda sit legitima,
prior Constitutio ad hanc posteriorem
trahitur, nempe ambigua verba *legitima
portione relicta* accipiuntur tantum de
titulo institutionis.

Hoc etiam in ambigua voce legis fa-
ciendum est, ut quando res aliqua privi-
legio nititur, pro ea respondeamus, ut
hac definitione nos Paulus monet in *l.
85. de reg. jur. In ambiguis pro dotibus
respondere melius est*; quæ regula, ut
elegantè ait Cujacius, instruit Paulus
non Judices, sed Jurisconsultos, ait enim
respondere; respondere autem est pro-
prium Jurisconsultorum, pronunciare
Judicium. Exemplum habemus ex Ulpia-

142 DE JURISCONSULTO
 piano in l. 2. de pactis dotalib. Si conven-
 nerit, ut soluto matrimonio liberis in-
 convenientibus dos apud virum remane-
 ret, ambigua hæc oratio est; potest enim
 intelligi, ut sive morte viri, sive mulie-
 ris, sive quocumque alio modo dissolva-
 tur matrimonium dos sit penes virum
 vel liberos ejus; vel potest intelligi, ut
 tantum per mortem mulieris dissoluto
 matrimonio penes virum dos remaneat;
 quæ posterior interpretatio cum beni-
 gnior sit, & causam dotis adjuvet, ne mu-
 lier indotata remaneat, Papiniano pla-
 cuit, & probatur ab Ulpiano. De liberta-
 te idem dicemus multo magis, nam, ut
 loquitur Paulus in l. 10. §. 1. de manumis-
 sio. *in obscuro favorabilius respondemus
 servum liberum fore.* Et generaliter sem-
 per in ambiguis benigniora præferenda
 sunt, etiamsi causas proponamus, in quibus
 nullus favor, nullum privilegium
 inest, sed quæ jure communi nituntur.
 Fingamus lege cautum esse, ne filius
 Decurionis fustibus cædatur; ambigendum
 est utrum is solus Decurionis filius dica-
 tur qui conceptus, & natus est ex De-
 curione, an vero & is, qui antea natus
 est quam Pater Decurio fieret: Et quidem
 si utrumque filium Decurionis dicamus
 be.

benignior erit interpretatio, quae sequenda est Illpiano anthore in l. 25 §. 1. de Decurionibus. Quapropter generalis regula est, in poenalibus causis benigniorem, seu quendam esse interpretationem, seu benignius esse interpretandum, ut loquitur Paulus in l. 25 §. de reg. iur.

De obscuris legibus videamus, seu in quibus quaeritur quid dictum sit: sunt equidem in libris nostris quaedam obscuritates, sed quae facile evanescunt si Romanarum rerum notitia imbuti simus: Obscuritates (ut scite inquit apud Gellium (2) Sextus Caecilius) non ad signemus culpa scribentium, sed inscitia non adsequentiam, quamquam ii quoque ipsi, qui qua scripta sunt minus percipiunt, culpa vacant, nam longa aetas verba, atque mores veteres oblitteravit, quibus verbis moribusque sententia legum comprehensa est; loquitur quidem de legibus Decemviralibus, in quibus minus non erat propter duram temporum illorum rusticitatem quaedam inerant obscuritates, quae non ita obviae sunt in jure, quo utimur. At si forte inciderint, videndam est num

con-

(2) Lib. 20. cap. 1.

144 DE JURISCONSULTO
 consuetudo obscuritatem interpretata sit
*optima enim est legum interpretatio consue-
 tudo*, ut dicitur in *l. 36. D. de legibus*, vel
 quid receptum sit interpretatione viro-
 rum Prudentum. Postremo iisdem regu-
 lis utimur, quibus in ambiguis legibus
 nos uti debere diximus, nempe ex subje-
 cta materia, ex effectis, ex conjunctis; &
 præcipue inspiciendum est, num factum
 magis, quam jus sit obscurum, nam *se-
 per in dubiis benigniora præferenda sunt*,
 ut Cajus monet in *l. 56. de reg. jur.*, cui
 regulæ hanc speciem apponit doctiss. Go-
 thofredus ex Ulpiano in *l. 11. §. 1. de reb.
 dub.*: Legatum relictum est ancillæ sub
 conditione si primum marem pepererit
 & uno utero mas, & femina nata est, sic
 ut incertum sit utrum marem, an femi-
 nam prius ediderit. In hac obscuritate
 facti benignior facienda est interpretatio,
 seu præsumenda primum marem natum
 esse, quo ancilla ad libertatem possit per-
 venire.

Hæc omnia si in promptu sint ju-
 ris studioso facile dijudicabit ea, quæ
inartificialia videntur, nam etsi faten-
 dum est aliquando pugnancia quædam in
 libris juris reperiri, sive Compositorum
 incuria, sive ex rei ipsius natura, tamen
 quam-

quamplurima si recte accipiantur plana
 fient , nec aliis contraria apparebunt;
 sæpe enim antinomiae sunt *κατὰ τὴν περιστάσιν*
secundum circumstantiam , ut non semel
 Duarenus præsertim monet ; quapropter
 ei , qui multum in jure sit versatus, raro
 occurrent antinomiae , qua de re sic pru-
 denter idem Duarenus ait (^h) : *Sed ple-*
rumque accidit , ut homines non satis
exercitati , ac triti in hac civili scien-
tia rationes diversitatis non facile per-
spiciant , quamvis alioqui nec judicio
careant , & doctrina , litterisque sint in-
structissimi : Nos autem , qui juris scien-
tiam profitemur , etsi his omnibus rebus
fortassis inferiores , propter assiduam ta-
men lectionem , studium , meditationem ,
contentionem , hoc adsequimur interdum ,
ut diversitatem , ac dissimilitudinem re-
rum , quæ similes videntur aliis , facilius
percipiamus , & observemus . Nam & in
rebus quotidianis idem accidere solet , ut
Galenī exemplum satis ostendit de ge-
mellis , qui propter summam , quæ inter
eos est similitudinem , non possunt a quam-
libet oculatis hominibus discerni ; sed
qui cum eis assidue morantur , ac vivunt ,
 K dissi-

(^h) in tit. de legib. cap. 10.

*dissimilitudinem eorum cognitam, & pers-
pectam habent. Quo nomine Budæus a
Cujacio reprehenditur his verbis (ⁱ): An-
tinomia quæ sint, Budæus non percepit,
sed habet pro antinomiis, quæ facilia
sunt; & alibi idem Cujacius etsi diversa
ex causa sic reprehendit Carolum Sigo-
nium (¹): Alii quam Jurisconsulti his de
rebus, quæ nostræ artis sunt propria,
scribere non timent: Navim agere igna-
ri navis non est, inter quos Sigonius
quem tamen honoris, & laudis causa
nominamus; sed quis non peccet in arte
non sua? Is non Jurisconsultus dum de
jure libros scribit, & in eis, quæ attinent
ad manumissionem vindicta, multa pec-
cat &c.*

Haëtenus exposuimus, quibus modis
ex ipsis verbis voluntas legum digno-
scenda sit, quod recte cognovisse non pa-
rum interest, sic enim quid sibi voluerit
legis author, intelligimus: quod enim cer-
tius, inquit Cicero (^m): legis scriptor
voluntatis suæ testimonium relinquere
potuit, quam quod ipse magna cum cura,
at-

(ⁱ) in l. 5. C. de cond. indeb.

(¹) in tit. Cod. de vind. liber.

(^m) lib. 1. de invent.

atque diligentia scripsit ; Et hoc passim in Pandectis a Prudentibus , præcipue in interpretatione Edicti Perpetui fieri videmus . Antistium Labeonem Jurisconsultum nobilissimum , cum alicubi valde commendasset Gellius , ad postremum addit : *Latinarum vocum origines , rationesque percalluerat , eaque præcipue scientia ad enodandos juris laqueos utebatur* . At non sola verba plenam scribentis voluntatem nobis demonstrant , nam sæpiissime præter simplicem verborum significationem videtur aliud sensisse legis author , quod cognosci potest vel ex ratione , vel ex æquitate , quæ esse supra diximus alia argumenta , quibus præter verba , mentem legis inspiciamus ; quapropter haud injuria doctissimus Grotius (ⁿ) eos reprehendit , qui confundunt rationem legis cum mente , seu voluntate legis , cum ratio sit unum ex indicitiis , sive argumentis , quibus intelligimus , quid sibi voluerit legislator , seu *quibus mentem venamur* , ut eleganter ait ipse Grotius . Et acute hæc ipsa distinguit vir nostra ætate clarissimus Johannes Baptista Vicus in libro

K 2

de

(ⁿ) *de jur. bell. lib. 2. cap. 16.*

148 DE JURISCONSULTO
de uno universi juris principio, & fine uno. Et quidem cum prudentissimi legum authores leges suas scribunt, vel generaliter loquuntur, vel ea eligunt, quæ frequenter accidunt; nam omnino fieri non potest, ut omnes species, omnes articuli legibus comprehendantur; quapropter potestas facta est viris prudentibus, ut si quando cognoverint aliquam facti speciem verbis legum non comprehendi, at comprehendi ipsarum voluntate, tunc statim secundum legem pronuncient; huic enim incommodo authores legum occurrere non potuerunt, occurrunt sapientes viri, prout sese offeret occasio; quod videtur Julianus sensisse his verbis (°): *Neque leges, neque Senatusconsulta ita scribi possunt, ut omnes casus, qui quandoque inciderint, comprehendantur, sed sufficit ea, quæ plerumque accidunt, contineri.* Et in hoc versatur præcipue munus Jurisconsulti, ut ea, quæ non expressit, sed tamen sentiit Legislator, ipse pronunciet, ita ut si ille præsens adesset, ita ediceret; unde erit & ad respondendum, & ad agendum, & ad cavendum peritus, quæ pro-

(°) *l. 9. de legibus.*

propria esse Jurisconsulti dictum est libro superiore . Hoc Aristoteles acute admodum proponit *in libris Nicomach.* ad hunc modum : *Quando loquitur quidem lex universaliter , accidit vero praterea aliquid prater illud universale , tunc recte agit , qui id quod omisit legislator , & in quo peccavit simpliciter loquens , corrigit omissum , ita quemadmodum legislator loqueretur , siquidē præsens ibi esset , & quemadmodū si scivisset , legē tulisset .* Et hoc generale est nō tantum in iis , quæ ex scripto jure veniunt , sed & quæ veniunt ex moribus , vel ex jure gentium . (P) Id quidem præstari non potest , si verba tantum legum teneamus , sed necesse est , ut teneamus *earum vim , & potestatem* , ut eleganter ait Celsus (9) : *Hæc , propria est justī , atque injustī scientia ,* ut ab Ulpiano (1) ea definitur ars , quam profiteamur ; nam dum verba tantum legum interpretamur proprio munere non defungimur , id enim , & qui cæteras artes profitentur præstare possunt ; at dum

K 3

ci-

(P) *vid. Grotium de jur. bell. lib. 2. cap. 2. num. 6.*

(9) *in l. 16. de legib.*

(1) *in l. 10. de just. & jur.*

150 DE JURISCONSULTO
civium componimus controversias ex legum voluntate, in propria versamur arte, in qua summa doctrina, summo ingenio est opus. Et libenter accedo Francisci Connani sententiæ (s) existimantis, magis ingenio in hac arte opus esse, quam diligentia, & labore, etsi utrumque requiratur; quidquid ignavum vulgus contra sentiat. In hac quidem arte quantum veteres præstiterint Interpretes, omnibus ferme notum est; sed quoniam plus æquo proprio ingenio indulgere voluerunt, dubium reliquerunt apud doctos viros, utrum eorum diligentia nocuerit magis, an profuerit juris facultati. Mihi vero impræsentiarum in animo est viam aperire adolescentibus, qua intelligere possint quid proprium sit hujus artis; non ita ut ipse omnino dux essem, sed, ut dici solet, digitum ad fontem intendere volo; nam paulatim & prudentia, & cognitione rerum, & ipsorum librorum juris assidua lectione magis, magisque in sua arte proficient.

Sed hic in limine videndum breviter quid sibi velit Justinianus in *l. ult. C. de legibus*, dum ait: *Si in præsentis leges con-*

(s) cap. i. comment.

condere soli Imperatori concessum est, & leges interpretari solo dignum imperio esse oportet. Siquidem his verbis videtur omnis nostra disputatio inutilis futura, cum interpretatio legum non ad Jurisconsultos pertineat, homines quidem privatos, sed ex imperiali pendeat arbitrio. Verum animadvertendum est Imperatorem hic loqui, quando lex scripta vel nullo modo intelligi potest, vel aliqua species occurrat, quæ utpote nova, neque verbis legum, neque sententia comprehendi potest, tunc enim proculdubio ad Principem eundum est, cujus propria est hæc interpretatio, quæ *mera interpretatio* ab eodem Justiniano eleganter dicitur; tunc enim dicunt etiam Jurisconsulti ipsi, qui non tantum sibi adrogant, ut de ea re quicquam statuere possint, dicunt Principem esse ad eundum, auctoritate, & constitutione Principum opus esse, ut in *l. itaque D. de fideicom. libert.* & alibi; quo videtur Julianus illis verbis respexisse (¹): *Et ideo de iis, quæ primo constituuntur aut interpretatione, aut constitutione optimi*

K 4

Prin-

(¹) in *l. 10. de legib. ubi vid. Cujac.*

Principis certius statuendū est. Quare ait Cujac. in l. 10. D. de lib. & post. Justinianus supplet, quod destitutus lege Pomponius non potuit, interpretandi enim jus habemus, supplendi sine lege auctoritatem non habemus. At quando incidentes species ad legum voluntatem trahi possunt, tunc Jurisconsultorum munus est hujusmodi interpretatio: Nam quā fieri potest, ut senserit Justinianus, ut in quolibet facti specie protinus Princeps adataur, cum ad hoc, & Judices, & Jurisconsulti sint constituti? Sed age ad rem veniamus.

Præcipuus modus, quo præter legum verba aliud sensisse Legumlatores percipimus, est ratio legis, quæ & causa finalis, & impulsiva non male a quibusdam dicitur (et si quidam magis proprie aliud esse putent finalem causam, aliud impulsivam, sicuti non idem omnino est ratio legis, ac mens legis): quapropter Ulpianus in l. 1. de ædilit. edict. causam Edicti ædilitii proponendi ait fuisse, ut occurratur fallaciis vendentium, & emptoribus succurratur. Lex vel generaliter scripta est, vel ita ut unam tantum speciem facti verbis exprimat; semper tamen ubi ejus ratio deprehendatur, eam esse legis men-

mentem , seu sententiam dicemus , ut in omnibus iis speciebus , in quibus eadem ratio adpareat , idem jus observetur , idque est , quod vulgo dicitur , *ubi eadem ratio, idem jus* : Et hoc cum Ulpiano in *l.201.de verb.signif.* justam interpretationem appellare possumus , quod sic explicat Cujacius (^u) : *Justa interpretatio est , si augeantur significationes verborum ex sententia legum ; justa interpretatione , id est ipso jure , quia & ex legibus dicitur esse id , quod est ex interpretatione* , siquidem idem Ulpianus in *l.6.eod.tit.* ait : *Verbum ex legibus sic esse accipiendum tam ex legum sententia , quam ex verbis* . Et non videtur inepta Bartoli sententia , quam & Duarenus sequitur (^x) , existimantis actiones directas non minus dici eas , quæ sunt ex verbis , quam quæ sunt ex mente legis ; utiles enim actiones illæ tantum dicuntur , quas per extensionem , suppletionem ad utilitatem publicam interpretatio introduxit , ut pluribus dicemus infra ; etsi vulgo inter hæc nulla con-

(^u) in *l.2.D.de excus.tutor.*

(^x) de *oblig.& act. cap.7.*

154 DE JURISCONSULTO
constituatur differentia: *Quin cōstans Interpretum sententia est, non minus nullam esse eam Judicis sententiam, ita ut appellatione non sit opus, ex l. 19. D. de appellat., cum expresse contra juris verba prolata fuerit, quam cum contra sententiam; & non minus peccat, authore Paulo in l. 28. de legib. qui contra legem facit, quam qui salvis verbis legis sententiam ejus circumvenit; quod ipsum sic exprefferunt Impp. in l. 5. C. de legib. Non dubium est in legem committere eum, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem, nec pœnas insertas legibus evitabit qui se contra juris sententiam sava (potius hic legerem severa) prærogativa verborum fraudulenter nititur.*

Sed quoniam hanc interpretandi artem nulli melius quam Romani Jurisconsulti excoluerunt, ab eis exempla petamus, utpote qui optime cognoverint artem boni, & æqui, justī, atque injusti scientiam; ex ipsis enim non tam Romanas leges addiscimus, quam hanc artem, qua omnino in omnibus legibus recte interpretandis opus est, si recte velimus propria scientia nostris civibus consulere. Et quidem si diligenter libros Pandectarum

earum legimus, Jurisconsultorum operam, & studium in eo versari videbimus, ut Leges, Senatusconsulta, & præsertim Prætorum Edicta omni cura, & diligentia explicent, eorumque rationes inquirent, unde ea deducunt, quæ ad causas, articulosque incidentes pertinent, & hinc passim in illorum fragmentis illa verba legimus: *unde tractatum est, unde quesitum est, qua ratione &c.* Demus aliquod exemplum: ex D. Marci Oratione factum fuit Senatusconsultum, quo cavebatur ne tutor, vel Curator pupillam, vel minorem uxorem duceret, antequam finita fuerit administratio, ejusque rationem reddiderint; idque factum est ne daretur occasio tutoribus, vel curatoribus fraudandi minores; fieri enim posset, ut dum has nuptias ambiunt, administrationis suæ fraudem tegant. Si igitur hoc nobis Senatusconsultum erit interpretandum, semper dicemus ex sententia Senatus nuptias prohiberi, cum perspexerimus hujus fraudis suspicionem esse, quod recte a veteribus factum est, quorum interpretationes ad hoc Senatusconsultum habemus in *Pandectis tit. de ritu nuptiarum*. Verbis Senatusconsulti tutores, & curatores prohibentur; quid ergo

ergo si proponamus horum heredem quamvis extraneum nuptias appetere? dicemus ex sententia Senatus, & hujus nuptias prohiberi, uti recte Callistratus visum est in l. 64. his verbis: *Senatusconsulto, quo prohibentur tutores, & filii eorum pupillas suas ducere, puto heredem quoque tutoris extraneum sententia apprehendi: cum ideo (ratio Senatusconsulti) prohibuerit hujusmodi nuptias, ne pupilla in re familiari circumscribatur ab his, qui rationes eis gesta tutelæ reddere compellantur.* Fingamus iterum eum, de cujus nuptiis agitur, non esse tutorem, sed ejusmodi, ut nihilominus periculum tutelæ ad eum pertineat, ut si quis se a tutela falsis allegationibus excusaverit; dicemus ex eadem ratione, Paulo auctore in l. 60., & hunc sententia orationis, seu Senatusconsulti contineri. Ulterius progrediamur: verbis Senatusconsulti prohibetur tutor uxorem ducere pupillam, sed an & sponsalia prohibita sint? & recte idem Paulus existimat tutorem ne desponderi quidem posse, non minus enim fraudis suspicio est in nuptiis, quam in sponsalibus. Possem & alia exempla hujus Senatusconsulti afferre, quæ brevitatis gratia omitto.

Non

Non tantum ex ratione legis efficitur, ut verba latius accipiantur, seu ut plenam habeant significationem, vel plenam accipiant interpretationem, ut cum nostris loquar (Y) sed etiam quandoque strictius accipiuntur, modo ea legis videatur sententia, etsi ut loquitur Paulus in *l. xi. de in jus vocando*, legis verba non patiantur. Sit exempli loco nobilis sane species, quæ ab Ulpiano proponitur in *l. 20. §. 2. de bonor. pos. contra tab.*. Ex manifesta Prætoris æquitate collatio bonorum inducta est, ut scilicet filii emancipati, qui ad bonorum possessionem contra tabulas Prætoris beneficio admittuntur, & fiunt participes cum his, qui sunt in potestate bonorum paternorum, etiam conferant in medium propria bona, ut simul cum suis dividantur: finge, duo sunt Fratres, unus emancipatus, alter suus, & emancipatus sit præteritus, suus institutus ex quadrante, extraneus ex dodrante; & emancipatus petat bonorum possessionem contra tabulas, & obtineat, an erit locus collationi?

Quam-

(Y) *l. 38. §. in faviana de usuris l. 18. §. 1. de constit. pec. l. 4. de fundo dot.*

Quamvis ex verbis Edicti (inquit Ulpianus) *collatio inducatur, ex mente Prætoris denegandam eam respondetur.* Siquidem edicti ratio hæc fuit, ut emancipatus, qui partem detrahit, & incommodum affert suis hæredibus per collationem aliquo commodo eos sublevet; at in præsentī specie suus per bonorum possessionem emancipati majus habet emolumentum, nam excluso extraneo hærede instituto in dodrante, veluti ab intestato duo semisses fiunt hæreditatis paternæ, & singuli singulos capiunt; quare emancipatus nihil confert fratri suo, quia concursus, seu interventus emancipati commodum affert suo hæredi, non incommodum; nam sine bonorum possessione quadrantem haberet, non semissem.

Sumamus exemplum, in quo utrumque genus interpretationis adpareat, idque erit ex ea parte Edicti Prætoris, qua is promittit se minores vigintiquinque annis restitutum: Edicti verba sic habent: *Quod cum minore, quam vigintiquinque annorum natu gestam esse dicatur, uti quæque res erit animadvertam.* Ratio hujus Edicti, Ulpiano authore in *l. i. de minoribus* hæc est: *nam cum inter omnes*

*omnes constet fragile esse, & infirmum
hujusmodi ætatum consilium, & multis
captionibus suppositum, multorumque
insidiis expositum, auxilium eis Præ-
tor pollicetur hoc Edicto. Si nobis igitur
hujusmodi Edictum interpretandum pro-
ponatur, hæc semper inspicienda sunt ex
Prætoris sententia, scilicet ut ille, qui
est restituendus, & sit minor, deque ejus
negotio agatur, & ut in agendo ali-
quo modo sua facilitate sit læsus: Finge
minorem filiumfamilias petere restitu-
tionem, quid dicendum sit videamus; &
quidem ex sententia Prætoris, si in con-
tractu filiifamilias Patris commodum
versetur, continuo dicemus non esse re-
stituendum, *quandoquidem*, inquit Ul-
pianus ⁽²⁾, *non hoc Prætori fuit pro-
positum, Prætor enim minoribus auxilium
promisit, non majoribus*; idque ratio Edi-
cti facit, nam ideo Prætor minoribus suc-
currit, quia horum ætas, & consilium fa-
cile detrimentum sentire potest, quod in
specie proposita non timetur, cum non
de minoris commodo, sed majoris aga-
tur; quapropter sic generaliter definit*

Ul-

(²) in l. 3. §. *utrum*.

Ulpianus, *in iis tantum negotiis minor est restituendas, quæ ipsius intersunt, puta si sit obligatus*: Et quidem Pauli sententia est in *l. 68. de reg. jur.* ubi persona conditio beneficio locum facit, ibi deficiente ea, beneficium quoque deficere. Idem dicendum est, si dominus major minori servo aliquid gerendum mandaverit, vel quicumque alius. Promittit Prætor se restitutum, quod cum minoribus gestum est; in quo si Edicti verba captare volumus, dicemus in iis tantum casibus minorem restituendum esse, in quibus cum alio gessit, vel contraxit, non autem cum quid fecit ipse solus, vel hæreditatem adeundo damnosam, vel lucrosam repudiando, vel cum sese obligavit ex quasi contractu; hæc enim verba *cum minoribus gestum* non id videntur significare; Ulpianus vero in *l. 7. eod.* ex Prætoris sententia *gestum erit*, ita accipiendum nos docet, *qualiter qualiter*, sive contractum sit, sive quid aliud contigerit; voluntas enim Prætoris fuit, ut restitueret minores læsos ob infirmitatem ætatis; non minus autem potest minor lædi, si quid solus egit, quam si egit cum alio. Ex quo apparet justam interpretationem efficere, ut verba aliquando con-

contra propriam significationem accipiuntur; & quidem recte; nam quorsum nomina, ut inquit Tubero apud Celsum, (a), nisi ut demonstrent voluntatem dicentis? cum igitur adparet aliud sensisse Scriptorem, quam verba significant, ab eis recedendum est. Quapropter quod Marcellus existimat (b) in testamentis, nempe ut a significatione verborum recedamus, cum manifestum est, aliud sensisse testatorem, puto & rectissime in legibus interpretandis dici posse. Qua eadem ratione Ulpianus in l. i. nauta, caupones &c. in interpretatione Edicti verbum nauta strictius, quam ejus fert significatio ex Edicti sententia accepit. Prudenter Cicero pro Cæcinnâ: Stultum est, cum voluntas, consilium, & sententia legis intelligitur, verba amplecti, banc negligere. Sed revertamur ad Edictum de Minoribus. Ait Prætor. uti quæque res erit, animadvertam; quæ verba ita accepta sunt a veteribus, ut promittat Prætor se emendaturum, restitutum, si minor

L

quid

(a) in l. 7. de sup. legat.

(b) in l. 67. de legat. 3.

quid gerendo sit læsus, & si sit læsus sua facilitate, seu lubrico ætatis; quod recte ex Edicti mente factum est. Proponamus Minorem tutore, aut curatore authorem vendidisse, & ex pretio ejus creditori suo satisfacisse, aut alio modo pecuniam in rem ejus versam esse, hæreditatem repudiassse damnosam, ex mutuo sese obligasse, sed ex pecunia, quam accepit, locupletiores factum esse; dicemus non restitui eum, nihil enim hic proponitur cur dicendum sit minorem læsum esse. Sumamus & alias facti species: Gessit quid minor, & læsus est, sed ideo quia etsi consulto ab initio rem gessit, ut quivis alius sani consilii fecisset, tamen postea casu læsus est, ut si servum necessarium, vel equum ad usus familiares sibi comparavit, & mox decesserunt, non restituetur; *non enim*, inquit Ulpianus in l. 12. §. *sciendam eod.*, *eventus damni restitutionem induget, sed inconsulta facilitas.* Idem dicemus, si hæreditatem adierit locupletem, quæ subito lapsa est (puta prædia fuerunt, quæ chasmate perierint, insulæ exustæ sunt, servi fugerunt, aut decesserunt) non enim lubrico ætatis captus est, sed fato, quod cuivis Patrifamilias, etsi diligentissimo, contingere posset.

Mal.

Multo magis dicemus minorem non restitui, si quid dolo suo fecit, & læsus sit, infirmitas enim judicii, non calliditas auxilium meretur.

Sed exemplorum ad hanc rem plus satis. Illud vero est animadvertendum, si recte velimus legum sententias explicare factorum genera diligenter considerari oportere, plerumque enim in causa, seu in facto jus positum est, ut ait l. 53. D. ad leg. Aquil.; & in summa videndum est, an tale jus in facto, quod proponitur, dici possit recte, seu sine offensa legis, ut utar verbis Ulp. in l. 6. de postul.; proculdubio enim offendimus legem cum eam aptamus speciebus longe positis. Et quamvis Jurisconsulti, ut monet Cujacius (c) quæstionem juris dirimunt, quæstionem facti Judices, vel etiam ea mittitur ad Rhetores, qui de ea probabiliter differunt apud Judicem, ut solebat Gallus Aquilius cum de facto consulebatur, eam quæstionem remittere ad Ciceronem; at non tamen ideo minus quandoque Jurisconsulti in interpretatione facti versantur, quo pertinent illa verba, quæ non semel in illorum responsis occurrunt: *quid*

L 2

actum

(c) lib. 1. qu. Pauli in l. 34. de neg. gest.

actum sit videndum: Facta quidem plurimumque pendent ex hominum adfectione (d) at quando dubia sunt, tunc magis opus est æquitate ad eorum interpretationem, unde & Jurisconsulti officio, quo præcipue spectat Pandectarum titulus de rebus dubiis.

Ex hoc fonte, nempe ex rationibus legis, quædam sive regulæ, sive axiomata juris nata sunt, quæ vulgo de interpretatione circumferuntur eodem tamen pertinentia, quæ a nobis breviter proponuntur: Cum quid in legibus in una specie exprimitur, multo magis idem dicemus ubi major ratio adparet, quod Modestinus nos docere voluit in explicatione Edicti de excusationibus tutorum (e). Quapropter ei servo, cui pacto venditionis pomærio civitatis interdictum est, urbe etiam interdictum esse censet Papinian. in l. 5. de serv. ex port.: *quod quidem*, inquit vir Jurisconsultissimus, *cum alias Principum mandatis præciperetur, etiam naturalem habet intellectam, ne scilicet, qui caret minoribus fruatur majoribus.*

Co-

(d) *vid. l. 18. § 39. de act. empti.*

(e) *l. 15. de excusat. tut.*

Eodem pertinet, quod dicitur, nunquam debere nos, quod pro aliquorum utilitate inductum est, ad eorum incommodum interpretari; & ideo pupillus ex omni contractu sine tutoris autoritate obligari non potest, adquirere autem sibi stipulando, & per traditionem accipiendo etiam sine tutoris autoritate potest, *nulla enim juris ratio patitur*, ait l. 24. *D. de legibus, ut quæ salubriter pro hominum utilitate introducuntur, nos durioris interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad severitatem*. Certi juris est, exheredationem tum jure antiquo, tum novo *Novel. Justin. ut cum de appellat. cogn.* debere ex justis causis fieri: fingamus Patrem non ut noceat filio, sed potius ut profit eum exheredasse, ut est species Ulpiani in l. *multi* 18. *de liberis, & postum.*, *multi non nota causa*, inquit, *filios exheredant, nec ut eis obsint, sed ut eis consulant, ut puta impuberibus, eisque fideicommissam hereditatem dant*; an dicemus necessariam esse in hac specie causam exheredationis, ita ut omissa exheredationem infirmet? nequaquam, ne scilicet, quod salubriter in rem aliquorum inductum est, sinistra interpretatione

adversus eorum utilitatem convertamus. Idem videre est in hoc exemplo: Qui filium habebat mutum puberem impetravit a Principe, ut muto substituere sibi liceret, & substituit Titium; quapropter usus est substitutione quasi pupillari, cum mutus testamentum facere non potuisset, & ei fecit jure patriæ potestatis; mutus duxit uxorem post mortem Patris, & nascitur ei filius; ex facto apud Paulum quæsitum est in l. 43. de vulgari, an rumpatur testamentum, respondit his verbis: *Beneficia quidem principalia ipsi Principes solent interpretari; verum voluntatem Principis inspicientibus potest dici, eatenus id eum tribuere voluisse quatenus filius ejus in eadem valetudine perseverasset, ut quemadmodum jure civili pubertate finitur pupillare testamentum, ita Princeps imitatus sit jus in eo, qui propter infirmitatem non potest testari.... Etenim iniquum incipit fieri beneficium Principis si adhuc id valere dicamus, auferret enim testamenti factionem homini sanae mentis: igitur etiam agnatione, &c.*

Quin etiam recte in jure receptum est, posse quemquam iis renunciare, quæ sui favoris gratia inducta sunt, nam secus beneficia contra legis mentem iniqua es-

sent:

sent ; modo non lædatur jus publicum ex generali definitione Papiniani in *l. jus publicum 38. de pactis ; jus publicum privatorum pactis mutari non potest* ; ut in exemplo , quod idem proponit in *l. ult. de suis, & legit.* ; filia ita dotem accepit a Patre , ut ne quid aliud ex hereditate Patris speraret , renunciavit enim paternæ hæreditati , respondit non posse hoc pacto jus publicum , jus successionum immutari , cum jure publico ad Patris hæreditatem filii vocentur ; quamvis postea contrarium receptum sit , ita ut eo jure amplius non utamur . Idem dicemus in Senatusconsultis Macedoniano , & Vellejano ; & quamvis in posteriore receptum sit vulgo , ut possit ei renunciari , tamen verius est renunciationem non consistere , cum jus publicum lædatur , ut a doctis viris est animadversum (^f). Et hoc quidem ex ipsarum legum voluntate , non enim creditur juris authores id sensisse , ut privati suis conventionibus publicum jus tollerent , cum alias inutilis fuisset futura ipsorum industria . Legimus quidem non semel in jure , pri-

L 4

va-

(^f) *vid. Donell. , & Hillig. lib. 12. com. cap. ult.*

168 DE JURISCONSULTO
vatorum pacta juri publico derogasse, sed
id vel maxime fit ex mente, aut permis-
su legis, aut constitutionis, aut Edicti,
ut annotat Cujacius in *questionibus Pa-
piniani in d.l. 38. in fin.*: Superiorem re-
gulam explicat Ulpianus in l. 7. §. *si paci-
scar de pactis*, posse nos pacisci, seu re-
nunciare in omnibus iis, quæ non ad pu-
blicam læsionem, sed ad rem familiarem
respiciunt, ut in superiori exemplo Pa-
piniani, etsi non possit filia paternæ hære-
ditati renunciare, tamen recte potest pa-
ternam hæreditatem sibi delatam repudia-
re (2); hoc enim non ad jus publicum,
sed ad rem familiarem pertinet.

Receptum etiam in legum interpreta-
tione est, ut dum legis author vult con-
sequens alicui rei, & antecedens ex taci-
ta voluntate eum voluisse recte dixerim-
us, cujus rei non obscura exempla ex-
tant in libris juris: hoc argumento re-
ctissime senserat Atilicinus, referente
Paulo, tacite servo proprio libertatem
datam esse, si a domino hæres sit institutus,
cum servis enim nulla nobis est testa-
menti factio; cujus sententia merito a
Ju-

(2) ex l. 13., & 18. de acquir. hæred.

Justiniano est confirmata (h). Mentis etiam, seu voluntatis legum explicatio, & interpretatio est cum dicimus, non tantum ea prohiberi, quæ verbis legis exprimuntur, sed et ea omnia, quæ ad eundem perducunt finem, eundemque habent effectum: quare Senatusconsulto de petitione hæreditatis non is tantum tenetur, qui tamquam prædo caput res hæreditarias possidere, sed & qui iustam causam ab initio habuit apiscendæ possessionis, postea vero conscius ad se nihil hæreditatem pertinere, prædonis more versari caput, quæ sententia, utpote ex Senatus voluntate Ulpiano probatur in l. 28. §. de eo D. de petit. hæred.: Et quamvis, inquit, nihil Senatus de eo loquatur, puto tamen, & ad eum mentem Senatusconsulti pertinere; parvi enim refert ab initio quis dolose in hæreditate sit versatus, an postea hoc facere cæperit. Sunt & aliæ ex iisdem principiis profectæ regulæ, quæ etsi a Nicolao Everardo, aliisque Doctoribus nostris non sine multo pulvere proponantur, tamen ut modo dicebat Papinianus, *naturalem habent in-*

(h) in Instit. tit. de hæred. instit.

intellectum, ita ut operosa non indigeant disputatione, ut a contrario sensu legis voluntas dignoscitur: legibus expressa videntur ea omnia, quæ insunt rei, quæ de agitur: cum quid legibus conceditur, & id omne intelligitur concessum, sine quo non potest id obtineri; inde Jaboleni sententia est in l. 2. de Jurisd., cui Jurisdictio data est, ea quoq; concessa videri, sine quibus Jurisdictio explicari non potest.

Ex his omnibus, quæ exemplorum loco a nobis apposita sunt, facile quis percipiet hanc normam legum interpretandarum ex earundem rationibus non minus certam, quam ubique firmam esse debere: quorsum enim scriptæ leges, nisi ut voluntas legum authorum nobis innotescat? cum igitur verba earum ad hanc rem non sufficiunt, necesse est omnino, ut illarum rationes inquiramus, quæ certissima argumenta sunt scribentium voluntatis. Quare meo iudicio, non male a quibusdam ratio legis esse dicitur *anima legis, ipsa lex*: qui igitur vim, & potestatem legum tenere velit, & rationes ipsarum teneat necesse est. Sed hic nos impediunt vulgares Interpretes, qui, ut alias sæpe, superioris regulæ fallentias, quas ipsi dicunt, limitationes,

ex-

exceptiones varias comminiscuntur; sed perperam: quæ enim omnia ab ipsis adferuntur vel maxime superiorem regulam confirmant. Et quidem sciendum est, aliquando rerum, & personarum circumstantias id efficere in jure interpretando, ut a generali legis ratione aliquantulum recedamus, idq; ex benignitate, & æquitate juris, quod dum facimus legum voluntati paremus, *benignius leges interpretandæ sunt*, inquit Celsus in *l. 17. de legib.*, *quo earum voluntas conservetur*; qua de re plenius infra cum de æquitate erit sermo. Quin etiam generalibus legum rationibus non comprehenduntur ea, quæ in aliis juris partibus alia de causa recepta sunt; hoc enim credendum est, & Legislatorem voluisse: Sumamus ad hanc rem exemplum ex Edicto de Pactis (1): Ait Prætor Pacta conventa, quæ neque dolo malo, neq; adversus leges, plebiscita, Senatusconsulta, Edicta, Decreta Principum, neque quo fraus cui eorum fiet, facta erunt, servabo (hoc est ex eis actionem dabo). Hujus Edicti æquitas, sive ratio naturalis est, inquit Ulpianus in *l. 1. de pactis.*, quid enim

(1) *l. 7. §. Prætor ait de Pactis.*

enim tam congruum est fidei humanæ, quam ea servare, quæ inter eos placuerunt? hæc ratio generalis est, & omnes pactiones comprehendit; non comprehenduntur tamen pacta nuda, idest quæ præter conventionem nihil aliud habent, ex quibus actio non nascitur⁽¹⁾; sed speciali ratione; quia hæ conventiones per facilitatem magis, & jactationis causa, quam serio factæ videntur; quo pertinet Papiniani regula^(m): *in toto jure generi per speciem derogatur*. Sed hæc proprie exceptio non est, nam hæc videtur fuisse Prætoris mens, ut generali ratione non comprehenderentur ea, de quibus in alia juris parte propria ratione cautum est. Illud etiam hac in parte est animadvertendum, tunc verum esse, quod supra posuimus, jus idem dicendum ubi eadem ratio adparet, sin vero secus diversum, cum ratio legis comprehendit plura genera factorum, quæ æque ut plurimum evenire solent; nam si ita lex scripta est, ut ex aliqua ratione quid constitutur, quod fere semper eodem modo accadat, etsi perquam raro quando-

que

(1) d. l. 7. §. sed cum nulla.

(m) l. 80. de reg. jur.

que aliter se res habeat, ita ut recedatur a ratione legis, tamen jus mutandum non est; idque ideo, quia præsumendum est de eo casu, qui raro accidere solet, Legislatorem non cogitasse, ob eamque causam dicemus ejus voluntatem hanc esse, ut semper jus eodem modo dicatur; quoniam, ut ait Teophrastus referente Paulo *l. 6. de legib.*, τὸ γὰρ πᾶσι ἢ δις παραβαίνουσιν αἱ νομοθεταί, idest quæ semel, aut bis accidunt contemnunt legiflatores: Ut in his exemplis: testamenti factio impuberibus adempta est, ea ratione, quia cum testamentum sit voluntatis nostræ iuxta sententia, non videtur quis iuste sentire, nisi post annum decimumquartum, quæ ætas jure ad testamenti factionem definita est; sed etsi impuberes aliquando iudicium aliquod habeant, quo rei suæ consulere possint (ut in urbanis pueris nonnunquam videmus) ita ut recedatur a ratione legis, tamen jus mutandum non est, id namque solet raro evenire, & jura, inquit Celsus in *l. 5. eod.*, aptantur ad ea quæ frequenter, & facile non quæ perraro accidunt. Faminae ab omnibus officiis civilibus remotæ sunt, & ideo nec iudices esse possunt, nec magistratum gerere, nec postulare, nec pro

pro alio intervenire , nec procuratores
existere *l. 2. de reg. jur.* ob infirmitatem
scilicet judicii , tamen etli ejusmodi
mulieres existant , quæ & summa pru-
dentia , & animi judicio præditæ sint ,
nihilominus cum id raro accadat , ab eo
jure recedendum non est.

Plus difficultatis habet , quod vulgo
dicitur , pœnales leges stricte semper in-
terpretandas , eas vero quæ personarum
beneficia , & favores continent amplian-
das esse . De hac vero re, ne passim in er-
rores incidamus , sic habendum est : Non
minus pœnales leges , & favorabiles , ut
nostri Doctores loquuntur , quam cæte-
ræ ex scribentis voluntate interpretan-
dæ sunt , ita ut si quando expresse adpa-
reat hanc esse legis mentem , ut pœnales
leges latius accipiantur , quam verborum
fert significatio , id faciendum sit , con-
tra vero favorabiles eodem modo restrin-
gantur ; neque ad hoc probandum desunt
exempla in libris nostris : Aquiliæ Ple-
biscitum , vulgo lex Aquilia , pœnale est,
quod & a Justiniano traditur in Institu-
tionibus , & nihilominus per interpreta-
tionem ita acceptum est , ut tertium ejus
caput, ultra verba, exigente sententia, ex-
tenderetur , ut idem Justinianus , & Mlp.

nos

nos docent in *l. 29. §. ult. ad leg. Aqu.*, nam verbum *plurimi*, quod in primo tantum capite expressum erat, in tertio per interpretationem adjectum est, unde poena ampliata fuit. Huc etiam facit interpretatio ejusdem Ulpiani ad Senatusconsultum Sillanianum in *l. 1. D. de S. C. Sil.*. Cautum fuerat hoc Senatusconsulto ne mortuo domino, qui a familia occisus diceretur, tabulae testamenti aperirentur antequam haberetur publica quaestio de servis, qui sub eodem testamento, locoque fuissent; ejus igitur verba interpretans Ulpianus sic ait: *Domini appellatione etiam filii familias, ceterique liberi, qui in potestate sunt continentur Quid deinde dicemus si liberi non sint in potestate; Marcellus libro duodecimo Digestorum dubitat: Ego puto plenius accipiendum, ut etiam ad eos liberos pertineat, qui in potestate non sunt. E diverso leges, quae favorem continent, seu beneficia, strictius aliquando ex earum sententia accipiendas esse palam est ex iis, quae supra diximus de beneficio restitutionis minorum, aliisque exemplis, quae consulto omittimus. Verum cum hujusmodi leges dubiam habere videntur sententiam, tunc poenales benignius accipiun-*

piuntur, favorabiles eo modo, ut quam maxime profint iis, pro quibus latae sunt; unde regula juris: *in pœnalibus causis benignius interpretandum est l. factum. 155. §. ult. de reg. jur. (ⁿ)*; Et in *l. 3. de constit. Princ. beneficium Imperatoris, quamplenissime interpretari debemus*. Hæc eadem dicenda sunt de legibus, quæ privatam respiciunt utilitatem, quæque privilegia adpellantur; nam etsi vulgo traditur eas stricte accipiendas ita ut extra verba non sit producenda interpretatio, tamen id verum est cum extra casum propositum ad exemplum hujusmodi leges trahere velimus, ut dicemus infra, non autem cum in eodem casu manifesta adparet constituentis voluntas, tunc enim, & plenius privilegia accipienda sunt, quod bene a doctis. Grotio est animadversum (º) de jure commeandi, belli tempore, extra inducias, quod certe privilegium est, ubi laxior interpretatio locum habebit ex valde urgentibus conjecturis; unde colligit datum militibus commeatum non ad medios tantum, sed

(ⁿ) *vide sis Gothofred. in com.*

(º) *lib. 3. de jur. bel. cap. 21. §. 14.*

sed ad summos duces porrigi, quia verbi proprietas admittit eam significationem, quamquam est & alia strictior, sic nomine clericorum venit Episcopus &c.

Ex iis, quæ huc usque proposuimus facile dignoscitur Jurisconsulti munus nullibi melius, quam in libris Romani juris, quale esse debeat, apparere; in his enim veterum interpretationes ad Romanas leges summa prudentia, summa rerum scientia editas legimus: huc videtur respexisse Franciscus Hotomanus in libello *de optimo genere juris interpretandi*, in quo nihil aliud præstitit, quam ut exponeret consuetudinem Romanorum Prudentum in legibus interpretandis; verum eo modo, ut magis doctos, quam Tyrones ad eam rem sua opera aliquantulum adjuvaret. Et sane quis ignorat, quantam utilitatem Romano juri ex hac interpretandi arte attulerint Prudentes, ut apparet ex formula Galli Aquilii de postumis instituendis, quæ a Scævola refertur in *l. 29. de lib. & post.*, & tantum nostrorum exagitavit ingenia, ex Cautione Muciana, ex Stipulatione Aquiliana, ex Regula Catoniana, & id genus sexcentis; ita ut quanto quis doctior esset, tanto magis novis inventis

M

jus

ius civile per interpretationem locupletaret, quo nomine Papinianum eleganter Cujacius laudat (P). Mitto qua prudentia ab iis antiquitus actiones legis cōpositæ sint, quibus inter se homines, ut ait l. 2. de orig. jur., disceptarent, & quam multa disputatione fori inducta sint: quo sensu illi appellati sunt juris anthores, iuris conditores, iura constituentes, ut notat Ræyardus (q). Quæ igitur in universum de ratione legum interpretandarum tradi nequeunt (ut sunt quamplurima, quæ ex rerum qualitate nonnumquam variantur, ita ut de de iis in genere certi aliquid percipi vix possit, ut recte admonuit (r) Viglius Zulichemus) ex legendis veterum fragmentis, quæ in Pandectis referuntur, iuris studiosus sine errore colliget: id ipsum Franciscus Duarenus sentit (s). Sed pergamus. Illam etiam percipiemus utilitatem ex librorum juris diligenti studio, quod non in singulis factorum spe-

(P) in l. ult. de iure fisci.

(q) de aut. prud. cap. 14.

(r) in tit. Instit. de militari test.

(s) in tit. de legib. cap. 9.

speciebus, quæ occurrunt, semper inquirenda sit ratio legis, & legislatoris mens, cum ut plurimum incidentes controversiæ expresse reperiantur in iis libris, ubi non tam leges, quam Romanarum legum interpretationes leguntur, quæ sæpissime singulas species, singulas hypotheses continent; unde ansam arripuit Laurentius Valla emunctæ naris, acrique iudicio grammaticus, ut nostros irideret, qui singula juris authorum capita, quæ legum continent interpretationes, leges appellant, cum longe aliud sit legem esse, & habere vim legis: sed injuria, nam cum Pandectarum compositio ex Justiniano legis auctoritatem habeat, ita ut sit tanquam una magna lex in plura capita dispertita, recte singula illa capita leges appellamus; cum & apud authores Romanæ linguæ, ut apud Tacitum, legimus Julias leges, Julias rogationes plurativo numero, quod multa contineant capita, licet una tantum fuerit lex, ut singula capita legum non male appellentur leges, sicut leges Papiæ dicuntur eadem ratione, quamvis una fuerit lex, ut notat Cujacius in titulo *Cod. de cad. tol.*

Sed non in hoc tantum consistit Juris-

180 DE JURISCONSULTO
consulti munus, progreditur ulterius;
idque cum species in legibus expressas
per similitudinem ad alias aptat, etsi di-
versi generis; superior enim disputatio in
eo tantum versatur, ut ex ratione legis
mens legislatoris ad species ejusdem ge-
neris aptetur, nunc dicendum quomodo
aptanda sit ad species diversas per simi-
litudinem rationis. Sed ne res in obscu-
ro sit, utamur exemplis: Jure duodecim
tabularum expresse, & nominatim ad
legitimam pupilli tutelam vocantur ad-
gnati, & hoc summa providentia factum
esse Ulpianus ait in *l. 1. de legit. tut.*, ut
qui sperarent successionem, iidem tue-
rentur bona pupilli, ne dilapidarentur.
Ex hac ratione interpretatio eo processit,
ut ad tutelam liberti patronus vocare-
tur, etsi id duodecim tabulis expressum
non fuit; quod sic eleganter idem Ulpia-
nus proponit in *l. 3. tutela legitima, quæ
Patronis defertur a lege duodecim tabu-
larum, non quidem specialiter, vel no-
minatim delata est, sed per consequen-
tias hereditatum, quæ ex ipsa lege patro-
nis data sunt*. Hoc quidem etsi lege non
fuit expressum, tamen ratione com-
prehensum erat. Ulterius processit inter-
pretatio, nam cum pater filium pupil-
lum

lum emancipat, etiam ejus legitimam tutelam nanciscitur, & id neque ex verbis 12. tabularum, neque ex sententia, nam mens legis ea fuit, ut qui ad successionem vocantur, vocentur etiam ad tutelam: atqui Pater non vocabatur ad successionem ex 12. tabulis, quia per emancipationem sublatum est jus agnationis, unde tutelæ legitimæ locus erat. Verum ad similitudinem tutelæ Patronorum hæc Parentum inducta fuit, eo quod Parens, qui filium manumittit, patroni quodammodo manumissoris personam induit *l. 10. de suis, & legit.* Hac de re nos voluit admonere Justin. in *l. ult. C. de legib.* dum ait: *Si Imperialis Majestas causam cognitionaliter examina-verit, & utrisque partibus cominus constitutis sententiam dixerit, omnes omnino Judices, qui sub nostro imperio sunt, sciant hanc esse legem non solum illi causæ, pro qua producta est, sed & omnibus similibus;* quod ipsum & Theodosius voluit in *l. 3.* Nec eo minus idem nobis de libris Pandectarum dicendum est, siquidem ubi deprehenderimus quid a Jurisconsultis scriptum esse in una specie, & in alia simili idem dicemus. Et hæc propria dicitur *ampliatiua, & extensi-*

va interpretatio, ut nostri Doctores loqui amant; & recte a Cujacio in *l. un. C. de rei ux. act.* laudatur Azo, qui ad eum locum sic ait: *Nota argumentum a similitudine, vel inductione, quo plurimum usus est Socrates in suis sermonibus, ut est in Topicis Marci Tullii.* Hac in re Juliani verbis uti possumus in *l. 11. de legib.* Non possunt omnes articuli singulatim aut legibus, aut Senatusconsultis comprehendendi, sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is qui jurisdictioni præest ad similia procedere, atque ita jus dicere debet. Idque generaliter apud Plutarchum philosophus summus Stoicæ Sapientiæ Chrysippus monuit, ut quæ legeremus in una re, ad cæteras omnes, quæ parem rationem haberent, traduceremus, sic enim fore, ut uberiores ex studiis nostris fructum capiamus: Huc respexit Tertullianus in *l. 26. de legib.* *Semper quasi hoc legibus inesse creditur (inquit) ut ad eas quoque personas, & ad eas res pertineant, quæ quandoque similes erunt.* Sed ne qua oriatur dubitatio, quasi non liceat interpreti usque adeo progredi, ut quæ minus legibus comprehenduntur, ab ipso suppleantur, age exempla Jurisconsultorum

pro-

proferamus. Edictio Provinciali, seu Proconsulis Edictio cautum fuerat, ut Cajus refert in l. 32. *D. ad leg. Aquil.*, ut si servorum familia furtum fecerit, non in singulos poenae persequutio detur, sed sufficere id praestari quod praestandum foret, si id furtum unus liber fecisset: quod idem in actione damni injuria dati observari debere idem Cajus existimat, nempe ut si familia servorum damnum dederit, non singuli teneantur, sed eo modo tanquam si unus homo liber dedisset; sed etsi haec species damni injuria dati ad Proconsulis Edictum non pertineat, nihilominus ob similitudinem idem jus existimavit Cajus dicendum, idque diserte exprimit his verbis: *Cum enim circa furti actionem haec ratio sit, ne ex uno delicto tota familia dominus careat, eaque ratio similiter & actionem damni injuria interveniat, sequitur, ut idem debeat existimari.* Quidni igitur & nos idem dicemus, ubi deprehenderimus plures species, etsi diversas, eandem habere rationem? Et in summa illud hac in re inspiciendum est, an reddi possit ratio diversitatis, ut loquitur Ulpianus in l. 3. *de injust. rupt.* circa filium natum, & posthumum, scilicet an quid diversum dici

possit in una potius specie, quam in alia; nam si reddi potest ratio diversitatis, non est recta interpretatio, non est bona collectio, ut loquitur Cujacius in *trakt. I. ad Afric.* . Jabolenus in *l. 108. de verb. oblig.* ideo hanc stipulationem, si qua mihi nupserit, decem dotis ejus nomine dare spondes? valere existimat, quia eadem hic ratio videtur esse, ac si ita sit stipulatus, si Titius in Capitolium ascenderit, decem dare spondes? quod certum est jure consistere, unde sententiam suam confirmat his verbis: *cur non idem & in dote promissa respondeatur, ratio reddi non potest.* Huc pertinent actiones, quæ dicuntur in factum accommodatæ alicui legi: *dicuntur actiones, & exceptiones accommodari*, ait Cujacius *lib. 2. quæst. Pap. (2)* *hoc est inflecti, & transferri in causam, in quam proprie non conveniebantur*, ut in lege Aquilia, qua verbis legis tenetur is, qui præcipue corpore suo alicui damnum dederit, sententia vero, si quis non corpore suo alienum corpus quovis modo læserit; sin vero ita quis nobis damnum intulit, ut nec corpore suo

(2) *in l. ult. D. de transact.*

suo damnum dederit, neque corpus læsum fuerit, veluti si quis misericordia ductus nostrum servum compeditem solverit, ut fugeret (^u), non pertinet hæc species ad legem Aquiliam, Prætor tamen per interpretationem, utilitate suadente, hanc speciem adcommodat legi Aquiliæ, seu reddit actionem in factum, ut ait *l. 11. de præscript. verb.* accommodatam legi Aquiliæ; eodem pertinet actio quasi Serviana, seu ad exemplum Servianæ introducta, actio quæ ad exemplum institoriae datur in eum, qui mutuis accipiendis pecuniis procuratorem præposuit (^x); Sic etiam interdictum *uti possidetis* exemplo rerum soli competit quoque de superficie, ut observat Cujacius (^y). Huc etiam spectat substitutio quasi pupillaris, quæ fit mentecaptis filiis, vel nepotibus post annum decimumquartum ad exemplum substitutionis pupillaris recepta, quam veteres Doctores exemplarem appellant. Hæc igitur ratio legis ampliandæ de una specie

(^u) §. ult. *inst. de leg. Aquil.*

(^x) *vid. l. 19. de instit. act.*

(^y) *17. obser. 2.*

186 DE JURISCONSULTO
cie in aliam Jurisconsulti propria, & pe-
culiaris est, adeo ut non semel in argu-
mentum trahantur ea, quæ longe posita
sunt. Animadversione equidem dignum
est, quod refert Cujacius *lib. 16. quæst.*
Pap. in l. 26. D. si quis omis. caus. testam.;
cujus legis cum ea sententia sit, ut si Pa-
ter institutus hæres, nolit hæreditatem
adire, & jubeat adire filium substitutum,
ad hoc ut adquirat hæreditatem, sed non
obstringatur legatis in institutione reli-
ctis, teneatur nihilominus legata præsta-
re, tum ea, quæ in substitutione, tum
quæ in institutione relicta sunt; illud
generaliter infertur, ut qui affectat com-
pendium cum alterius incommodo non
sit audiendus; quapropter hæc refert Cu-
jacius: *Et potest hæc sententia aptari*
multis casibus, & aptari audiui in Sena-
tu contra aliquem, qui quod compendio-
sior esset cathedra juris civilis, optat de-
ponere cathedram juris Canonici.

Verum enim vero omni diligentia, &
cura hac in parte versari debemus, ne
fortassis aliquando per errorem, dum ad
similia leges producere volumus, contra
earum mentem jus novum inducamus:
Et utinam hac in re nostri Interpretes
minus ingeniosi fuissent, melius certe

juris

juris disciplinæ consulissent. *Veteres quidem*, inquit Viglius⁽²⁾, *valde anxii fuerunt, & parci in constitutionum extensionibus, cum nos similitudinis argumento nimium licenter utamur*. Quapropter Jurisconsulto diligenter inspicendum est, an species, cui jus receptum aptare vult, similitudinem ejus præferat, & an aliqua ratio ut diversum pronunciatur, expostulet; sufficit enim vel minima civilis ratio diversitatis ad hoc, ut aliter pronunciemus; ut in exemplo supra proposito ex Cajo de actione damni injuria dati, quæ eodem modo exercetur, ac actio furti, de qua Edictum proposuit Proconsul, quia utraque species omnino similis est, & nihil magis in una potius, quam in altera dici potest; verum si servorum familia album Prætoris corrumpit, Pauli sententia est in *l. 9. de jurisd.* in singulos servos pænæ persecutionem dari, non ut in Edicto de furto; ob civilem sane rationem, quia majestas Prætoris severius est vindicanda; sicuti etiam, si servi injuriam alicui in-

fe-

(2) §. Item *furiosi Instit. quib. non est perm. fac. testam.*

ferunt, singuli tenentur, non tanquam ex uno facto, sed ex pluribus; & diversitatis ratio est, quia sive furtum fecerint, sive damnum dederint, cum damnum æstimetur, parum interest, utrum plures sint, an unus, & ideo æquum est eo modo omnes teneri, tanquam si damnum unus dedisset; at cum injuriam inferunt, tanto major est injuria, quāto a pluribus admissa est, & ideo singulorum proprium est maleficium, & adversus singulos danda est actio *l. si plures 34. D. de injur.* Sæpiissime ratio diversitatis naturalis est, & ideo facilius dignoscitur e. g. Similia sunt stagnum publicum, & flumen publicum, siquidem de utroque interdicta Prætoria competunt, & de utroque idem jus dicendum est; verum jus alluvionis, ut quod ex alluvione prædiis nostris accedit, nostrum sit, in stagno locum non habet, & ratio naturalis est; est enim alluvio cum flexu, & motu aquæ, aliquid detrahitur uni ripæ, & eodem motu alteri adjicitur; hic flexus, & motus fluminum proprius est, non stagnorum *l. lacus 12. D. de adquir. rer. dom.* Plerumque ratio diversitatis ex naturali hominum affectu ducitur, unde jus diversum pronuntiatur: Tradit Ulp. in *l. 1. §. si stipulan-*

lanti de verb. oblig., si me viginti stipulanti decem respondeas, tantum in decem contractā esse obligationē, nam etsi oporteat congruere summam, attamen manifestissimum est viginti & decem inesse: Fingamus me tibi decem fundum locare, te existimare quinque conducere, an in hoc errore dicemus in quinque saltem contractam esse obligationem exemplo speciei superioris? Nequaquam, sed nihil agitur *l. si decem 54. D. locati*; siquidem alia causa est locationis, alia stipulationis; in locatione qui decem vult, non vult quinque; siquidem decem aestimare videtur rem suam, aliter alii fortassis locaturus fuisset; at qui stipulatur decem, etiam quinque stipulatur, quæ decem continentur, deinde ex voluntate, nec ea recusare intelligitur, cum non minus decem, quam quinque sine ullo onere gratis accipit. Illud etiam animadvertere debemus, ut rationes legis non ita generaliter accipiamus, ut semper iis ad argumentum utamur; siquidem etsi aliquando generalem rationem leges reddunt, tamen non semel in quibusdam speciebus locum non habent, qua in re mirum in modum errarunt veteres interpretes, unde in hanc disciplinam ineptas

ptas sententias invexerunt, & tutati sunt argumentis longe petitis per ineptas interpretationes. Quæstionem non sine multo pulvere agitavit Bartolus, an donatio omnium bonorum jure confisteret; & cum ea de re in libris juris nulla fieret mentio, argumenta quæsit, & præcipue ex *l. 61. de verb. oblig.*, ubi dicitur inutilem esse hanc stipulationem, tanquam contra bonos mores, si hæredem me non feceris, tantum dare spondes? Et ratio videtur esse, quia per hanc stipulationem libera testandi facultas aufertur; ex hac ratione movetur Bartolus, ut existimet donationem omnium bonorum non valere, quia per eam aufertur libera testandi facultas. Sed hoc argumentum nimis generale est, nam præterquamquod potest donator post donationem, & alia bona adquirere, unde testari possit, ex eo sequeretur nec omnium bonorum venditionem consistere, nec arrogationem peragi posse, cum per ea etiam auferretur testandi voluntas: Hujusmodi exempla passim occurrunt in libris veterum interpretum, quapropter eorum opiniones non oscitanter sequi debemus.

Videndum quoque est, num species, quæ in legibus exprimitur, exempli loco

ap-

apponatur, an tamquam exceptio; nam si exempli loco ad consequentias eam producere possumus, si sit exceptio nequaquam: ut in *l. 23. de verb. obl.* dicitur, si hominem certum ex legati causa, aut ex stipulatu mihi debeas, adhuc teneri eum te præstare, si mortuus sit culpa tua: hic de homine certo concepta est definitio, & eo qui ex legati causa, aut ex stipulatu debeatur; tamen universi generis hæc definitio est ad omnem rem pertinens, quæ debetur, sive ea mobilis sit, sive immobilis, sive animata, sive inanimata, & sive certa species sit, sive quantitas certa, puta quæ in arca est, nec quidquam refert, qua ex causa debeatur. At e diverso cum species tamquam exceptio profertur, ulterius progredi non possumus, idque est, quod vulgo dicitur *exceptio firmat regulam in contrariis, seu in casibus non exceptis*; quod adeo verum est, ut etsi in quibusdam ob similitudinem rationis jus idem dicatur, tamen si aliquando unum tamquam exceptio proponatur, non possumus per similitudinem ad alterum procedere; nihil magis in jure pro simili habetur, quam tutor, & curator, ita ut fere semper, quod de uno dicitur, extendenda-

192 DE JURISCONSULTO
datur ad alterum : at regula juris est tu-
torem habenti, tutor non datur *l. 9. C. qui
pet. tut.* ; hæc est veluti exceptio alterius
regulæ , qua fit ut deficiente uno ex ad-
ministratores, detur alius , quapropter
dum tutor tantum excipitur , non possumus
de curatore idem dicere , de quo
contrarium sic definit Modestinus *l. 20.
de tut., & curat. dat. Curatorem habenti
quominus alius curator detur, regula ju-
ris non est impedimento.* Semper igitur
dum exceptionis loco proponitur species
aliqua , non possumus ad alia procedere:
quapropter assentiri non possum Cujacio
in *Novel. 63.* , qui probat Harmenopuli
sententiam existimantis constitutionem
Zenonis , qua prohibetur ædificari intra
certum spatium, dum aufertur prospectus
maris, etiam ad montium prospectum ef-
se porrigendam , siquidem dum Zeno ex-
pressit mare, exceptionem proposuit, un-
de noluit ad similia progredi , secus
expressisset omnem omnino prospectum,
non solius maris . Hinc etiam fit, ut non
probetur mihi quorundam opinio , qui
causas exheredationis, etsi a Justiniano ad
numerum quatuordecim redactas , ad
alias per similitudinem porrigunt , nam
cum Justinianus quatuordecim enumerat
ex-

exceptionis loco eas proponere videtur, ita ut ex aliis non sit locus exhæredationi; quid enim erat opus enumeratione (inquit (^a) Viglius) aut cur queritur Imperator ab antiquis graviores causas fuisse prætermisſas, ſi hic licita erat extenſio? aut in quo veterum altercatio ſublata eſt, ſi adhuc alias licet aſſumere? Nuſquam certe gravius ab interpretibus peccatur, quam in hac extendendarum legum licentia. Quin hac in re uti poſſumus alia regula, nempe exhæredationem utpote pœnalem adjuvandam non eſſe; idque & ſupra monuimus; hoc modo ſcilicet intelligendum eſt, quod dicitur pœnales leges non eſſe ampliandas, cum nempe eas ad ſimiles caſus protrahere volumus, nam in iſdem ſpeciebus, in quibus ratio facit, ut eadem ſit mens legislatoris, nihil eſt impedimento, quominus dicamus pœnales leges per interpretationem adjuvari, ſecus vero eſt, cum ad ſimilia procedendum erit. Quapropter dum ad ſimiles caſus, vel eos, in quibus major adparet ratio, pœnalem legem protrahere volumus, nova lege opus eſt, cum interpretatio non ſufficiat; non deſunt in ju-

N

re

(^a) §. ult. Inſtit. de exhæred. liber.

re hujus rei exempla . Et duodecim tabulis , & lege Atinia cautum fuit , ut rei furtivæ æterna authoritas esset, ut est apud Gellium, (^b) idest , ut res furtiva nunquam posset usucapi , nisi in domini potestatem reverteretur; lata deinde fuit lex Julia , & Plautia , ut etiam rerum vi possessarum . usucapio inhiheretur , ut est apud Justinianum *in Institutionibus* ; at quid opus fuit novis istis legibus , dicit aliquis , siquidem , cum vis furtum improbum sit , duodecim tabulæ , & lex Atinia cum furtivarum rerum usucapionem inhiherent , vi possessarum satis inhihuisse videntur ? hoc ideo factum fuit, quia existimarunt veteres, interpretatione non ita facile legis prohibitionem alio trahi posse . Crimen expilatæ hæreditatis improbum quoque furtum esse dicitur , quia tamen furtum proprie non est , non impedit rei usucapionem *l. 70. cum seqq. D. de furtis* , unde ad hanc rem nova lege opus esset . E diverso nec privilegia ad similia extenduntur , quapropter sic ait regula juris Pontificii (^c), *quod alicui gratiose conceditur, trahi*

(^b) *lib. 17. cap. 7.*

(^c) *cap. 74. de reg. jur. in 6.*

trahi non debet ab aliis in exemplum; ut sunt beneficia Principis, quæ etsi plenissime interpretanda esse supra diximus ex *l. 3. de constit. Princ.*, tamen id intelligendum est in iisdem casibus, iisdem personis, ex Principis sententia; at non sunt producenda ad similia. Nobile exemplum habemus ex Africano in *l. 22. de milit. testa.*, scilicet ut privilegium, seu beneficium Principis, ut testamentum militiæ tempore factum, intra annum post missionem valeat, ad eos tantum pertineat, qui mitti solent, ut sunt verba constitutionis, non ad præfectos, neque tribunos, aut cæteros, qui successoribus acceptis militare desinunt. Hoc autem ideo fit, quia privilegia continent jus singulare contra rationem juris, unde ad consequentias producenda non sunt *l. 13. de legib.*; quapropter substitutio, quæ ex Justiniani constit. *l. 9. C. de impub. & aliis substit.* fit mentecaptis, non recte ad mutos, & surdos extenditur, etsi nec hi sibi possint facere testamentum, (qua ratione in ea constitutione usus est Justinianus,) quia est contra rationem juris, & ideo nova lege ad hanc rem opus esset; idque licet intelligere ex substitutione pupillari, quæ cum ab ipso fuisset introducta, ut

cum impuberes sibi testamentum facere non possent, parentes eis facerent, nemo tamen fuit ante constitutionem Justiniani, qui hoc jus propter similitudinem produceret ad liberos puberes mentecaptos, quare & a Principe hoc impetrabatur in cæteris liberis, qui sibi testamentum facere non poterant, ut habetur in *l. ex facto 43. D. de vulgari*. Ideo autem, quod est contra rationem juris ad consequentias non producitur, quia specialem rationem habet, & non debemus a specialibus ad generalia argumentum sumere. Quamobrem audiendus non est Cujacius, qui cum adversus receptam sententiam opinetur, ante diem solutioni appositam, invito creditori solvi non posse, ad suam sententiam firmandam utitur facto Romanorum, qui, Carthaginesibus offerentibus pecuniam, quam pluribus pensionibus in multos annos debebant, responderunt, nullam se pecuniam ante diem accepturos; nam hoc speciale exemplum iustitiæ Romanorum ad generale jus male producitur. Ex hoc etiam adparet verissimam esse politiorum Interpretum sententiam, inter quos præcipue est Donellus, qui existimant rescriptum Constantini *l. 8. C.*

de

de rev. donat., quo Patronis conceditur, ut possint donationem revocare post liberos susceptos, si libertis bona sua donaverint, ad alias personas porrigendum non esse, utpote jus singulare; et si in foro contrarium observetur ex veterum interpretatione.

Hæc eadem nobis observanda sunt, si agatur de interpretatione novi juris, quo scilicet jus antiquum abrogatur, hæc enim in re sic habendum est: quicquid novis legibus non exprimitur, id veterum legum, constitutionumque regulis relinquitur intelligendum est, ut generaliter ab Imp. monemur in *l. 32. C. de appellat.*; siquidem ita hæc leges a nobis sunt accipiendæ, ut earum sententia ad alios articulos non porrigatur: Est quidem nova lex tanquam species singularis, qua generali antiquo juri derogatur, & in toto jure generi per speciem derogatur, sed non ad alias species progredimur, & quod non est expressum non ad novum jus, sed ad jus antiquum pertinet; & hoc præcipue spectandum est in Novellis Justiniani si recte eas interpretari velimus; & in jure municipali, quo **communi derogatur.** Quapropter non male Neapolitani juris Interpretes do-

198 DE JURISCONSULTO
cent jus Regni nostri esse stricti juris, seu
strictè accipiendum. Id ipsum est obser-
vandum in feudorum jure, nam quod in
eo non exprimitur, ad jus commune per-
tinet. Quapropter in eodem, etsi pactum
investituræ semper observetur, ita ut il-
lud constituto juri deroget, tamen &
pactum strictè est interpretandum, liqui-
dem nisi in pacto specialiter exprimitur
quod abroget jus receptum, omissum in-
telligitur, ita ut a jure non recedatur,
e.g. hæredis appellatione omnes successo-
res intelliguntur tam masculi, quam fœ-
minæ *l. 170. de verb. signif.*, & certum est
jure communi feudorum fœminas ad suc-
cessionem non admitti, verum admitten-
das eas esse, si in investitura id exprima-
tur: fingamus aliquem exprimere in in-
vestitura feudum se accipere pro se, &
suis hæredibus, an fœminæ admittentur?
receptum est non admitti (d), quia etsi
hæredis nomine fœminæ quoque intelli-
gantur, tamen cum agitur de abrogatio-
ne juris recepti, verba strictè intelligenda
sunt, ita ut omissum habeatur, quod non
est expressum.

Ex

(d) *vid. Duar. de jur. feud. cap. 10.*

Ex his omnibus colligitur, officium Jurisconsulti præcipue positum esse in eo, ut inquirat rationes constituti juris, sic enim & mentem legislatoris recte explicabit, & si quando opus fuerit, ad similia procedere recte poterit. Sed quonam modo, dicet aliquis, rationes, causasque constituti juris inveniet Jurisconsultus, cum ut plurimum capita juris sine ratione scripta legantur? Et quidem in Pandectis, ubi Jurisconsultorum vel disputationes, vel quæstiones, vel ad ad Edictum interpretationes leguntur, rationes ut plurimum reddi solent, ubi vero responsa, raro; verum, diligentia adhibita, quod in uno capite deest, nos ab alio sumemus vel ejusdem tituli vel alterius partis; & ideo supra monuimus ut antecedentia, & sequentia, & inscriptiones cujusque capitis legantur; nam multoties librorum juris ordinatores interpretationes unius, ejusdemque authoris ita sejungunt, ut unam partem ad eum locum adcommovent, cui magis facere videtur, alteram aliis, unde fit, ut sæpe in uno fragmento ratio desideretur, quæ expressa legitur in alio. Sin vero nulla ratio in jure scripta adparet, quod præsertim accidit in Principum

constitutionibus, tunc doctissimi interpretes consulendi sunt, quorum opera in eo potissimum esse debet, ut rationes, causasque constituti juris patefaciant, ut monet Vultejus in lib. *de principiis juris*. Quapropter non admodum laudandi videntur ii, qui dum interpretationes ad jus civile scribunt, in vanis quæstionibus, & controversiis immorantur, nec explicant rationibus allatis mentem legislatoris; audiamus hac de re Cujacium in oratione quadam habita in Academia Biturigensi: *idem quoque*, inquit, *in Doctore nostro requiro, ut nihil unquam tradat obscure in jure, quando non redigat ad æquitatem, & facilitatem juris, & quod tradit, patefacta ratione, quæ & juris animus, & medulla dicitur, præclare, & perspicue tradat.*

Et quidem etsi videatur ad majestatem legum pertinere, ut ipsarum rationes nullæ reddantur, quasi deceat obedientia potius leges venerari, quam de eis inquirere; & nihil aliud nobis de legibus pronunciare liceat, quam Pythagoreum illud *avros ipa*, sicut statutum fuisse apud Lacædæmonios, & Cretenses lib. 1. *de legib.* tradit Plato; tamen cum Romanæ leges, quibus utimur, sapientissimorum viro-
rum

rum pronunciata secundum regulas naturalis æquitatis sint potius, quam Legumlatorum authoritati subnixæ ordinationes, ideo in ipsis & rationes habentur, & nobis datum est rationes inquirere: quapropter non abs re erit, si videamus, quibus modis rationes a Jurisconsultis reddantur. Et primo certum est solere aliquando Jurisconsultos quædam proponere, quæ ita natura certa sunt, ut in dubitationem revocari non possint, & de iis nulla ratio redditur, & frustra quæritur; unde solent velut geometræ quædam non docere, sed postulare; aliquando vero quædam proponunt, quæ tota pendent ex civili quadam ratione, nempe ex usu, & moribus civitatis, ita ut si speciale civitatis tollatur institutum, naturâ nihil vetat, ut non dici possit contrarium; quapropter non semper naturalis ratio reddi potest; & eleganter ad rem Duarenus (°): *non enim necessarias rationes a Jurisconsulto exigere debemus, ut a mathematico quopiam, sed probabilibus, ac civilibus nos contentos esse oportet auctore Aristotele.*

In-

(°) *disp. annivers. lib. 2. cap. 17.*

Innummera quidem sunt in jure, quæ civium utilitas aliquo modo suavit, ut constituerentur, non necessaria naturalis ratio; *utilitas enim est iusti mater, & æqui*, ut ait Horatius. e.g. si quæretur ratio, cur septem testes in testamentis adhibendi sint, cur legitima portio filiis jure debita sit triens, vel semis, cur præscriptio decem, vel viginti annorum spatio terminetur, & id genus sexcenta; hæc enim non alia ratione inducta dicendum est, quam quod ita ex commodo Reipublicæ terminari recte juris authoribus est visum, unde non est necesse, ut de iis veram, & naturalem reddamus rationem. In hanc sententiam, dictum est a Neratio in *l. 20. de legib.*, *rationes eorum, quæ constituta sunt inquirere nos nō oportere*; Nam si generaliter Prudentis verba accipiantur, vereor ne reprehendi possint; quid enim magis civilis scientiæ proprium est, quam rationes eorum, quæ constituta sunt inquirere? in quo & ipsi juris nostri Consulti summa ope adlaborarunt. Hoc igitur sentit Neratius, non opus esse nos rationes eorum, quæ aliquo modo ex præceptis, & principiis civilibus ad Reipublicæ utilitatem constituta sunt, inquirere, sed sufficere tantum nos scire

scire ita recepta esse, aliter facile subverti possunt, seu dici, & alio modo ea recipi potuisse, idque & ab ipsis Consultis sæpiissime factum est in explicandis præsertim, interpretandisque veterum regulis, quæ ut utar verbis Tryphonini l. 31. *Depositum* non æstimantur ad merum jus gentium, sive naturali, sed cum præceptis civilibus, & prætoriiis; nam de iis, modo de regulis constaret, non multum anxii erant, an veras redderent rationes (f); quapropter anxii multum esse non debemus, an ratio legis bona sit, an secus, modo constet de legislatoris voluntate. Et injuria quidem Cujacius (g) reprehendit constitutionem quandam Regni Neapolitani, qua a Carolo Rege statutum fuit, ut non liceret renunciare beneficio l. 8. *D. si quis cautionibus* &c., ubi dicitur posse se defendere reum exceptione, si post paucos dies, quam judicio fisci se promissit secum agendi potestatem fecerit; & reprehendit etiam Innocentium Tertium, qui in cap. 12. *de foro comp.* rescribit, non posse Clericum juri suo,

(f) vid. Cujac. lib. 17. obser. cap. 15.

(g) tract. 7. ad Afric. in l. *trajectitio* D. de act., & obligat.

suo, seu foro Ecclesiastico renunciare, utiturque Pontifex ea ratione, quia non licet juri publico privatorum pactis derogari ^(h); liquidem etsi rationes, quibus & Carolus, & Innocentius moti sunt, fortassis omnino veræ non videantur, tamen iis contenti esse debemus, & multo magis cum sint rationes civiles potius, quam naturales, unde timeri non possit, ut jus naturale subvertatur, quod sane iis licitum non fuisset. Huc respexit Julianus l. 19. de legib. his verbis: *Non omnium, quæ a majoribus nostris tradita sunt, ratio reddi potest*. Quæ verba etsi admodum prudenter a Jurisconsulto sint prolata, ab indoctis pragmaticis, & leguleis, quam temere, & inconsiderate passim effutiuntur! quare hoc Juliani fragmentum a viro docto Christofaro Ehemio scite adpellatur *magnum ignorantia præsidium*; hoc enim sensu Juliani verba usurpantur, juris nostri vel nullas esse rationes, vel eas inquirere nos non oportere; tantum quidem abest, ut juris civilis nullæ sint rationes, ut potius, jus, quo utimur, sit ipsa naturalis ratio

(h) vid. Gonzalez in c. 12. de for. compet., & Ciron. in part. Decret. de pactis.

ratio literis explicata, & ad Romanæ Reipublicæ mores adcommodata. Si verum igitur amamus, dicendum est, ea mente a Juliano hæc verba scripta esse, ut significaret multa esse in jure civili recepta, quorum etsi nulla a nobis, præter civilem, vera, & naturalis ratio reddi possit, non eo minus iis nos uti debeamus; plerumque enim accidit, ut rerum circumstantiæ quædam constitui expostulent, de quibus ratio nobis ignota sit; quare notat Albericus Gentilis, non dictum esse a Juliano, *quæ constituta sunt, ratio nulla est*, sed a nobis *reddi non potest*. Huc referenda sunt, quæ vulgo in jure usurpantur, ut hæreditas sustinet personam non hæredis futuri, sed defuncti, *hoc enim*, inquit Ulp. l. 34. de acquir. rer. dom., *probatur multis argumentis juris civilis*; nam nihil vetat quominus & recte hæreditas hæredis futuri personam sustineat; idque olim controversi juris fuisse, ejusque rei adhuc in libris juris vestigia dignosci Hotomanus observat (i); Per servum hæreditarium non possumus acquirere, quod sit ejusdem hæreditatis; posthumus alienus

tan-

(i) 3. obser. 19.

tanquam persona incerta hæres olim institui non poterat; tempus non est modus solvendæ obligationis: hæc enim omnia, & id genus alia, æstimantur, ut modo dicebamus, cum præceptis civilibus, & prætoriiis. Huc etiam spectant res, quæ incorporales dicuntur, quæ scilicet sine ullo corpore, juris tantum, ut Papinianus ⁽¹⁾ loquitur, intellectum habent; hæc siquidem res etsi natura non consistant, tamen in jure multas habent utilitates, & non sunt, ut male in legibus versatus Seneca dicebat, *acutæ Jurisconsultorum ineptiæ*. Neque ab hoc loco alienæ videntur & fictiones, & præsumptiones juris, quæ ex civili tantum utilitate introductæ sunt; & de fictionibus sic Duarenus scribit ^(m): *Tanta est enim vis utilitatis in tractatu juris civilis, ut fingamus aliquid factum esse, quod factum non est, vel factum non esse, quod factum est.*

DE

(1) l. 53. D. de pet. hered.

(m) ad tit. Cod. de probat. cap. 3.

DE EQUITATE.

Alterum principale argumentum, unde mentem legum dignoscimus. Equitatem esse diximus, de qua reliquum est, ut videamus. Hæc quidem Equitas tanti fuit apud veteres Consultos, ut facultatem, quam profitemur, Jurisprudentiam nempe, artem boni, & æqui definire voverint. Etsi non me latens, hac de re omnes fere Doctores suam literis sententiam consignasse, ita ut hic in limine jam audire mihi videatur *Cui non dictus Hylas puer?* nihilominus cum ipsi hac in re diversi ita abeant, ut in hoc tantum convenire videantur, unum, idemque non sentire, & quod tradunt, obscure nimis tradant, ideo frustra non suscipietur a me labor, si pauca quidem adolescentibus proponam, sed tamen, ni fallor, satis expedita.

Leges ea potissimum ratione feruntur, ut ex eis suum cuique tribuatur, nec alteri fiat injuria; quod tunc recte evenire dicemus, cum ita scripto jure uti possimus, ut in singulis controversiis dirimendis eadem Jussitæ species adpareat, quam sibi legum auctores propo-

luc.

fuerunt : hoc secus aliquando evenire videbimus, si perfracte semper eodem modo scriptum jus in omnibus factorum speciebus usurpare velimus ; nam non semel accidit , ut jus , quod in una specie justum est , & rectum , ea mutata ex rerum , & personarum qualitate , ita mutetur , ut ex jure injuria efficiatur . Huc videtur respexisse M. Cicero *lib. 1. de Orat.* illis verbis : *sit ergo in jure civili finis hic , legitima , atque usitata in rebus , causisque civium aequalitatis conservatio .* In eo igitur nobis danda opera est , ut dum leges interpretamur , semper in omni controversia , etsi diverso modo , Legislatoris voluntas recta adpareat , & æqua ; quod utique adsequi non poterimus , nisi in quibusdam factorum speciebus aliquantisper a scripto jure , vel ab ejus generali ratione decedamus , idque dum fecerimus , dicitur ex æquitate leges interpretari , quod nihil aliud est , quam æquo jure in omnibus controversiis uti . Hoc omnino in legibus necessarium est , nam non possunt ita leges scribi a quolibet etsi prudentissimo Legislatore , ut de singulis , qui quandoque evenire poterunt , articulis earum verbis recte caveatur ; nimis enim lon-

longum foret singulas personas, singulas circumstantias factorum verbis exprimere; Quod non in legibus modo, sed in tota morali Philosophia accidit; ad rem sic ait doctissimus Grotius (ⁿ): *In moralibus circumstantiæ etiam minimæ variant materiam, & formæ, de quibus agitur, solent habere interjectum aliquid ea latitudine, ut modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur*: quapropter in scientiis moralibus quædam incertitudo est, cum generalia præcepta in casibus singularibus non semper vera sint. Et ut ad nostros deveniamus, Prætoris Edictum ut æquissimum semper Romani Prudentes commendarunt, & præcipue in ea parte, qua legata, & fideicommissa parentibus, & liberis relicta præstanda Prætor edicit, etiamsi per bonorum possessionem contra tabulas propositam testamentum rescissum fuerit; & nihilominus a Juliano in *l. 6. de legat. præst.* animadversum est, hanc partem Edicti in multis casibus *nonnullas habere reprehensiones*, nisi res æquitate temperetur, ut in specie ab ipso proposi-

O

ta

(ⁿ) *de jure belli, ac pacis lib. 2. cap.*

210 DE JURISCONSULTO
ta videre est. Nec existimemus a nobis id
fieri præter ipsarum legum voluntatem,
nam id maxime leges voluisse dicemus,
ut est elegans versiculus:

*Ipsæ etiam leges cupiunt ut jare
regantur.*

Justitiam enim suis legibus proponere
voluerunt Legislatores; at non est Justi-
tia semper eodem modo in omnibus spe-
ciebus idem jus pronunciare; mutantur
pleraque causis, temporibus, necessitate,
occasione: *Summum jus*, inquit elegan-
ter Cujacius (°) *non semper Justitia est.*

Nihil igitur aliud in summa est Æ-
quitas, quam recta interpretatio ju-
ris scripti, quod ab Aristotele, ut idem
Cujacius animadvertit (p), dicitur
ἐναρμόνια, id est quod deest juri civili,
quod literis non potuit comprehendere.
Hæc Æquitas aliquando in usu juris di-
citur *æquum bonum, benignitas juris, hu-
manitas juris*, aliquando etiam *utilitas*.
At animadvertendum est, non semper
æquitatem significare benigniorem in-
terpretationem, in quo passim Docto-
res

(°) *lib. 3. quæst. Pap. in l. 8. de collat.*

(p) *lib. 2. definit. Pap. in l. 7. de justit.
& jur.*

res decipiuntur , ut paulo post dicemus . Sed quo facilius hæc res , qua nihil juris professori utilius , aut necessarium magis esse potest , intelligatur , hoc ordine ad eam explicandam utamur . Dupliciter in legibus interpretandis æquitas spectari potest , primo cum ab expressis legum verbis ita recedimus , ut nihilominus earum voluntas conserve- tur ; secundo non solum si verba legum , quod minus habet difficultatis , sed etiam , si illarum generalis ratio aliquid exigere videatur , & tamen ab ea recedimus ex æquitate . Ex his duabus partibus omnis de æquitate disputatio proficiscitur ; qua in re mirum quantum quidam Interpretes involvuntur , ita ut ex eorum scriptis , quid sibi velint non facile perspicere possis . Cum agitur de interpretatione legis ex æquitate præter ipsius verba , inspicere debemus , non tam quod literis expressum est , sed maxime utilitatem , atque honestatem quandam , quam verisimile est sibi legislatorem proposuisse : sumamus aliquod ex libris nostris exemplum : Cavit Prætor , ut si quis negotia alterius sine mandato gesserit , teneatur non solum de dolo , sed etiam de culpa ; verum si quis adfectione tantum

coactus, ne bona mea distrahantur, negotiis meis se obtulerit, quæ alioquin erant peritura, quia fortassis nemo alius ad ea gerenda accesserit, etsi Edicti verbis & de dolo, & culpa teneatur, nihilominus æquissimum esse ex sententia La-beonis refert Ulp. l. 3. §. *interdum de negot. gest.*, dolum dumtaxat illum præstare, quæ sententia, inquit Ulp. *habet æquitatem*, nam etsi Edicto cautum est, ut in negotiorum gestorum actione non dolum tantum, sed & culpa præstetur, æquitas tamen, idest ipsa Prætoris voluntas, in proposita specie aliud exposulabat. Ex hoc æquitatis genere aliquando actiones utiles descendunt, unde eleganter a Cujacio (1) dicitur *æquitas parens utilis actionis*; ut Paulus demonstrat in specie, quam tractat in l. 2. §. 4. *de aqua pluvi. arc.* cum quis quid in suo fundo facit, ex quo aqua pluvia decidens nocere possit fundo vicini, huic actio ex XII. tabulis prodita est, quæ adpellatur aquæ pluvie arcendæ, qua potest agere, ut vicinus tollat, quod agro suo noceat: sed si vicinus non fecit quid de novo, quod fundo vicini

(1) *lib. XI. resp. Pap. in l. 1. de pignor.*

cini noceret, verum vis aquæ aggerem jamdiu manufactum, ita dejecit, ut damnum afferat aqua pluvia, an actio huic prodita est, qua agi possit, ut agger jure reponatur? & contra quam Varo videbatur Labeoni placuit agi posse; & *quamquam*, inquit Paulus, *deficiat aqua pluviae arcendæ actio directa, attamen utilis actio, vel interdictum competit adversus vicinum; quod æquitas suggerit, quamvis jure stricto (verbis juris) deficiamus.*

Hæc quidem æquitas semper in jure civili spectatur, ita ut aliquando, ubi res expostulat, contemnamus ea, quæ ex jure civili sunt, & *apices juris* eleganter ab Ulpiano adpellantur in l. 29. §. *quædam D. Mandati*, ubi cum ageret de fidejussore, qui solvit, & non opposuit exceptionem, qua reus tutus erat, quaerit an habeat fidejussor mandati actionem ad repetendum id, quod solverat: & siquidem sciens prætermiserit exceptionem vel doli, vel non numeratæ pecuniæ, ait, eum in dolo versari, dissoluta enim negligentia prope dolum est; ubi vero ignoravit, nihil est quod ei imputetur: quid vero si sciens fidejussor omittat exceptionem procuratoriam, nempe qua uti po-

tuisset adversus procuratorem creditoris, ut mandatum ostenderet ? & quidem cum postea constiterit illum, vere procuratorem fuisse, etsi fidejussor exceptionem contempnit, tamen jure solutum repetere potest ; *de bona enim fide agitur*, inquit Ulp., *cui non congruit de apicibus juris disputare, sed hoc tantum, debitor fuerit necne*. Ait apices juris, metaphora fortassis ducta ab apicibus litterarum ; nam apices, qui literis inscribuntur, aut subscribuntur, aut interponuntur, faciunt tantum aut ad ornatum, aut ad faciliorem cursum, & intelligentiã scripturæ ; quod si omittuntur, de sententia tamen, & substantia scripturæ nihil mutant : sic superior exceptio, si obijciatur, judicium informat, & progressum rei gerendæ præstat, verum omissa nihil mutat de substantia debiti, quo æquitas respicere videbatur. Ex verbis Ulpiani colligimus falli eos, qui de apicibus juris putant esse, quæ de rebus arduis, & subtilibus proponuntur. Hæc quidem solemnities non semper mutanda sunt, sed æquitate suadente, ut ex rescripto Imp. Antonini nos monet Marcellus l. 8. *D. de restitut. in integr.* unde regula juris desumpta est : *Etsi nihil facile mutandum est*

*est ex solemnibus, tamen ubi æquitas evidens exposcit, subveniendum est l. 183. de reg. jur. . Et certe quid opus est solemnibus uti, cum quod alicui competit non reddimus? contemnere debemus verba legum, cum ipsa æquitas, ipsa legis voluntas exposulat: Hoc ipsum summa eloquentia a Cicerone disputatur in oratione, quam pro A. Cæcinna habuit, quæ ad hanc rem, quæ tractamus, magnopere facere videtur. Quid quæso interest Reipublicæ verba legum perfracte tenere, si ex iis summa cives afficiantur injuria? Quapropter a juris authoribus æquitas non semel utilitas adpellatur, quæ scilicet neque justo, neque honestati adversatur; quo sensu Horatius utilitatem justi, & æqui matrem adpellat. Sæpissime in Pandectis verba illa legimus: *utilitate suadente, ex utilitate, utilitatis ratione, quæ sententia utilior est*; idque rectissime; *omnes enim leges*, inquit idem Cicero, *ad commodum Reipublicæ referri oportet, & eas ex utilitate communi, non scripture, quæ in literis est, interpretari*. Ex his regulis facile dijudicabimus quæstionem, quam dicis causa vulgo Rhetores tractate solent: *Lex vetat Peregrinum in murum ascendere, ascendit,**

& *fugavit hostes* : dicemus hanc rem ad bonum, & æquum redigendam esse. Hæc utinam ubique nostri Doctores animadvertissent, ita ut non tam legum verba, quam æquitatem, utilitatemque civium ob oculos habuissent, inanibus fortasse, & verbosis quæstionibus libri eorum referti non essent; sæpe enim ita manus conferunt, ut non pro jure civili, sed pro aris, & focus dimicari videatur. Pergamus.

Altera æquitatis explicatio est, cum recedimus a ratione legis. Diximus supra firmissimum argumentum legum interpretandarum rationes ipsarum esse, ita ut ubi eadem adpareat ratio, idem jus dicendum sit; sed non semel, æquitate suadente, ab hac regula recedendum est; siquidem ubi talis proponatur species, in qua etsi ratio eadem adpareat, quæ fuit legis ferendæ, nihilominus si dum eam sequi velimus summo incommodo, summa injuria aliquis afficiatur, quod certe legis Authori non fuit propositum, generalis ratio legis sequenda non est: *multa enim*, ut eleganter loquitur Julianus (¹),

con-

(¹) *l. 52. ad leg. Aquil.*

contra rationem disputandi pro utilitate communi recepta esse, innumerabilibus rebus probari potest. Sed ne res exemplis egeat, paucis agamus. Cautum est Edicto Prætoris, ut non solum possit quis totam hæreditatem, quam ad se pertinere dicit, petere, sed etiam partem ejus, puta si ei cohæres datus sit; idque ita, ut si hæreditatis duo sint possessores, non solum possit ab uno ex iis partem suam petere, sed ab utroque, modo partem tantam suam consequatur, quod ea ratione ex Edicti sententia obtinuit, quia ex duobus possessoribus non alter partem meam, alter cohæredis possidet, sed ambo utriusque: Pingamus modo cohæredem meum cum extraneo hæreditatem possidere, ita ut non plus parte sua cohæres habeat, quæ species eleganter ab Ulp. tractatur l. 1. §. si ego D. si pars hæred. utrum a solo extraneo, an vero & a cohære debeam petere hæreditatem, quæritur: Et quidem, inquit Ulp., ratio (Edicti) facit, ut a duobus petam hæreditatem, hoc est etiam a cohære meo, & ille quoque dirigat actionem adversus extraneum possessorem, & nihilominus Pegasi sententia, existimantis a solo extraneo me petere debere, utilior est, & ideo sequenda

da. Ex quo perspicuum est aliquando, æquitate, & utilitate suadente a generalibus legum rationibus recedere nos debere; ut in hac altera specie ex eodem Ulp. (^s) clarius videre est. Mutuatus est servus pecuniam ad vestem comparandam, & nummi perierunt; quæritur quis de in rem verso agere poterit adversus dominum, creditor (nummorum), an venditor (vestis); & putat Jurisconsultus, siquidem pretium numeratum sit, creditorem de in rem verso acturum, et si vestis perierit; si autem non fuit pretium solutum, ad hoc tamen data pecunia, ut vestis emeretur, & pecunia perit, vestis tamen familiæ divisa est; utique creditorem de in rem verso actionem habere, nam & venditor habet, quia res ejus pervenerunt in rem domini, quæ ratio facit ut teneatur; unde incipiet dominus teneri duobus: Et hæc quidem si subtilem juris rationem sequi volumus; verum Cajus ob æquitatem aliud existimat, nempe in specie proposita occupantis meliorem conditionem esse, scilicet ut ei dominus teneatur, qui primus age-

re

(^s) l. 2. §. ult. & l. 4. de in rem verso.

re cæpit ; nam utrique dominum condemnari de in rem verso , inquit Cajus , *iniquum est* , non æquum est . Hujus æquitatis exempla in libris juris passim occurrunt , quæ si omnia hic exponere , & explicare velimus , nec finem , nec modum reperiat oratio nostra .

Perspici ex his potest , quam ingeniose ab Aristotele juris æquitas comparetur Normæ Lesbiæ , seu plumbeæ normæ , qua Lesbii utebantur in ædificiis construendis ; quæ quod plumbea esset , & in omnes partes flexibilis , non ad regulam suam structuræ exigebat , sed cedebat ipsis , & accomodabat sese : ita pro rerum , negotiorumque natura , & conditione vim legum mutat æquitas , & aptat unicuique congruenter , inquirens quo quidque consilio , quo animo , quo loco , quo tempore , qua vel occasione , vel necessitate factum sit , aut dictum : ex quo nomen suum invenit apud Græcos , quibus *εἰσως* dicitur , quod durioribus cedit , & tanquam paret , atque obtemperat ; tum etiam quidquid decet , & honestati , vel rationi consentaneum est ; ut ad rem eleganter Connanus ait . Hæc quidem ars boni , & æqui major est , quam ut ullis literis comprehendi possit .

fit, quapropter ex diligenti studio Romanarum legum facilius apprehenditur, siquidem hæ philosophica quædam præcepta potius dici possunt, quam leges, quibus quævis constitutio recte interpretetur; & ideo Jurisconsultorum vestigiis insistere debemus, eorumque solertiam imitari in æquitate explicanda; nam ubi deprehenderimus eos aliquid statuisse ex æquitatis norma, idem & nos faciemus in aliis speciebus; nam (ut referente Ulpiano in *l. 12. de legib.* Pædus ait) *quoties lege aliquid unum, vel alterum introductum est, bona occasio est, cætera quæ tendunt ad eandem utilitatem interpretatione suppleri.* Sed age videamus diligentius, quidnam proprie æquitatis nomine hic intelligamus.

Et sciendum est nos hic pro instituto nostro loqui de ea æquitate, quam Jurisconsultus in jure interpretando sequi debet, ut recte possit in singulis controversiis legislatoris voluntatem explicare, nam *benignius leges interpretandæ sunt, quo earum voluntas conservetur*, ait Celsus *l. 17. de legib.* Ex quo colligitur, nullas esse partes Interpretis, ubi expresse quid legibus cavetur, etiamsi nobis aliter dici æquius fortasse videatur; id enim non

non esset leges interpretari, sed illas corrigere, quod Jurisconsulto non licet; hoc enim soli Principi datum est, vel eis, penes quos arbitrium est, & jus, & norma legum ferendarum, vel condendarum; idque cum in multis juris nostri partibus liquido appareat, tum præcipue ex Pauli responso colligitur in *tit. de Minoribus l. 39.*, qui consultus ab Imperatore Antonino de quadam controversia, secundum juris regulas pronunciavit; etsi aliter ob æquitatem res ab Imperatore dijudicata fuerit; verum ita, ut potius jus receptum emendatum sit, quam interpretatum, quod Paulo, vel Magistratui non licebat: Quamobrem pro summa juris civilis scientia sic in calce ejus legis Cujacius loquitur: *Restat, ut id ex hac lege concludamus, ex hac causa pupillam a Prætore, vel Præside, vel Præfecto Urbi in integrum restitui non posse* (hac enim de re controversia erat) *nec enim id juris ratio patitur, a Principe posse.* Hoc sensu recte explicari a nobis potest Constantini Rescriptum in *l. 1. C. de legib.*, quod sic habet: *Inter æquitatem, jusque interpositam interpretationem nobis solis, & oportet, & licet inspicere.* Si hæc verba generaliter accipiantur

mul.

multum habent difficultatis, satis enim constat, omnes æquitate uti debere, dum leges interpretantur: Hæc quidem est mens Imperatoris, ut quoties aperte iure quid, & nominatim cavetur, si velimus rem æquitate temperari, Princeps omnino adeundus sit. Quamobrem male hæc æquitas, vel potius juris scripti emendatio, quæ solius Principis est propria, confunditur cum ea, quæ pertinet ad Jurisconsultum, uti in *annotationibus ad Pandectas* a Budæo factum est.

Illud etiam hoc in loco adnotare oportet, strictum jus, quod vulgo dicitur, male accipi aliquando, & male intelligi a quibusdam, præsertim Accursianis; putant enim duobus modis jus civile interpretari posse, vel legum verba ita strictè accipiendo, ut ab eis ne tantulum quidem recedatur, quod illi dicunt *rigorem juris*, vel non verba tantum inspiciendo, sed quandam benignitatem, ex qua diversa confici possit interpretatio; quapropter non semel in suis *glossis* Accursius cum vel diversitatis quid, vel difficultatis in legibus invenitur, utitur illis verbis: *solve, illic de rigore, hic de æquitate*; quo errore nihil absurdius, nihil a jure alienius excogitari, nedum scri-

bi

bi potest; jus enim, ut modo a nobis dictum est, semper ad bonum, & æquum est redigendum: *in omnibus quidem* (inquit Paulus l. 90. de reg. jur.) *maxime tamen in jure æquitas spectanda est*. Error ex eo profectus est, quod non recte quid sit strictum jus acceperunt. Hoc quidem cum opponitur æquitati, significat jus ita generaliter acceptum, ut in omnibus omnino speciebus eodem modo observe- tur, ac scriptum est; quo sensu nunquam hoc strictum jus, sed æquitas nobis se- quenda est in jure interpretando; quod rectissime Imp. Constantinus nos monet l. 8. C. de judic. his verbis: *Placuit in omnibus rebus præcipuam esse Justitiæ, Æquitatisque, quam stricti juris ratio- nem*: Quod certe a Romanis Prudentibus semper observatum est, ut in l. 67. D. de rit. nupt. Tryphoninus in interpretatio- ne Senatusconsulti, quo nuptiæ inter tu- torem, filiosque ejus, & pupillam vetitæ sunt, quærit an avus, qui tutelam ges- sit neptis ex filio emancipato natæ, pos- sit eam nepoti ex altero filio collocare, & sic ait: *Sed etsi Senatusconsultum stri- cto jure contra omnes tutores nititur, at- tamen summæ affectionis avitæ intuitu hujusmodi nuptiæ concedendæ sunt*. In

te-

testamenti quædam scribuntur, quæ ad
 auctoritatem scribentis dumtaxat refe-
 runtur, nec obligationem pariunt; ut
 si hæredem te solum instituam, & scri-
 bam, uti monumentum certa pecunia
 mihi facias *l. 7. D. de an. legat.* hoc quidem
 facit strictum jus, sed æquitas non pati-
 tur; quapropter in hac specie sic elegan-
 ter Papinianus ait *l. 53. de petit. hæred.*
Quamvis enim stricto jure nulla tenean-
tur actione hæredes ad monumentum fa-
ciendum; tamen principali, vel pontifi-
cali auctoritate compelluntur ad obse-
quium supremæ voluntatis. Cum fecus
 nos fecerimus recte a quibusdam sum-
 mum jus dicitur summa injuria, sum-
 ma injustitia, & potius videmur abuti
 jure civili, quam illud explicare, quan-
 do scilicet verba strictè accipiendo, con-
 tra naturalem æquitatem per occasionem
 ejus pronunciare velimus, quod certe
 dolo non caret (*). Et hoc sensu a Cel-
 so adolescente dictum est, a quibusdam in
 quaestione de bono, & æquo sub autori-
 tate

(*) *vid. l. 1. D. de doli mal. & met. ex-*
cept.

Altera ratione accipi potest jus stric-
tum, ut significetur jus nonnihil du-
rum, & rigidum, sed ita, ut eo modo
legibus sit expressum, & eo modo
voluntas legum conservetur, quo sensu
P jus

(^u) in l. si servum 91. §. sequitur
de v. o.

jus strictum non opponitur æquitati, sed tanquam justum, & æquum servandum est, nam civilis ratio aliquando efficit, ut æquum sit, quod primo intuitu rigidum videtur. Quapropter cum dicimus, actiones bonæ fidei esse, vel stricti juris, non hoc significamus, illas proponi summæ esse æquitatis, & justitiæ, has vero iniquitatis, & injustitiæ; sed hoc intelligimus, utrasque summam æquitatem habere, sed non eodem modo, nam illis æquum est, ut non tantum præstetur, quod verbis expressum est, sed maxime quod æquius melius, & ex re contrahentium futurum erit; his vero ultra id, quod cautum est nominatim, nihil præstetur amplius; & in utrisque æquitas apparet: hoc non obscure proponitur a Modestino in *l. 22. D. de donat.*, ubi de donatione, ex qua constat stricti juris actionem nasci, sic ait: *Eum, qui donationis causa pecuniam, vel quid aliud promissit, de mora solutionis pecuniæ usurus non debere, summæ æquitatis est*; hæc quidem est præcipua differentia inter actiones bonæ fidei, & stricti juris, in actionibus bonæ fidei, ut in emptione, statim post moram debentur usuræ, in actionibus strictis non debentur, nisi pro-

promissæ sint : ut præstentur usuræ in actionibus bonæ fidei post moram , summæ æquitatis est ; in actionibus strictis, ut post moram non præstentur , etiam summæ æquitatis esse Modestinus ait : Discriminis rationem acute Horomanus reddit in *Institutionib.*: omnes ii contractus , ex quibus bonæ fidei actiones nascuntur, mutuam in se habent obligationem , ita ut in iis alter alteri obligetur, quapropter e re utriusque contrahentis erit, ut bona fides exigatur , nec tantum quid lingua nuncupatum sit , sed quid æqui , bonique ratio ab utroque expostulat, spectetur , æque enim utrique id erit profuturum; contra vero in contractibus stricti juris , cum unus tantum obligat, æquum est nihil ei concedi præter id, quod exprefferit , potuit enim obligationem apertius arbitrio suo concipere ; huc potest aptari regula juris Pontificii ^(x) *Contra eum , qui legem dicere potuit apertius, est interpretatio facienda* . Promisit aliquis ex stipulatione , (ex qua nascitur actio stricti juris) servum se daturum , quæsitum est in *l. si servum* 91. *D. de verb. obligat.* , an si promissor ne-

P 2

gli-

(^x) *cap. 57. de reg. jur. in 6.*

gligat infirmum, teneri debeat, & negat Paulus eum teneri, & rationem addit, *quia qui dare promisit ad dandum, non ad faciendum tenetur*; quapropter cum potuerit stipulator utramque obligationem stipulatione comprehendere & dandi, & faciendi, omissum censetur, quod expressum non est; at secus est in emptione *l. quod si 31. §. culpam D. de edilit. edic.*

Ex his licet colligere, jus aliquando et si durum sit, & rigidum, nihilominus rectum esse, & æquum, adeoque non posse nos benigniore uti interpretatione, jus enim scriptum satis æquum est; qua in re errari solet a Doctoribus, qui opinantur, æquitatem semper in jure benigniorem interpretationem significare, & ideo a Jafone sic æquitas definitur: *Est justitia dulcedine misericordiae temperata*. Sæpe equidem in jure legimus ex æquitate leges severius acceptas esse, ex æquitate commendari legimus jura, quæ pœnas constituunt; *æquissimum*, inquit Ulp. (Y), *putavit Prætor dolum ejus coercere, qui impedit aliquem judicio fieri*;

(Y) *l. i. D. de eo, per quem factum erit &c.*

fi ; & alibi idem Consultus (²) ex La-
 beonis sententia existimat , Prætorem
 tunc uti æquitate, cum punit eum , qui
 alioqui jure tantum civili inspecto rema-
 neret impunitus ; *hæc actio* (inquit) *na-*
turalem potius , quam civilem in se habet
æquitatem , siquidem civilis defuit actio,
sed natura æquum est , non esse impuni-
tum eum , qui audacior hac spe factus
Ëc. . Hac de re elegans exemplum ex
 Sallustio habemus *in bello Jugurthino*, ubi
 cum narretur de nece cujusdam Numidæ,
 cujus Bomilcar fuit author , qui Romam
 fide publica comes Jugurthæ venerat , ait:
fit reus magis ex æquo , bonoque , quam ex
jure gentium Bomilcar : Erat quidem Bo-
 milcar , cum ex fide publica Romam ve-
 nisset , ex jure gentium omni pœna im-
 munis , & quodammodo res sancta , sed
 ob immanitatem sceleris æquitas postu-
 labat , ut a jure gentium recederetur , &
 tanquam reus pœnæ obnoxius fieret . Et
 Svetonius Tranquillus *in vita Claudii*,
 ait , eum Imperatorem non minus ex bo-
 no , & æquo leges interpretatum esse, cum
 ex eis mitius judicasset , sed etiam cum

P 3

pœ-

(²) *l. i. D. si is , qui testam. liber. es-*
se Ëc.

pœnas legibus comprehensas supergressus esset ; ejus verba sic habent : *Nec semper præscriptam legum secutus darditiem , lenitatemve multarum ex bono , & æquo , perinde ut afficeretur , moderatus est ; Nam & iis , qui apud privatos Judices plus petendo formula excidissent , restituit actiones , & in majore fraude convictos , legitimam pœnam supergressus , ad bestias condemnavit .* Ex his palam est posse aliquando legem , & pœnalem esse , & aliquantum asperam , & tamen æquam , ita ut etiam æquitas possit esse in severa interpretatione juris ; hæc quidem summa æquitas est , summa Justitia , ut pro communi utilitate severius aliquod constitutur , & pronuncietur .

Hoc ut rectius intelligatur , duplex æquitas consideranda nobis est ; Naturalis una , altera Civilis , ut ex superioribus Ulpiani verbis habetur : Naturalem æquitatem vocamus judicium quoddam rationis , ac veluti legem de justis , atque injustis a natura omnium hominum mentibus inscriptam , cui omnes homines etiam imperiti assentiuntur . Civilis vero æquitas est probabilis quædam ratio , non omnibus hominibus naturaliter cognita , sed paucis tantum , qui pruden-

den-

dentia, usu, & doctrina præditi, didicerunt quid ad societatis humanæ conservationem sunt necessaria, quæ etsi nihil aliud est, quam illius prioris ad Reipublicæ commodum explicatio; tamen aliquando quædam exigit, quæ naturali æquitati primo intuitu contraria esse videntur; quapropter sicut una æquitatis species major alia esse potest, sic civilis æquitas semper naturali potior est, ut cernitur in usucapione, quæ ad bonum publicum ex civili æquitate introducta est, etsi naturali æquitati conveniens non videatur, ut aliquis locupletetur cum aliena jactura. His de rebus luculentam disputationem habemus ex Triphonino in *l. bona fides D. Depositi*. Quapropter evenire potest aliquando, ut æquitas civilis severius aliquid inducat, quam naturalis exigit, tamen per interpretationem ab illa recedere non debemus, ut perspicue apparet ex verbis Ulp. in *l. 12. D. qui & a quib. man.*, quæ summopere Interpretum ingenia exagitarunt: Cautum fuit Lege Julia de adulteriis, ne mulier, quæ suspecta adulterii diverterat, ullos omnino servos intra sexagesimum diem, ex quo divertisset, manumitteret, ea ratione, ne quæstioni sub-

ducerentur (siquidem homo liber in caput alterius torqueri non poterat): Quærit ergo Ulp., an servi, qui extra ministerium mulieris in agro, vel in provincia fuerint, possint manumitti, & ait nec hos quidem posse; *quod, inquit, perquam durum est, sed ita lex scripta est.* Quæ verba ita vulgo a Doctoribus accepta sunt, quasi dixisset Ulp., iniqua, injusta lex, verum observanda; sed perperam; siquidem ad rectam expositionem ejus *capitis* duo nobis considerata sunt; Primo legem Juliam ita scriptam esse, ut nominatim omnes omnino servi manumitti prohiberentur, ita ut ne ii quidem exciperentur, qui in provincia, vel in agro essent, quod satis adparet ex verbis Ulp., nam secus ipse tanquam arbiter æquitatis (ut Jurisconsulti eleganter a Lactantio adpellantur) illos excipere debuisset, qui extra ministerium mulieris fuerunt; at cum nominatim omnes omnino servos lex expressisset, id Ulp. licitum non fuit, nam secus legem correxisset, non fuisset interpretatus: Secundo Legem Juliam ita severe de servis latam esse, æquitatem in se civilem habere, nam præterquamquod etiam ii servi, qui extra ministerium mulieris erant, de adulterio,

rio conscii esse poterant, ita ut nisi omnes comprehenderentur, magna fraus legi fieri potuisset; civilis quædam ratio exigebat, ut servilia ingenia severius in Republica coacerentur; ut in exemplo aliquo modo non dissimili ex Tacito *lib. 14. annal.* monemur, qui refert Præfectum Urbis Pedanium Secundum a servo suo interfectum; & cum veteri ex more familiam omnem, quæ sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oporteret, etsi quidam nimiam senatus severitatem aspernabantur, nihilominus C. Cassius sententiæ loco differuit, omnes omnino servos ad supplicium agi oportere, cujus postrema verba hæc sunt: *Suspecta Majoribus nostris fuisse ingenia servorum, etiam cum in agris, aut domibus iisdem nascerentur, caritatemque dominorum statim acciperent. Postquam vero nationes in familiis habemus, quibus diversi ritus, externa sacra, aut nulla sunt, colluviem istam non nisi metu coaceris: at quidam insontes peribunt: Nam & ex fuso exercitu cum decimus quisque fuste feritur, etiam strenui sortiuntur. Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur.* Ex his

pa-

palam est legem Juliam, etiam si nimis severe servos coercebat, tamen civilem quandam æquitatem habuisse, nam Reipublicæ tranquillitati serviebat: *Nulla lex*, inquit prudentissimus Cato apud Livium, *satis commoda omnibus est, id modo quæritur, si majori parti, & in summam prædest*: Quapropter non fuit iniqua, injusta Lex Julia, sed dura, aspera, & æqua. Draconis leges, & aliquantulum etiam Solonis rigida erant, & severæ, nemo tamen eas dicebat iniquas, injustas; Lata quondam fuit in nostra hac Civitate Lex, qua poena capitis puniuntur ii, qui ultra sex aureos furati sint; lex quidem dura, aspera, sed tamen, pro civium utilitate, æqua. Hæc quidem civilis æquitas in eo differt a naturali æquitate, quod hæc mutari non possit, illa vero aliquando mutetur; inde fit, ut naturalia jura immutabilia dicantur (^a), ea vero, quæ ipsa sibi quæque civitas constituit, sæpe mutari soleant, verum dum hæc civilia jura mutantur, eo ipso æqua sunt, subserviunt enim civium utilitati, quæ diversis

(^a) §. penult. *Instit. de jurr. nat.*

sis temporibus aliud , atque aliud postulat . Eleganter disputat hac de re apud Gellium Sextus Cæcilius ^(b) : *Non enim profecto ignoras , inquit , legum opportunitates , & medelas pro temporum moribus , & pro Rerumpublicarum generibus , ac pro utilitatum præsentium rationibus , proque vitiorum , quibus medendum est fervoribus , mutari , atque flecti , neque uno statu consistere , quin ut facies cæli , & maris , ita rerum , atque fortune tempestatibus varientur &c.* . Hinc diligenter versari debemus in æquitatis ratione explicanda , & in argumentis ex una æquitatis specie deducendis , nam non semel , quod in una specie æquum est , in altera est iniquum ; & hinc adparet , quam necessarium sit legum Romanarum historiam cognoscere , ut videre possimus quam ratione , quam utilitatis specie lex aliqua lata , & explicata sit , nam sæpe quod apud Romanos æquum erat , posterioribus temporibus fit iniquum , ut in superiori exemplo ex Tacito , quod certe iniquum aliquo modo apud nos esset ; nam & id lenitas Christiana non patitur , ut

Gro-

(b) lib. 20. cap. 1.

Grotius animadvertit (°), & servorum familias, qui metu coercendi sint, amplius non habemus.

Hæc juris interpretatio ex æquitate, quam propriam Jurisconsulti esse diximus, ad eos, quibus jus dicendi facultas tributa est, multo magis pertinet, sive Magistratus, sive inferiores Judices; nam si hoc prætermiserint, leges offendunt, ut loquitur eleganter Papin. in l. 40. de *Judic.*; Est quidem Magistratus viva vox juris, quapropter ita pronunciare debet, ac jus ipsum, si de singulis speciebus loqui posset, pronnnciaret; hac de re Cicero lib. 3. de *legib.*, sic ait, *Magistratus hanc esse vim, ut præsit, præscribatque recta, & utilia, & conjuncta cum legibus, ut enim Magistratibus Leges, ita populo præsent Magistratus; vereque dici potest, Magistratum legem esse loquentem, legem autem mutum Magistratum.* Quapropter oportet, ut Judex cum primis legum sit peritus, artemque boni, & æqui teneat; & ideo antiquitus apud Romanos moris erat, ut qui Judices legum essent imperiti, viris prudentibus in judicando ute-

ren-

(°) lib. 1. de *jur. bel. cap. 2. §. 10.*

rentur, qui dicebantur Adseffores, de quibus libros composuit Puteolanus Jurisconsultus (d). Sed officium Judicis hac in re latius patet, quam Jurisconsulti; *de quibusdam enim*, (inquit Scævola, l. 14. de divers. & tempor. præscript.) *nihil in perpetuum, neque generaliter definire possumus, consistunt enim in sola æquitate*. Hæc æquitas, quæ in factorum generibus versatur, & in causarum cognitionibus, Judicis magis propria est, quam Jurisconsulti, multa enim, causis exigentibus, Judices tantum cognoscere possunt (e); quapropter sæpissime in libris juris, dum quæstio ex qualitate facti pendet, verbis illis utuntur Jurisconsulti: *hoc versatur in causæ cognitione: idque causa cognita: in causa juxta positum est &c.* Æquitatem igitur vel maxime Judex inspicere debet, eamque ex circumstantiis causarum prudenter explicare: *quoties*, (inquit Paulus l. 85. de reg. jur.), *æquitatem desiderii, naturalis ratio, aut dubitatio juris moratur, juxta decretis* (a Judice interpositis) *res tem-*

(d) vid. l. 13. D. de pactis.

(e) vid. l. 23. §. 1. de usu, & habit., & l. mora de usur.

temperanda est; ita ut quod legibus omis-
sum est, non omittetur religione judi-
cantium l. 13. D. de testib. . Hoc quidem
 non tantum pertinet ad extraordinarias
 cognitiones, & ad actiones arbitrarias,
 in quibus æquitatem ante oculos Judi-
 cem habere debere Ulp. monet in l. 5. *D.*
de eo quod certo loco; sed etiam ad ordi-
 naria Judicia, in quibus etsi Judex non
 aliter, quam legibus proditum est, judi-
 care debeat, nihilominus æquitatem sem-
 per inspiciet, æquitate semper utetur,
 ut recte possit dici secundum leges judi-
 care.

Cum igitur æquitas, quæ sæpe aliud,
 atque aliud expostulat pro personarum,
 temporum, locorum varietate, propria
 Judicis sit in controversiis dirimendis, re-
 cte inferitur, non posse nos quoquo mo-
 do in omnibus causis rebus uti judicatis,
 nam etsi aliquando similis articulus pro-
 ponatur, tamen in eo æquitatis ratio aliud
 fortasse expostulabit; siquidē sæpissime Ju-
 dicibus consilia ex præsentium causarum
 statu capienda sunt (1). Quapropter mo-
 nemur a Justiniano (2), ut legibus po-
 tius

(1) *vid. Gellium lib. 14. cap. 2.*

(2) *l. 13. C. de sent. & interl.*

tius, quam exemplis judicetur. Et ideo videntur mihi non multum utilitatis juris scientiæ attulisse Decisionum Collectores, & ii, qui Responsa, & Consilia literis demandarunt, quorum non pauca, (ait (h) Grotius) ad gratiam consulentium, non ad æqui, bonique naturam sunt composita: hæc quidem nunquam jus certum nobis suppeditare possunt, cum æquitas ex factorum generibus varietur; quare sapissime videmus in negotiis similibus Judicum sententias dissimiles, & hinc decisiones, & responsa inter se non semel in speciem contraria; Ex quo fit, ut res judicata nunquam cæteris præjudicium adferat *l. 10. D. de except.*; siquidem jus non facit, nisi in causa, qua de agitur, seu inter ipsos litigantes, ut proponitur recte ab Innocentio III. in *cap. 13. de Sent., & re jud.* Possunt quidem res judicatæ in argumentum duci (quo sensu inter partes juris numerantur a Cicerone in *Topic.* res quoq; judicatæ) sed non possumus iis uti semper pro jure certo; tunc res judicatæ jus faciunt, cum perpetuo similiter obtinuerunt in ambiguis quæstionibus, non cum

(h) in proleg. de jur. bel., ac pac.

240 DE JURISCONSULTO
cum semel tantum, quapropter *lib. i. de
invent.*, ait Cicero: *Nunquam afferre
oportet solitarium, & rarum aliquod ju-
dicatum* (1). Ex his colligitur male sibi
eos consulere, qui in legendis responsis,
& decisionibus ætatem terunt, cum ex
eis jus incertum, jus dubium addiscant,
quo nunquam recte, nisi adhibita æqui,
bonique regula, uti possunt; horum cer-
te consilium his verbis Cujacius carpit
(1) *Sæpe me adierunt Advocati fori, ma-
le, aut parum in jure versati, qui, ut
in tragædiis legimus, clamosi rabiosa fo-
ri jurgia vendunt improbi, iras, & ver-
ba locant, & adierunt per contemptum,
atque ita comparati, ut quidquid inter-
rogantibus illis responderem de jure, re-
jicerent, atque damnarent, prolatis syl-
vescentibus in ore eorum consiliis, opi-
nionibus, decisionibus Doctorum innume-
ris, quas ego non minus quam ipsi, con-
tra quam existimabant, multa nimis,
diuturna que lectione triveram, adolo-
scentia penitus omni mea in ea re consum-
pta male, ac proinde melius, quam ipsi no-*
ve-

(1) *vid. Cujac. lib. i. quæst. Paul. in l.
37. de legib.*

(1) *consult. 23.*

*veram quam minima, quamve maxima
decisiones illæ jurisprudentia constarent,
& vix unquam accidit, quin quæ illi
scriptis Doctorum prodita affirmabant, ego
in medium prolatis eorum libris, vera
præsentibus convincerem aut non esse,
aut aliter esse prodita &c. Hactenus de
æquitate, & de universa interpretandi
juris ratione.*

Exegi opus juris studioso, nisi fallor,
longe utilissimum, siquidem dum hæc,
quæ duobus his libris pro instituto no-
stro dicta sunt, cognoscuntur, mirum
quantum in juris facultate proficiet. Ni-
hil aliud restat, nisi ut Deo Optimo
Maximo gratias agamus, qui benignus,
& misericors in eo perficiendo protexit
nos suo Sancto Spiritu.

F I N I S.

9386

